

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Aarbog for Mors

Udgivet af
Morslands danske Samfund

II
1920

Historisk Aarbog for Mors

Udgivet af
Morslands danske Samfund

II
1920

Nyføding Mors
Morsø folkeblads Bøgetrykkeri
1920.

Redigeret af
Højskoleforstander *Jakob Lykke*,
Galtrup.

Af Redsted og Hvidbjerg Sognes Historie.

Ved Sognepræst *Michael Mikkelsen*, Redsted.

(Sluttet.)

4. Præstegaarden.

en ældste Optegnelse om Redsted Præstegaard har jeg fundet i den Indberetning, som er affattet af den første lutherske Præst i Karby, Niels Vinther (ca. 1538—1557), og som der senere skal blive meddelt en Del af. Der kaldes den „en Præstegaard i Redsted“, hvilket formodentlig betyder, at den i den katolske Tid har været Bolig for en Sognepræst.

I Mads Schyttes Indberetning af 1664 berettes, at den i Matrikulen var ansat til 5 Tdr. 5 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Den Gang var Gaarden bortfæstet. Fæsteren svarede alle Skatter og Ydelser til det offentlige, og til Præsten svarede han 4 Tdr. Korn, 1 Lam, 1 Pd. Smør og 1 Gaas. Om tidligere Afgifter henviser jeg til de senere meddelte Præsteindberetninger.

Gaarden var paa Mads Schyttes Tid slet bygget, hvad man ikke skal undres over. Det var jo efter Svenskekrigens Tid, da hele Landet havde lidt saa forfærdeligt. Af Bygninger var der Roling, Lade, Stald og Fæhus. Maaske man kan gøre sig en Forestilling om deres Beskaffenhed, naar jeg meddeler Uddrag af en

kongelig Forordning af 1554 om Husbygning i Nørrejylland.

Det hedder heri, at det er kommet Kongen for Øre, at Bønderne under Kronen i Jylland opsætter Huse med Trævægge. Det er til Skade for Skovene. Med Samtykke af Rigets Indbyggere i Jylland maa bruge Fjæltømmer og Bulvægge i deres Huse, men de skal kline og lukke dem med Ler og Sten, og ingen Stolpers Jordstykker maa graves i Jorden, men skal sættes paa Sten.

Følgelig maa man da tænke sig Præstegaardens Huse ligesom andre Huse i Byen, smaa, lave, klinede, skæve, buede ud og ind og forsynede med simpelt Straatag. Kommer dertil, at de var daarligt vedligeholdte, kan man ikke undres over Mads Schyttes Udtalelse om Bygningerne.

Efter moderne Begreber om Landbrug har Præstegaarden givet meget ringe Udbytte. Heller ikke efter Datidens Forhold har der været drevet noget Mønsterbrug paa Præstegaarden.

Der nævnes en hel Række Navne paa de forskellige Jordstykker, som hørte med til Præstegaarden. Til den saakaldte Brodjord hørte: Skiftagre, Ertagre, Sandholm, Ødegaardsager, Spoerager, Stenrøgelager, Kirke-toft, Buggetoft og en lille Toft ved Gaarden. Disse Agre var „ichun gandske smaa, den ringeste kand besaaes med en Aaboskeppe Biug, den største med 1 Td., og tages af denne Jord effter gjøde Tre kierfve, mens derimod maa hvile igen udi Seks aar.“ Til Udmarksjorden hørte Nordbjerge, Svaisager, Højsager, Kollum, Liustoft, Kroghafve, Vesterhafve og Nørhafve. „Dette Jord gjødes aldrig, thjener iche heller til at gjøde, saa slet Grund ligger det paa, at naar der tages af en Del 2 Kierfver, af en Del 3 i det højeste, maa det hvile,

noged i 8 aar, andet i 10, andet i flere aar, og findes end det her iblant, som i 20 Samfulde aar icke har været brugt eller optagen, som den Deel er icke umaagen værd med drift og arbejde.“ Saaledes falder Ordene om Jorden. Om Afrøden hedder det, at efter 5 Tdr. Sæd høstes der ofte ikke mere end der paa een Gang kan køres hjem paa een Vogn. Der kunde aarlig saaes 3 Tdr. Rug, 1½ Td. Byg og 4 Tdr. Havre, undertiden lidt mere, undertiden lidt mindre, ligesom Aarene falder til.

Om Præstegaardens senere Skæbne kan der meddeles, at den i Laurits Brøchners Tid (1769—1798) blev bortfæstet til Malthe Christensen for 5 Sletdaler i Landgilde, 1 Lispd. Smør og 1 Læs Lyng samt alle 3 Tjender: 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre.

Efter at der i 1862 var givet Tilladelse til Udstykning af Gaarden, solgtes den oprindelige Boplads med de daværende Bygninger samt al Udmarken. I Aar flyttes de gamle Huse, og de sidste Spor af den oprindelige Præstegaard vil da snart være udslettede. Den nuværende Præstegaard er som før nævnt opført paa Indmarken i Aaret 1867.

I Øjeblikket forestaar endnu en Udstykning af Jorden, idet Lov af 4. Oktbr. 1919 om Afhændelse af de til Præsteembeder henlagte Jorder til Oprettelse af Husmandsbrug skal anvendes paa Redsted Præstegaard i Foraaret 1921. Da Gaarden af sit oprindelige Areal siden 1867 kun har haft ialt 31 Tdr Land, vil der efter Udstykningen kun kunne blive en lille Husmandslod tilbage.

5. Af Præsternes Indberetninger.

Reformationen forringede ikke Præsternes Stilling i økonomisk Henseende. Baade den københavnske Reces af 1536, Ordinantsen af 1539 og de 36 Artikler af

1542 tillagde Præsterne Sognekaldenes tidligere Indtægter. Hvor det fandtes fornødent, blev der ogsaa sørget for et rigeligere Udkomme. Ordinantsen befaler, at Bisperne skal optegne Kirkernes og Præsternes Indtægter. Kongebreve af 1554 og 1555 stiller Bisperne den Opgave, at undersøge Præsternes Vilkaar og at gøre Indstilling om Forbedringer. Et Forsøg paa at ordne Forholdene blev gjort med Klemmebreve i Aaret 1555. Men det blev ikke tilfredsstillende. Der kom fremdeles stadig Klager tra Præsterne. Derfor udgik der i 1571 et nyt Kongebrev om Præsternes og Degnenes Lønninger. Dermed har vi Forklaring af, hvorfor Præsteindberetningerne af 1555 og 1571 er fremkomne. De maa opfattes som Præsternes tjenstlige Svar paa bestemte Forespørgsler, der er stillet dem. Indberetningen af 1625 er sandsynligvis foranlediget ved et Kongebrev af 4. August 1624 om, at Kongen og Rigsraadet har besluttet at paalægge alle Rigets Stænder en aarlig Afgift til Landets Forsvar. Derom skulde Stænderne forhandle med Kongens Kommissarier. I den Anledning vilde det være nødvendigt at have Klarhed over, hvilke Indtægter Præsterne havde.

Det var jo paa de Tider, da Trediveaarskrigen rasede i Tyskland, og da Kristian den Fjerdes tyske Forbundsfæller gav glimrende Løfter for at faa ham til at tage sig af deres Sag. Skulde han tage virksom Del i Krigen, maatte der skaffes Penge. Det var derfor, han med Rigsraadets Samtykke vilde paalægge Rigets Stænder den førnævnte Afgift. Alle Statens Hjælpkilder maatte i en saadan Tid benyttes. Ogsaa Præstestanden skulde bære sin Del af den fælles, tunge Byrde.

a. Niels Vinthers Indberetning 1555.

Om Karby Præstegaards Avl og Sæd m. m. handler den første Del af Indberetningen, som her skal forbigaa.

Med Hensyn til Hvidbjerg Sogn hedder det, at „den rette Præstegaard dertil har Erik Krabbe pantet og skylder den aarligen 2 Pund Byg og anden Herlighed.“ Et Pund Byg var lige saa meget som to Tønder. Et Pund Havre regnedes lige med fire Tønder.

Korntienden indbragte: Byg 9 Pund = 18 Tdr., Rug intet, Havre $1\frac{1}{2}$ Pund = 6 Tdr. Kvægtienden var den Gang 5 Lam, 2 Grise, Tiendepenge 10 Sk. 2 Alb. (En Skilling kunde deles i seks Album og var godt 8 Øre værd. En Album er det samme som „en Hvid“). Offerpengene beløb sig til 3 Mark, ca. 4 Kr.

I Sognet fandtes i 1555 ialt 28 Gaarde og 2 Bol. Ved Siden deraf nævnes Hvidbjerggaard, som kaldes en Herregaard. Den svarede til Præsten 1 Pund Korn, det vil sige 2 Tdr. Byg.

Desuden var der i Hvidbjerg „en liden Toft, som kan falde $\frac{1}{2}$ Tønde Sæd i, som er rette Degnebol.“ Hver Mand i Sognet gav Degnen 2 Skpr. Byg. Hvor meget en Skæppe indeholdt, kan jeg ikke sige, men den var sikkert ikke lige med en Skæppe nu om Stunder.

Om Redsted Sogn oplyses der, at der var „en Præstegaard i Redsted, skylder aarligen til Præstebord i Karby: Byg 5 Pund, Flæsk 2 Pund, Smør 1 Pund, Gæsteri 2 Mark, Lam 1, Gaas 1, Høns 2, Aal 2 Snese“ Som en Beklagelse tilføjes der, at der var 3 Læster til denne forskrevne Karby Præstegaard og lod Biskop Stygge tage det derfra.“

Denne Bemærkning passer godt ind i Billedet af den Børglum Bisp Styge Krumpen, der styrede Stiftet fra 1519 til Reformationen. Han teede sig mere som verdslig Magthaver end som kristelig Biskop, førte et usædeligt Levned og søgte alle Vegne sin egen Fordel.

Der var intet Degnebol, men hver Mand gav Degnen 2 Skp. Byg, og „ej han fanger den gamle Degnerente.“

Niels Vinther lover i Indberetningen at skaffe Kapellan til sine tre Sogne, saa der ikke skal blive noget Klagemaal, og Meningen maa være, at Kapellanen skal bo i Præstegaarden i Redsted.

Redsted Sogn var den Gang meget mindre folkerigt end Karby og Hvidbjerg. Det havde kun 23 Gaarde og 2 Bol, omtrent det halve af, hvad der var i Karby Sogn, og noget mindre end i Hvidbjerg.

Korntienden udgjorde: Byg 4 Pund, Rug 2 Pund, Havre 3 Traver. Kvægtienden var: Lam 5, Grise 2, Tiendepeng 1½ Sk. Offerpengene beløb sig til 2 Mark.

Indberetningen slutter med det tidligere omtalte Ønske, at Redsted Kirke maatte nedbrydes og Sognet lægges ind under Hvidbjerg.

Naar det nævnes, at der af Redsted Præstegaard svaredes Gæsteri, sigtes der vel dermed til en Afgift, der ydedes som Vederlag for Forpligtelsen til at yde Gæsteri in natura. Bispens Ret til at modtages og beværtes i Præstegaardene, naar han var paa Rejse i Stiftet, var ved Reformationen gaaet over til Kongen, som saa igen har kunnet overdrage sin Ret til andre.

Tyder Opgivelserne af Præstens Indtægter paa, at Sognene har været ret fattige, maa det med det samme siges, at Adels Tryk næppe har hvilet haardt paa Bønderne her. Der var ingen Adelsmand, som havde større samlet Besiddelse i noget af Sognene. Bønderne har ikke haft et adeligt Herskab i deres umiddelbare Nærhed. Derfor har de i Reglen heller ikke haft Hoveri at svare.

b. Laurits Vinther Nielsens Indberetning 1571.

Denne Indberetning handler mest om Karby Sogn. Han opgør sin Landgilde af Præstegaarden i Redsted, som da har været bortfæstet, til følgende: Byg 10 Tdr.

Havre 1 Td., Gæsteri $2\frac{1}{2}$ Mark, Flæsk $2\frac{1}{2}$ Pd., Gaas 1, Høns 2.

Korntienden af samme Sogn var: Rug 3 Tdr., Byg 11 Tdr., Havre 6 Tdr. Kvægtienden udgjorde: Lam 6, Offer 6 Mark.

Korntienden af Hvidbjerg Sogn var: Rug 4 Tdr., Byg 16 Tdr., Havre 8 Tdr. Kvægtienden bestod af 5 Lam. Ofret beløb sig til $5\frac{1}{2}$ Mark. Af et Stykke Jord ydedes der $\frac{1}{2}$ Td. Havre.

Sognet havde Degn fra Latinskolen i Nykøbing. Han fik 11 Tdr. Byg og 6 Lam.

Redsted havde vistnok Degn fælles med Rakkby. Ogsaa han gik i Skolen i Nykøbing. Hans sikre Løn var 5 Tdr. Byg og 2 Lam.

*c. Jorgen Nielsen Restedts (eller Næstveds)
Indberetning 1625.*

Hvidbjerg Sogn ydede den Gang Præsten følgende: Rug $5\frac{1}{2}$ Td., Byg 16 Tdr., Havre $12\frac{1}{2}$ Td. Kvægtienden indbragte $1\frac{1}{2}$ Sletdaler. I Offer indkom 3 Sletdaler.

Redsted Sogn gav: Rug 4 Tdr., Byg 11 Tdr., Havre 7 Tdr. „Offer og Kvægtiende er ikke meget, hvilket Kapellanen sig at underholde stedse har annammet.“

Jordskyld af en Gaard i Redsted (selvfølgelig Præstegaarden): Byg 10 Tdr., Smør 1 Pund.

Da Præstetienden skulde udgøre hvert 30. Neg paa Marken, vil man ved at multiplicere de opgivne Antal Tønder af Korntienden med 30 omtrent kunne udfinde, hvor stor Avlen var paa den tiendepligtige Jord i de to Sogne. Og man vil da kunne gøre sig en Forestilling om, hvor liden Høsten i Virkeligheden har været paa en af Datidens Bøndergaarde.

Om sig selv siger Præsten, at han er „nys tiltagen og har sat Bo og Raa Rund(?)“. Dette Udtryk

kan ikke gælde om hans Tiltrædelse af Embedet, idet hans Formand døde 1610, og han selv er bleven kaldet ikke længe derefter. Han underholder en Kapellan, som han giver 12 Tdr. Byg og alle visse Accidenser af Redsted Sogn og nogle Tønder Rug.

Der er den Mærkelighed ved hans Indberetning, at han fortæller, at han svarer Enkepension. Han har ved sin Tiltrædelse af Embedet ikke villet eller kunnet gifte sig med Formandens Enke, men har foretrukket at paatage sig Forpligtelse til at underholde hende. Til hendes Underhold udreder han „en stor summa Korn“.

Han oplyser, hvor Gæstriaafgiften, som før er omtalt, gaar hen. Han maa til Stiftet betale 3 Enken-Daler, 1 Ort, 5 Sk. Desuden bemærker han: „Ligger samme Residens, 3: Karby Præstegaard, paa en allar Landevej for hver Mands Gæsteri til Sundet.“

Hvor meget denne Mand har kunnet bidrage til Afgiften til Rigets Forsvar, ved vi ikke. Det ser ikke ud til, at han havde saa store Indkomster, at hans Bidrag kunde blive noget betydeligt.

Det var trange Aar, som nu kom over Landet. Selv om Kristian den Fjerde efter Kejserkrigens ulykkelige Udfald fik en forholdsvis naadig Fred, blev dog den Kendsgerning tilbage, at alle Statens Hjælpekilder var udtømte. Store Dele af Landet, der havde været besat af Fjenderne, var paa det skrækkeligste hærget. Adlen var egennyttig og manglede Fædrelandssind, hvorfor den ogsaa haardnakket vægrede sig ved at tage Del i Statens Byrder. Landet gik selvfølgelig under disse Forhold stadig tilbage. Da saa Torstenssonkrigen brød løs i 1643, var der intet gjort, som kunde hindre en Fjendes Indfald i Riget. Intet hindrede Svenskerne i at fare frem i de besatte Landsdele med det største Barbari. Landet blev ødelagt og Befolkningen forarmet.

Da saa Danmark i 1657 kom i Krig med Karl Gustav, bragtes det Undergangen nær. Atter bragte Krigen Elendighed over Landet og Befolkningen led ubeskriveligt.

Ikke mindst Præsterne led ilde under Svenskekri- gen. Sporene af Krigen udslettedes ikke i hundrede Aar. Især blev den sydlige Del af Nørrejylland, Nord- slesvig, Omegnen af København og Øen Møen for- færdelig medtagne. Men ingen Del af Landet gik Ram forbi. Ogsaa herop paa Mors sporedes Krigens ulykke- lige Følger.

Mange Præster døde af Nød og Elendighed under Krigen. De, der altsaa led mest, ved vi intet om. De kunde ikke efter Fredsslutningen klage. I Haderslev Amt døde i to Aar 28 Præster, næsten alle dem, der fandtes. Thi Krigen fulgtes af en pestagtig Sygdom. I Aarene, der fulgte efter, indgav adskillige Præster An- dragende til Regeringen, hvori de skildrede deres og Sognenes Tilstand. Naar Regeringen gav Anvisning paa at faa Hjælp af Kirkerne, betød det ikke meget, da Kirkerne ofte var lige saa ilde medtagne som Præsterne.

Rundt omkring havde Sognene været besværede med Indkvartering. Jordens Dyrkning var bleven for- styrret. Der findes mange Beretninger om, hvorledes Gaarde var ruinerede eller Byer er afbrændte. Præster klager over, at de var afklædte, berøvede baade levende og dødt, havde næppe Føde og Klæder, og Gaardene var brændte. En skriver, at han var „afklædt, huggen, stukken, slagen, flygtet til Skov, Morads og Skjul“.

Selvfølgelig havde Sognefolkene lidt lige saa vel som Præsterne. Gaardene var brændte eller forladte, Kvæget borte, Markerne udyrkede. Folk var fordrevne og forarmede.

Enkelte Steder blev Følgen af Krigen, at Præste- embeder nedlagdes. Saaledes gik det i Rakkeby. Ka-

pellanen døde under Krigen, og bagefter indgav Sognepræsten og Menigheden et Andragende om at blive fritaget for at lønne en Kapellan, da Sognet havde lidt meget i Krigens Aar. Andragendet blev bevilget.

Det er paa Baggrund af disse sørgelige Forhold, at de følgende Indberetninger fra Mads Schytte skal ses. Hans Formand døde i 1658. Og da han kom til Embedet fik han en meget unaadig Modtagelse af Sognefolkene, som ikke vilde have „ham i de røde Klæder“.

*d. En gammel Optegnelse af Hr. Mads Schytte
om Embedets Indtægter og Udgifter fra Aarene
1664 og 1690.*

Om Hvidbjerg Sogn hedder det, at der er to Byer. Øster og Vester Hvidbjerg, samt en Enstedgaard, 3: enligt beliggende Gaard, kaldet Ejstrup. Sognet har 21 Gaarde og 7 Bol. Præsterne har tidligere kunnet faa i Tiende 4 Tdr. 6 Skp. Rug, 16 Tdr. 4 Skp. Byg og 8 Tdr. 5 Skp. Havre. Da han maa tage en stor Del paa Kærven, kan han ikke længere faa saa meget. Til Kvægtiende faar Præsten 4 a 5 Lam og 5 a 6 Mark i Penge.

Redsted Sogn betegnes som „en ond og skarp Egn“. Det bestaar af to forarmede Byer, nemlig Redsted og Sindbjerg. Der er 11 Gaarde og 10 Bol. Sognefolkene giver „Tienden paa Kærven af det, som besaas af dem; thi de formaar ikke nær at drive deres Jord, som de skulde.“

Præstens Tiende kunde opgøres til 7 a 8 Læs af alle Slags Korn, deri indbefattet Anneksgaarden, hvoraf Præsten nød alle tre Tiender. Kapellanen fik til sit Underhold Præstens Kvægtiende, som ikke udgjorde mere end nogle enkelte Lam og 3 a 4 Mark.

Ofret paa de tre store Højtider indbragte af Hvid-

bjerg Sogn 4 a 4½ Sletdaler og af Redsted Sogn 9 a 10 Mark.

I St. Hansrente fik Præsten nogle faa og smaa Oste, efter som Sognefolkene Vilkaar og Evne var. Det blev kun smaat, fordi der ingen Græsning var, saa Sognefolkene maatte holde baade Kvæg og Heste i Tøjr. Desuden var Græsset daarligt, hvorfor de fleste Sognefolk gav Præsten Penge i Stedet for St. Hansrente, nogle 10 eller 12 Skilling, i det højeste 1 Mark, „og det ikkun faa“. Af alle tre Sogne kunde han faa in natura 14 a 15 Lispund Ost.

Af saakaldet Julerente vankede der slet intet. Til Paaskerente kunde der gives af en Gaard 1 Snæs Æg og 8, 10, 12 Marcher Brød. Ialt kunde det løbe op til 16 a 18 Ol Æg og 30 a 32 Pd. Brød.

Af Anneksgaarden i Redsted kunde Præsten tidligere faa 8 Tdr. Byg, 1 Pund Smør, 1 Lam, 1 Gaas, 3 Snese Aal. Men Mads Schytte siger, at han aldrig har faaet saa meget, men har maattet lade sig nøje med, hvad Fæsteren kunde udrede.

Af Glomstrup fik Præsten „foruden Offer og Villighed med Græsning“ 2 Tdr. Rug. Af Hvidbjerggaard ydedes foruden Offer en Kendelse af 1 Td. Rug og 2 Tdr. Byg. Af Sindbjerggaard ydedes tidligere, „foruden Offer og Villighed med Græsning og Lyngslet“ som en Kendelse aarlig 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre. Da der paa Indberetningens Tid boede en Forpægter paa Gaarden, havde Mads Schytte i de første fem Aar af sin Embedstid faaet mindre i Offer, kun 2 Tdr. Rug og den sædvanlige Lyngslet i Gaardens Hede. Det sidste var en Slags Brændselshjælp; thi hverken her i Sognet eller paa hele Øen faldt eller fandtes der Olden.

Til Kapellanen ydede Sognepræsten foruden „Smaa Rente“ af Redsted Sogn 10 Tdr. Byg.

Af øde Gaarde fandtes der i Hvidbjerg Sogn 4 Gaarde og 1 Bol, i Redsted Sogn 5 Gaarde. Derved led Præsten et Skaar i sine Indtægter, idet der ikke svaredes Offer, Tiende og Smaaredsel af de paagældende Ejendomme. Græsningen af de øde Gaarde udlejedes ganske vist til andre, men Brugerne vilde ikke yde Præsten noget Vederlag for hans Tab.

Der tilføjes en Bemærkning om, at Bygningstømmer maa forskrives fra Aalborg eller „dyres op“ i de smaa omliggende Købstæder. Vognredskaber, Kul og Træfang maa Folk køre 10 a 12 Mil efter, hvorved de er nødte til at rejse over eet Færgested i det mindste. Dermed følger stor Omkostning, Fortræd og Vanskelighed. Der er intet andet at falde tilbage paa, end det kære Korn. Det maa sælges for at indbringe alt, hvad Befolkningens Fornødenhed udkræver. Sognefolkernes Tal formindskes Aar efter Aar. Tilstanden er slet for de fleste, saavel af Præste- som af Bondestanden.

Saaledes faldt Ordene i 1664. Billedet af Præstens og Befolkningens Forhold, som herigennem gives, er absolut ikke lyst. Det er tydeligt, at mangt og meget var i Forfald.

I Aaret 1690 har Præsten afgivet en Indberetning om Høsten. Først gives der Besked om, hvorledes Korn af alle Slags Sæd det Aar var faldet ud. Vaarsæd af Byg og Havre har ikke i mange Aar været ringere. Sommieren bragte først vedvarende Tørke. Derpaa fulgte en stor Stormtid. Rugsæden, hvoraf der i Karby saedes lidet eller intet, med Undtagelse af Vaarrug, var temmelig god, dog fuld af Klinte, „hvoraf Jorden giver her i Overflødighed.“

Dernæst har der været spurgt om, hvad Tienderne havde indbragt. Og Svaret gaar ud paa, at Sognemændene har faaet Afslag i Tienden paa Grund af den daarlige Afgrøde. I Hvidbjerg Sogn har Præsten maattet

gaa ind paa at slaa omtrent 8 Tdr. Korn af alle Slags af. I Redsted Sogn, „som er slet forarmet,“, har Præsten taget Tienden i Kærven. Den gav ialt $4\frac{1}{2}$ Læs, beregnet til 3 Traver i Læsset.

Endelig er der givet Oplysning om, hvad en Trave af alle Slags Sæd kunde give i Skæppen. Efter Beretning fra Bønderne kunde der i Hvidbjerg Sogn faaas af Rug 4 a 5 Skpr. i Læsset, af Byg 3 a 4 Skpr., af Havre 2 a $2\frac{1}{2}$ Skp. Af Tienden af Redsted Sogn gav et Læs Rug 4 Skpr., Byg 1 Skp. og Havre 2 Skpr., „det onde med det gode beregnet“.

Hermed er Nedgangen ikke standset. I Aaret 1707 har Mads Schytte endnu en Gang maattet give Oplysninger om sine Indtægter. Da minder han om, at Tienden af Hvidbjerg Sogn en Gang var 4 Tdr. Rug, 16 Tdr. Byg, 8 Tdr. Havre. Nu maatte han tage en stor Del paa Kærven paa Grund af Sognefolkenes slette Tilstand. Og det tidligere Kvantum kunde ikke opnaas paa 4—5 Tdr. nær. Kvægtienden gav 3—4 Lam, St. Hansrente 4 Pd. Ost, Paaskerente 5 Ol Æg, 5 a 6 Pd. Brød. Ofret til hver Højtid løb op til 3 a 4 Sletdaler. Ekstraordinært Offer kunde give 3 a 4 Sletdaler, undertiden lidt mere, undertiden ogsaa lidt mindre.

Om Redsted Sogn siges det, at det har to forarmede Byer, Redsted og Sindbjerg. Folkene der er stadig ude af Stand til at behandle Jorden, som de burde. Tienden gav 7 a 8 Læs Korn af alle Slags, Anneksgaarden med indbefattet. Højtidsafret var 8 a 9 Mark. Kvægtiende 2 Lam og i Penge i det højeste 3 Mark, Paaskerente 3 Ol Æg og 4 Pd. Brød. „Ekstraordinært Offer falder her lidet eller intet af; thi der er mange Aar, i hvilke ingen Giftermaal falder. Ingen fødes ogsaa.“

I Aaret 1689 fandtes der i Hvidbjerg en Gaard, som var øde og ubesaaet, hjemfalden til Kronen, og som svarede Afgift til Regimentskassen. Derved mistede

Præsten foruden Offer og Smaarente aarlig 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre. Han ønskede, at de, som aarlig lejede og brugte Græsningen, maatte faa Paalæg om at yde ham en Kendelse i Stedet for Paaske- og St. Hansrente. I Redsted Sogn fandtes der 3 øde og ubesaaede Gaarde. Derved mistede Præsten af Tienden 2 Tdr. Rug, 1½ Td. Byg og 3 Tdr. Havre. De tilhørte Justitsraad Klingenberg, Ejer af Højris, Danmarks første Generalpostmester. Gaardene var Knudsgaard i Krogen, Niels Sørensens Gaard og Kirkegaard. Græsningen bortlejedes. Ogsaa Brugerne heraf ønskedes forpligtede til at give Præsten en Kendelse i Stedet for Paaske- og St. Hansrente.

6. Lidt om de større Gaarde.

Igennem disse Indberetninger og flere andre, som i Tidens Løb blev afkrævet Præsterne, faar man ikke alene Oplysning om Op- og Nedgang i deres Indtægter, men man faar ogsaa noget at vide om, hvorledes Adel og Herremænd har kunnet skade dem ved at lægge Gaarde og Bol, ja endog hele Landsbyer ind under deres Herregaarde. Blev fri Bondejord saaledes lagt ind under en Hovedgaard eller Sædegaard, bortfaldt Tiendepligten. Præsteindberetningerne kommer derved til at yde Bidrag til Adelsens og Herregaardenes Historie i et vist Tidsrum.

Langt tilbage i Tiden har Hvidbjerggaard været en adelig Gaard. Danske Atlas, der udkom 1763—81, siger, at den var en af de ældste adelige Gaarde paa Øen. Og Mads Schytte kalder den i 1689 en gammel Herregaard. Den var da beboet af „privat Personer“, formodentlig almindelige Forpagterfolk. En Gang i Tiden havde den været beboet af adelige, ikke blot ejet. Det vides i alle Tilfælde, at Adelsmanden Iver Grøn døde paa Hvidbjerggaard i 1591 og begravedes i Hvid-

bjerg Kirke. Han var Søn af Jens Grøn og Hustru Johanne Skram og arvede Gaarden efter en af sin Moders Slægtninge. Selv døde han barnløs, hvorfor Gaarden af Arvingerne er bleven solgt til andre. Af denne Gaard har Præsten ret og rigelig faaet den Kendelse, der tilkom ham. Det var 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg og til hver Højtid $2\frac{1}{2}$ Sletdaler. I Tidens Løb sank Gaarden ned til at blive en slet og ret Bondegaard.

Hvad Glomstrup har Navn efter, skal jeg ikke kunne sige. 1424 kaldes denne Gaard Glymstorp. Navnet skulde da være Glums eller Glyms Torp. Hvor Manden Glum eller Glym skulde have boet, kan ingen sige. Mads Schytte siger, at hvor Glomstrup ligger, har der før været en hel Landsby, som blev nedlagt for at Glomstrup kunde gøres til en Sædegaard. Derved forstaas en Avlsgaard, som før 1660 var i en adelig Families Besiddelse. Den fik visse Rettigheder som Skattelettelse, Ret til Udnævnelse af Præster, Birkedommere o. a. Denne Forandring fra Landsby til Herregaard er dog foregaaet saa langt tilbage i Tiden, siger Mads Schytte, at „det er sket, før nogen, som nu lever, kan mindes.“ I Aaret 1659 boede paa Glomstrup 2 adelige Damer, Søstrene Anne og Elline Krag, Døtre af den tidligere Ejer Mogens Krag. Ligesom deres Fader begravedes de begge i Hvidbjerg Kirke, Elline i 1668 og Anne 1678. Mens de levede, nød Præsten fra Glomstrup foruden Villighed med Hensyn til Græsning 2 Tdr. Rug samt et Offer paa 2 Rd. til hver Højtid. Den følgende Ejer var Christen Schytte, vistnok af Provstens Familie. Ogsaa han ydede Sognekaldet, hvad det kunde gøre Krav paa. Men efter hans Tid beboedes Glomstrup af Forpagter, som vel ydede Præsten Rug og Højtidsoffer, som det før er nævnt. Derimod mente Forpagteren, at han og Husstand var fritagen for alt Offer

til Præsten. Mads Schytte fandt det derfor rimeligt, at det paalagdes ham at yde en Kendelse ved alle Højtiderne. Han mente, at han i Henhold til gamle Optegnelser kunde godtgøre, at der ved Sædegaardens Oprettelse var fragaaet Sognekaldet foruden Paaske- og St. Hansrente 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Havre.

Sindbjerggaard var i sin Tid en privilegeret, men ukomplet Sædegaard. Det vil formodentlig sige, at den havde faaet Sædegaardenes Rettigheder, skønt den ikke havde saa mange Tønder Hartkorn af Ager, Eng og Bøndergods, som egentlig krævedes dertil. Ophøjelsen til Sædegaard er sket før 1660, idet nogle af de bedste Gaarde i Sindbjerg er blevne nedlagt, hvorefter deres Jord er lagt ind under Hovedgaarden. I Begyndelsen af det 17. Hundrebaar hørte den Kronen til, men havde en Gang i Tiden tilhørt den Børglum Biskop. Den 23. Maj 1636 skete der et Mageskifte mellem Kongen og Jomfru Anne Sehested. Han fik Gullerupgaard i Bjergby Sogn, og hun fik Sindbjerggaard. Hun har formodentlig haft Interesse deraf, da hun i Forvejen sikkert var i Besiddelse af Vejerslevgaard, der 1662 var en Bondegaard, som havde 29 Tdr. Hartkorn og var lagt ind under Sindbjerggaard. I alle Tilfælde er Anne Sehested død i 1665, og ved den Tid er Vejerslevgaard kommet til to Søsterbørn af hende. Hun stammede fra Højriis, som hendes Fader, Claus Maltesen Sehested, ejede. I sine sidste Aar har hun boet paa Sindbjerggaard, hvor hun døde.

I Anne Sehesteds Tid fik Sognekaldet fra Sindbjerggaard en aarlig Kendelse af 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre, ved hver Højtid i Offer 2 Rd. samt nogle Dages Lyngslet i Gaardens Hede. Efter Jomfruens Død blev Gaarden beboet af Forpagterfolk. Det medførte, at Kendelsen skrumpede ind til 2 Tdr. Rug og saa 2 Sletdaler i Højtidsoffer. Mads Schytte

har paatalt sit Tab over for Gaardens Ejere, men de vendte det døve Øre til Derfor begærede han af sine Foresatte, at de forpligtede Forpagteren af Sindbjerggaard til at give sin Sognepræst lige saa stor en Kendselse, som i Anne Sehesteds Tid.

De i det foregaaende omtalte Ydelser fra Herre- og Sædegaardene er i Tidens Løb gaaet tabt for Karby Sognekald. 1774 indsendte Sognepræsten Laurits Lassen Brøchner (1769—1798, † 1804) en Ansøgning til Stiftsøvrigheden om at blive hjulpen til sin Ret til at oppebære de omtalte Ydelser, som af en eller anden Grund ikke er bleven krævede i hans Faders Tid. Han gaar ud fra, at hans Faders Unladelse af at kræve dem, ikke kan betage ham hans Ret til at oppebære dem. Han henviser til Mads Schyttes Indberetning af 1690, hvor Ydelserne af Gaardene nævnes. 1775 fik han Stiftsøvrighedens Resolution, der gik ud paa, at Gaardenes Ejere burde yde ham de nævnte Afgifter uden Anvendelse af Lovens Tvang.

Denne Resolution blev tilmeldt Gaardenes Ejere, men bragte intet tilfredsstillende Resultat. Fra Ørndrup i Karby Sogn kom der det meget diplomatiske Svar, at hvad der var Præstens lovlige Ret skulde ogsaa blive erlagt. Men det var jo netop det, der ikke var klart afgjort, om Præsten havde nogen lovlig Ret til at kræve Afgifterne.

Fra Ejeren af Glomstrup, Niels Nandrup, og Ejeren af Sindbjerggaard, Vennich Nandrup, kom der en længere Skrivelse, der er affattet af den førstnævnte og tiltraadt af hans Broder. De hævder, at „naar Mand efter Mand, ulæst og ukjært til Tinge eller paa andre Maader“ i nogle og firsindstyve Aar har ejet, beboet og brugt enten Hus eller Gaard, og naar samme Ejendom af Mand efter Mand har kunnet skødes og bortsælges med Herligheder og Rettigheder, Indtægter og

Udgifter, kan der ikke paa Grundlag af Paastande, som ikke er legitimerede efter Lovens Forskrift, gøres Indgreb i den paagældende Ejendom, saa den mistede nogle af sine Herligheder. Ellers kunde ingen vide, hvad han købte eller solgte. De ved ikke, hvorpaa Pastor Brøchner kan begrunde sit Krav. At de skulde svare Afgift til Præstegaarden i Karby, kan ikke være for Kaldets Ringheds Skyld, da det er det bedste her paa Øen. Endmindre kan det være af den Grund, at Præsten skal have Erstatning for Tab i Tiende derved, at øde Gaarde før 1661 er henlagt under Hovedgaardstaksten. Maaske har en tidligere Ejer af Gaarden i ældgammel Tid svaret den daværende Præst i Karby saa meget Korn, som Pastor Brøchner forlangte som en Rettighed og aarlig Afgift. Hvad den gamle Præst saaledes har faaet, har han muligvis optegnet „i sin Dagregister“ eller et andet sligt Sted til Hjælp for sin Hukommelse. De tvende Brødre erklærer, at de ikke har nægtet eller agter at nægte Præsten, hvad han med Rette kan tilkomme. Men de kan heller ikke gaa ind paa at paalægge deres Gaarde en saadan Afgift, som de i Mands Minde og mere end 80 Aar har været fri for. Derfor kan de ikke indvillige i at opfylde Pastor Brøchners Forlangende.

Da der intet af den krævede Afgift blev betalt, indankedes Sagen i 1779 for Kongen. Provsten, Hr. S. Thorbüll har i sin Erklæring udtalt, at det var ønskeligt, at Hr. Laurits Lassen Brøchner maatte komme til at nyde sin Ret. Ligeledes udtaler Stiftsøvrigheden, at Præsten er i sin gode Ret til at kræve de omstridte Afgifter og foreslaar, at det skulde paalægges Herregaardenes Ejere at betale dem. Cancelliet svarede tilbage, at saafremt vedkommende ikke i Mindelighed vil erlægge denne Afgift, kan Præsten paa nærmere Ansøgning faa Be-

villing til fri Proces, saa han kan paatale sin Ret for Lands Lov og Ret.

Proces er der næppe blevet noget af, thi Præsten benytter siden Lejligheden, da der skal holdes Auktion over Glomstrup, til at bede Auktionsretten om at faa sin Ret til Afgiften hævdet ved Auktionen, idet han henviser til sin Bevilling til fri Proces for at kræve sin Ret. Det oplyses i denne Forbindelse, at hans Fader, som undlod at kræve Afgiften, var i nært Slægtskab med den daværende Ejer af Glomstrup, Christian von Post, og at han „ventelig i sin Tid har haft en eller anden Æquivalent derfra“. Men det maa ogsaa tilføjes, at hvis det passer, har den gode Præst forsømt at gøre sin Ret gældende ved de Ejerskifter, som fandt Sted i hans Tid.

Det er herefter øjensynligt, at Præsten har trukket det korteste Straa i Striden med Herremændene. I alle Tilfælde forsvandt i Tidens Løb alle Kornydelse fra Glomstrup og Sindbjerggaard til Præsteembedet. Deres Jord var i Forvejen tiendefri i Kraft af Sædegaardenes Forret.

7. Degnekaldet.

Ordinansen af 1539 foreskriver, at Sogndegne skal tages fra Latinskolerne i Købstæderne. De skal have den sædvanlige Degnerente som en Hjælp til at studere for. En Bestemmelse fra 1546 siger, at Degnen skal vælges af Provst, Præst og Skolemester (Leder af Latinskolen). Det maa paases, at han kan Latin, da han ikke blot undertiden skal synge Latin, men ogsaa skal lære Ungdommen Katekismen, som jo var skreven paa Latin. Denne Undervisning skulde ske en Gang om Ugen, som Sognepræsten foreskrev ham. Han maa ikke have længere Vej til sit Degnekald, end at han kan gaa tilbage til Skolen Søndag Aften. Det fortolkedes senere saaledes, at han ikke maatte have længere Vej at gaa end to Mil.

Disse Bestemmelser medførte, at næsten alle Kirker paa Mors forsynedes med Løbedegne fra Nykøbing Skole. Dermed er der givet Forklaring til, at der i Indberetningen af 1571 staar, at Karby og Hvidbjerg har Degn af Skolen, og at Degnen til Redsted og Rakkeby gaar til Skolen.

De anførte Indberetninger meddeler Oplysning om Degnebol og Degneløn.

Først 1684 synes Løbedegne fuldstændig at være afskaffede for Nykøbing Skoles Vedkommende. Men i Forvejen har der været Bestræbelser oppe for at faa ansat Sædedegne, der skulde oppebære alle Kaldets Indtægter og udføre alle dets Forretninger med at synge ved Gudstjenesten og de kirkelige Handlinger, under- vise Landsbyungdommen og ringe Freds- og Bedeklokken Morgen og Aften. Kunde der ikke ansættes Sædedegne, søgte man at faa Substitutter, der skulde vikariere for Løbedegnene og afgive en Del af Indtægterne til Latinskolen. Her paa Mors var denne Afgift $\frac{1}{5}$.

Saaledes er det gaaet til, at Anne Schested i 1648 har ansøgt om at faa bevilget Ansættelse af Sædedegn ved Vejerslev og Redsted Kirker. Som Begrundelse herfor anfører hun, hvad der jo ogsaa passer andre Steder, at Løbedegnene ofte maatte forsømme deres Kirketjeneste paa Grund af Vejret og Vejene. Snefog ondt Vejr, Tøbrud, Regn og Uføre gjorde dem det tit umuligt at naa ud til de paagældende Kirker. Det ser imidlertid ud til, at hun ikke har faaet noget ud af sin Ansøgning.

Substitutter blev efterhaanden almindelige. 1668 er der saadanne i Karby og nogle flere af de fjernest liggende Sogne paa Mors, hvorimod nogle af de nærmeste Sogne beholdt Løbedegnene.

Hvorledes det er gaaet i Redsted og Hvidbjerg,

savnes der Oplysninger om. Men muligt er det, at Tjenesten der er bleven besørget af Substitut fra Karby.

Af Provst C. Schades „Beskrivelse over Øen Mors“, der udkom 1811, fremgaar det, at der endnu stadig var et Degnebol i Redsted og Hvidbjerg.

Skoleholder og Kirkesanger i Hvidbjerg fik i Løn 2 Tdr. Rug, 9 Tdr. Byg og i Penge 1 Rdl. 76 Skill. Skoleholder og Kirkesanger i Redsted fik 3 Tdr. 7 Skpr. Rug, 2 Tdr. 4 Skpr. Byg og i Penge 2 Rdl. 4 Skill., hvortil kom, at hans Hartkorn af rette Vedkommende var erklæret tiendefrit.

Lønnen for Degne og Kirkesangere paa Landet, der tillige var Skoleholdere, var nemlig noget vist i Korn og Penge, men de skulde da ikke nyde den saakaldte Degnetrav. Deres øvrige Indtægter var Smaaredsel, Højtidsoffer, Accidenser ved Bryllup, Barnedaab, Barselkoners Kirkegang, Ligfærd og Lysepengene af Kirken i det Sogn, hvori de boede.

8. Forskelligt.

Hospitalet i Nykøbing, der kan føre sin Oprindelse tilbage til Middelalderen, var en af de Stiftelser, som Kristian den Tredie maatte hjælpe efter Reformationen. Han gav det Kongetienden af Karby Sogn. Denne Hjælp har formodentlig ikke været tilstrækkelig. Derfor henlagde Frederik den Anden Kongekvægtienden af 27 Sogne paa Mors til det. Iblandt disse Sogne var ogsaa Hvidbjerg og Redsted.

Christen Bødker i Torp i Karby Sogn henlagde ved Fundats af 1636 til Karby Kirke 20 Rdl., til Vejslev Kirke 20 Rdl. og til de øvrige Landsbykirker i Sønder Herred, ialt 14, en Sum af 140 Rdl. Dette Legat er altsaa ogsaa kommet Redsted og Hvidbjerg Kirker tilgode. Men Pengene er sammen med Kirkerne over-

gaaede til Kirkeejerne. Det vil sige, at de er gaaet tabt for Kirkerne.

Samme Mand lod ifølge sit Testamente uddele 190 Rdl. Han ønskede, at disse Penge skulde gives som Hjælp til Husarme bl. a. i Redsted og Hvidbjerg Sogne.

Provst Schade oplyser i sin førnævnte Beskrivelse af Mors, at der den Gang i Redsted Sogn var 56 Familier, ialt 250 Personer. De boede i 13 Gaarde, 35 Bol og 8 Huse. Nu er der over 600 Personer flere end ved Begyndelsen af det 19. Hundredaar, og 1890 var der i Sognet 199 Gaarde og Huse. I Hvidbjerg Sogn var der 59 Familier, ialt 320 Personer, som boede i 23 Gaarde, 17 Bol og 13 Huse. Nu er Befolkningstallet fordoblet. I 1890 var der 127 Gaarde og Huse. Men ogsaa dette Tal er steget stærkt paa Grund af de Udstykninger, der har fundet Sted paa Ejstrup og Glomstrup.

Ophævelsen af Jordfællesskabet er sket i Øster og Vester Hvidbjerg i Aaret 1791 og i Redsted og Sindbjerg 1795. Følgen deraf blev, at Bøndergaardes og Huses Tal forøgedes. En stor Del Huse fik mere Jord, end de forhen havde, og mange jordløse Huse fik Jord tillagt. Dog kunde mange Ejendomme have faaet deres Jordlodder mere bekvemt beliggende, om der var sket nogle flere Udflytninger samtidig med Ophævelsen af Jordfællesskabet.

Paa Provst Schades Tid ejedes Hvidbjerg Sogns Kongekorntiende af Selvejer Poul Riis's Enke til Ejstrup, Kirkekorn- og -kvægtiende af Selvejer Chr. Sørensen af Vester Hvidbjerg, medens Redsted Sogns Kongekorntiende ejedes af Selvejer Mikkell Gammelgaard af Redsted.

Paa samme Tid noteres det som noget særligt, at der var grundmurede Stuelænger i Ejstrup og i Sønder-

gaard i Redsted. Det var Selvejergaarde. Stuehuset i Søndergaard er, som et gammelt Dørtræ viser, bygget 1793. Fru Sand fra Glomstrup skal have ladet det opføre. Da alt det øvrige Glomstrup Gods ved Begyndelsen af det 19. Hundredaar blev solgt, skal hun have beholdt Søndergaard for sig selv. Den havde da ca. 9½ Td. Hartkorn. En lille Toft ved Gaarden kaldes endnu Fruetoft.

Der kunde skrives endnu et Kapitel. Det skulde handle om den nyere og nyeste Tids Historie. Naar det en Gang bliver skrevet, vil Plantningssagens Historie i Redsted og Hvidbjerg Sogne komme til at fylde en stor Plads deri. Naar disse Egne i de sidste to Menneskealdrer har forandret Udseende i saa høj Grad, som Tilfældet er, hænger det sammen med, at der var nogle, som turde give sig i Lag med at tilplante Hede og øde Strækninger. Nu staar der store og smukke Plantager i Sindbjerg og omkring Ejstrup som Æreminde om disse Mænd. Blandt dem skal Kammerraad C. J. Møller paa Ejstrup nævnes som en Foregangsmand. Det er ikke ufortjent Ære, der gives ham, naar der paa den Mindesten, der er rejst for ham ved Ejstrup, staar, at han gik foran med Træplantning.

Hermed afslutter jeg saa mit Bidrag til Redsted og Hvidbjerg Sognes Historie, idet jeg godt ser, at det baade er ufuldstændigt og langtfra fuldkomment. Men jeg har det Haab, at hvad jeg har fremført maa være til Glæde for en og anden, som har sin Gierning og sit Hjem paa de omtalte Steder, og som nærer nogen Kærlighed til sin Hjemstavn. Jeg er nemlig vis paa, at Hjemstavns-kærligheden vil øges ved at vinde Kendskab til de hjemlige Egenes Historie i de svundne Tider.

Hr. Otto Huitfeldt til Frøslevgaard.

Af Jakob Lykke.

aa *Frøslevgaard* boede i sidste Halvdel af det 16. Aarh. en Herremand ved Navn *Otto Huitfeldt*. I „Aarbog I.“ (S. 37) er fortalt et enkelt Træk om ham. Nedenfor skal nu yderligere meddeles et og andet om Hr. Otto og hans Samtid.

Slægten Huitfeldt stammede fra Lolland, hvor *Otte Clausen* i første Fjerdedel af Aarhundredet var Ejer eller Medejer af *Berridsgaard* og *Orebygaard*. I Saksøbing Kirke findes en Ligsten over ham og hans Hustru *Barbara Blaa*. Ecn af gamle Hr. Ottes Sønner, *Christoffer Huitfeldt*, blev gift med Herluf Trolles Søster, *Øllegaard*. Han blev Rigsraad og en meget anset Mand. Det var ham, der i 1541 sendtes til Island for at indføre Reformationen. Og blandt hans Børn var den navnkundige Historieskriver *Arild Huitfeldt*. — En anden Søn af gamle Hr. Otte hed *Claus Huitfeldt*. Han blev gift med *Dorthe Beck*, en Datter af den ansete Rentemester *Joachim Beck*. Men hun døde efter faa Aars Forløb. Og mens den gode Hr. Claus nu i en lang Række af Aar sad hen som Enkemand, og i den Tid desværre levede saa letfærdigt, at hans Sognepræst maatte til at læse ham Teksten, voksede hans Børn til og lærte aabenbart ikke rigtig at holde sammen og hjælpe hinanden som gode Søkende, hvad siden

skulde vise sig. En Datter, *Margrethe*, blev gift med *Godske Mogensen* til *Lidemark* paa Sjælland, en Søn, *Anders*, ægtede *Margrethe Basse* og fik med hende Gaarden *Tronstad* ved Dramsljord i Norge, mens en anden Søn, *Lauge* eller *Lage*, giftede sig med *Maren Munk*, Datter af *Christoffer Munk* til *Krogsgaard* (ved Esbjerg), og siden skrev sig til den Gaard. Endelig var der saa en tredie Broder, den *Otto Huitfeldt*, hvormed der her skulde fortælles.

Saa vidt Slægten!

Og nu Gaarden! Ja, *Froslevgaard* er jo noksom bekendt fra Folkevisen om *Erik Stygge*, der her fandt og (efter Kong Hans's Raad!) bortførte Jomfru *Kirsten* paa Trods af hendes Moders Vilje, for dog bagefter, vel forligt med Svigermoderen, at overtage Gaarden. Siden gik den i Arv til Hr. Eriks Svigersøn, *Hans Lindenov*, og derefter til hans Søn, *Anders*. Men saa synes Frøslevgaard ved Handel og Arveskifte ved Midten af det 16. Aarh. at være gledet over paa flere Hænder. Og nu dukker saa Hr. Otto Huitfeldt op som Medejer af Gaarden, og, saa vidt man kan skønne, som den, der besad Hovedparten og havde Resten i Forlening.

Paa *Jølbygaard*, eller — som den kaldes i et gammelt Dokument — *Jølbækgaard*, boede paa Reformationstiden *Niels Nielsen Kaas*. Da han døde, blev han stedt til Hvile i *Solbjerg Kirke*, men Sønnen, *Erik Kaas*, arvede Gaarden, og en Datter, *Anne*, blev gift med Otto Huitfeldt.

Ved sit Giftermaal maatte da Otto Huitfeldt føle sig yderligere knyttet til Mors, og det var naturligt, at han nu søgte at blive Eneejer af Frøslevgaard. Det begyndte med, at han 15. Juli 1578 fik „Livsbrev“ paa Kronens Part af Frøslevgaard („den tredie Part undtagen den tolvte Part“) mod at tilskøde Kongen en Gaard og et Hus i Snede. Aaret efter fik han ved

Mageskifte med Kongen 3 Gaarde og et Bol i *Anderup* og „et Bols Eje i *Else* Mark“, der plejede at ligge til den ene af Gaardene i *Anderup*, mod at Kongen til Gengæld fik tre Gaarde i *Brandstrup*. I 1582 foreslog han Kongen, at denne skulde overlade ham sin Part af *Frølevgaard* til *Ejendom* imod noget Arvegods i *Thy*. Men endnu fire Aar senere var *Sagen* ikke gaaet i *Orden* trods forskellige *Tilløb*. Og den gik aldrig i *Orden*.

Hvad der nu har været i *Vejen* med *Hr. Otto*: Holde *Styr* paa sine *Pengesager* kunde han i hvert *Fald* ikke. Det har hans *Brødre* formodentlig tidlig været klar over. Før just ved den *Tid* han begyndte at handle *Ejendom* med *Kongen*, maatte han (6. *Maj* 1578) udstede en *Erklæring* om, at han intet skulde afhænde af „det *Gods*, han var antvordet.“ *Løftet* har han aabenbart slet ikke holdt. Og efterhaanden ragede han sig i en bundløs *Gæld*.

Først maatte naturligvis *Slægten* holde for. Af *Broderen*, *Lauge* paa *Krogsgaard*, laante han 700 gl. *Dalere*, mod 6 % *Rente* til *Mikkelsdag* og paa $\frac{1}{2}$ *Aars* *Opsigelse*. Men det blev ikke derved. *Fru Kirstine Pedersdatter Galt*, *Enkè* efter *Erik Kaas* til *Lindbjerg*, var han kommen til at skylde 500 *Dir.*, som han mod *Broderens* *Kaution* fik *Malthe Jensen Sehested* paa *Hojris* til at lægge ud tilligemed 250 *Dir.*, som *Claus Glambæk* paa *Rask*, en *Broder* til *Albret Vinds Frue* paa *Ullerup*, *Elline Glambæk*, havde til *Gode*. Ogsaa *Jacob Høg* til *Trudsholm* kom han til at skylde *Penge*, som han satte *Jordegods* paa *Mors*, antagelig de før nævnte *Ejendomme* i *Anderup*, i *Pant* for. Saa kom hans gamle *Fader* ham til *Hjælp* og løste *Pantet* ind. Men næppe var det sket, før den arme *Otto* var i *Knibe* paany. *Hr. Lauge* maatte atter træde til sammen med *Svogeren*, *Godske Mogensen*. De gik i *Kaution*

for 400 Dlr., som deres Frænde paa Frøslevgaard skyldte *Ludvig Munk* paa *Ørum*, og den gældbundne Mand lovede at holde dem skadesløse, eller ogsaa maatte de „inddrage i hans og hans Hustrus Gods og det nyde og beholde“, indtil de fik „deres Skades Op-
retning“.

Saaledes var Stillingen ved *Frederik d. 2dens* Død, 1588. Nu skulde jo saa den 11aarige *Chr. d. 4de* holde Justits i Landet, eller rettere naturligvis en Formynderregering paa hans Vegne. Hvem vidste, hvorledes det vilde gaa med Lov og Ret i Landet i de kommende Aar? Hr. Lauge paa Krogsgaard var jo ikke saa lidt i Klemme hos Broderen paa Frøslevgaard. Det var bedst at sikre sig saa godt som muligt, og da de om Efteraaret mødtes i Viborg Mikkelsdag, forlangte og fik han et Skadesløsbrev lydende paa *Anderupgaardene* „til evig, fri Ejendom“.

Hvad Formynderstyret angik, kunde Lauge Huitfeldt nok have sparet sig alle Bekymringer: Gamle *Niels Kaas* og hans Fæller førte Tøjlerne med faste Hænder. Men med Hensyn til den Frøslev Herremand kunde man ganske vist ikke sikre sig for godt. Han var afgjort ikke til at stole paa, og det var noget nær lige daarligt bevendt med hans Evne og hans Vilje. Det skulde snart blive lagt tydeligt for Dagen.

Den 2. Septbr. 1590 døde Brødrenes Fader som en meget gammel Mand, paa det sidste til Huse hos sin Søstersøn *Erik Mormand* paa *Bramslykke* i Slægtens gamle Hjemegn ved Saksøbing. Men samme Aar d. 13. November døde ogsaa Hr. Lauge paa Krogsgaard. Og med det samme var en bitter Arvetrætte i fuld Gang. Hr. Ottos Kreditorer og Medarvinger kastede sig over ham med Broderen, *Anders Huitfeldt* til Tronstad, i Spidsen.

Angrebet synes at have gjort Otto Huitfeldt rent

desperat. Han lod sig vistnok forlyde med, at han overhovedet ikke vilde give Møde, om han stævnedes for Kongen og Rigsraadet, og da nu dette forestod ham allerede ved den første Herredag, fandt hans Modpart det hensigtsmæssigt at bede Regeringsraadet om i Forvejen at give ham en Paamindelse. D. 15. Maj 1591 tilskrev da Raadet Rigens Marsk *Peder Gyldenstjerne*, Lensmand paa *Vestervig Kloster*, om Sagen og bad ham kalde Hr. Otto for sig, snakke et Alvorsord med ham og om muligt faa ham til at give bindende Løfte om at møde for Retten til den fastsatte Tid. Hvor meget Held *Peder Gyldenstjerne* har haft med dette Hverv, faar staa hen. Han var jo en myndig Mand, gamle *Peder Gyldenstjerne*. Sagnet vil vide, at han, da han indviede *Timgaard's* prægtige Hovedbygning, ogsaa bød Kongen til Gæst og da ved et Dystløb under Festen red Kongen forbi med et overmodigt „Pyt“, hvorfor man siden har brugt det Mundheld: „Pyt, sa' Per til Kongen“. I Gældssager var han meget erfaren. Han selv skyldte til sidst Kongen 15,000 Dlr., og 1 Dlr. var den Gang Prisen paa 1 Td. Rug eller Byg.

Yderligere fik *Anders Huitfeldt* Regeringsraadet til (7. Aug. 1591) at forbyde alle og enhver at lade sig overdrage til Pant, til Købs eller paa anden Maade noget af *Otto Huitfeldt's* Gods, da hans Medarvinger var bange for, at han, ligesom det tidligere var sket, skulde finde paa at afhænde noget af Godset til Skade for dem. Dette Forbud skulde staa ved Magt, indtil Parterne „ved gode Mænd og Samfrænder“ fik gjort endeligt Skifte. Men hermed trak det længe ud.

Gamle *Claus Huitfeldt* havde vistnok været ret velstillet. Bl. a. havde han laant en Del Penge ud til de tre Herrer: *Anders Kaas*, *Morten Mogensen* og *Niels Bagger* i Odense. Men de herhen hørende Gældsbeviser, der jo aabenbart efter gamle *Claus's* Død maatte

tilhøre Boet, havde Otto faaet Fingre i, sagtens i den Tanke hurtigst muligt at faa dem gjort i Penge. Saa gik den norske Broder til Regeringen og fik den til at forbyde de tre Skyldnere, indtil der var fældet Dom i Sagen, at udbetale Pengene til Hr. Otto.

Under disse Forhold havde vor Mand selvsagt Brug for al mulig juridisk Bistand. Og den har han formodentlig fundet hos By- og Herredskriver *Truels* fra Nykøbing.

En Vinterdag, 22. Februar 1591, gjorde *Truels* Skriver Visit paa Frøslevgaard. Hvad han og Hr. Otto har afsnakket angaaende sidstnævntes Affærer, vides ikke. Men *Truels* benyttede i hvert Fald Lejligheden til at faa sat Herremandens adelige Segl paa en Erklæring, der vedrørte en anden Sag, som der var ikke saa lidt muggent ved, og som Otto Huitfeldt halvt uforvarende blev draget ind i.

Paa *Overgaard* i Sundby Sogn — den Gang een Gaard, siden som bekendt delt — boede i Slutningen af Frederik d. 2dens Tid en Mand af Slægten Vinther ved Navn *Knud Nielsen*. Samtidig ejedes *Klitgaard* af *Mads Pors*, en Søn af *Johan Pors*, som ved Giftermaal med *Johanne Pedersdatter*, *Peder Madsens* Datter paa *Overgaard*, var bleven Ejer ogsaa af denne Gaard, men synes at have afstaaet den til Fru *Jytte Podebusk*. Fru *Jytte* var Enke efter den sidste katholske Biskop paa Fyn, *Knud Gyldenstjerne*, der døde som Lensmand paa Vestervig Kloster, som Enken ogsaa beholdt i nogle Aar, mens hun tillod en anden adelig Enke, *Anne Porsdatter*, at bo paa *Overgaard*. Maaske har saa denne *Anne Porsdatter* giftet sig med *Knud Nielsen*, og han derefter afkøbt Fru *Jytte* (som for øvrigt antages at være død 1573) hendes Ejendomsret til *Overgaard*. Det sande Forhold lader sig næppe mere udrede.

Sikkert er det dog vistnok, at da Knud Nielsen 1590 laa paa sin „Sotte- og Sygeseng“, sendte han Bud efter Truels Skriver og bad ham opsætte et Skøde paa en Gaard i Gudum Sogn, *Sdr. Bredal* kaldet, og et Gældsbevis, lydende paa 600 Dlr., begge Dele til Enkefru *Margrethe Friis* til *Engelund* i Fabjerg Sogn. Skrивeren kom, ledsaget af en Borger fra Nykøbing ved Navn *Mads Kock*, og Dokumenterne blev skrevne. 3 —4 Dage efter døde gamle Knud.

Men Arvingerne, med *Mads Pors* til Klitgaard i Spidsen, vilde ikke godkende hverken Skøde eller Gældsbevis, og dertil synes de at have haft deres gode Grunde. For de omtalte Dokumenter viste sig — be-synderligt nok — at være daterede — 23. September 1589. Og ganske vist udtalte Truels Skriver i den Erklæring, som Otto Huitfeldt var saa venlig at forsegle for ham hin Vinterdag 1591, at Dateringen var rigtig. Men Mads Kock havde hørt ham sige noget andet ude paa Overgaard. Og en Dag, da Otto Huitfeldt sad i *Niels Jespersens* Stue i Nykøbing sammen med Svogeren fra Jølbygaard, *Albret Vind* til *Ullerup* og *Christen Krag* til *Glomstrup*, kom de i Tale med Skrивeren om Sagen, og da bekendte han, at han efter Knud Nielsens Begæring havde *antedateret* de omtalte Dokumenter. Dette kom Mads Pors for Øre. Og han fik da de fire Herrer til d. 9. Juni at udstede et Vidnesbyrd om, hvad de havde hørt. Til Gengæld satte Fru Margrethe Friis igennem, at Skrивeren kom til at afgive en Forklaring paa Nørre Herreds Ting d. 16. Novbr., og her vilde han være „sin Sandhed bestændig“ (!) at han havde skrevet samme Breve „udi forskrevne Knud Nielsens Livstid og Velmagt ved Aar og Dag, efter som Brevene omformelder“.

Ved en mærkelig Skæbnens Ironi havde Otto Huitfeldt saaledes faaet den tvivlsomme Ære at fungere

som Vitterlighedsvidne, mens Truels Skriver afgav to indbyrdes uoverensstemmende Erklæringer, der begge blev fremlagt for det kongelige Retterting 2. Juni 1592, da Fru Margrethe anlagde Sag mod de fire Adelsmænd fra Mors for deres Vidnesbyrd, som hun mente var lovstridigt.

Paa Fruens Vegne mødte hendes Broder, Lensmanden paa *Riberhus*, Hr. *Albret Friis*, og paa de Tiltaltes Vegne Mads Pors, ledsaget af Lensmanden paa *Aalborghus*, Hr. *Ove Lunge* til *Odden*. Sidstnævnte optraadte som Defensor og gjorde — som det synes — med Føje gældende, at det maatte staa „gode Mænd“ frit for „at udgive deres Brev og Segl paa, hvad dem vitterligt er udi Sandhed“.

Den høje Ret fandt da ogsaa, at „efterdi hvad forskrevne gode Mænd have udgivet deres Brev og Segl paa, findes alene at være gjort efter Truels Skrivers Ord og egen Bekendelse, og ikke med deres Brev og Segl bekræftiger, enten det er sandt eller ikke, [hvad] han for dennem sagt og berettet haver, da have forskrevne gode Mænd dermed ingen Uret gjort“.

Om denne Sags videre Forløb skal kun tilføjes, at *Skodet* paa Sdr. Bredal blev kendt ugyldigt, da det blev godtgjort, at Fæstebonden paa Gaarden havde betalt Landgilde til Knud Nielsen til hans Dødsdag, altsaa *efter* det paa Papiret angivne kriminelle Datum: 23. September 1589. Men *Gældsrevet* paa de 600 Daler kom til at staa ved Magt. Og Skriveren blev sat under Tiltale. Han havde søgt at undskylde sin Fraværelse paa Rettertinget ved Henviisning til sit Embede som Skriver ved tvende Herredsting og som Byskriver i Nykøbing, men selve denne Undskyldning, som forelaa skriftlig, var ikke engang underskrevet med Navn og kunde naturligvis ikke tages til Følge. Lige saa lidt værd var hans Paastand om, at han havde givet

en vis *Mads Svenningsen* Fuldmagt til at møde paa sine Vegne, — for Mads var ikke mødt. Antagelig har Truels Skrivers Rolle som Retsbetjent snart været udspillet, men derfor kan han gerne en Tid endnu have været i Virksomhed paa Mors, og det skulde ikke undre, om han lejlighedsvis ogsaa har været Herremanden paa Frøslevgaard behjælpelig med hans tvivlsomme Affærer, der blev mere og mere brogede.

Tre Dage efter, at den nys omtalte Overgaard-Sag havde været for det kongelige Retterting, udgik der Befaling til Otto Huitfeldt om at være med at betale en Gældspost hos en Odense-Borger, *Oluf Hansen*. Men da Ordren ogsaa bl. a. gjaldt Anders Huitfeldt, har den næppe gaaet Hr. Otto synderlig nær til Hjærte. Derimod kan den meget vel have medvirket til at øge Spliden mellem Brødrene.

Hr. Otto maatte under de mange Retssager, der nu rejstes mod ham, føle sig som et Stykke Vildt under en Klapjagt. Han blev efterhaanden helt rasende. Naar hans Anklagere satte ham Stævne paa Herredsting eller Landsting, „forlystede han sig med Trusler og Undsigelser mod dem og deres Tjenere, som om han med Vold og Vælde vilde trænge enhver fra deres rette Tiltale og Forfølgning“.

Som rimeligt var, blev der da klaget til Regeringen, og saa fik Hr. Otto under 17. Jan. 1593 en varm Nytaarshilsen fra allerhøjeste Steder: Det er jo Kongens Pligt som Øvrighed at sørge for Overholdelse af Lov og Ret i Landet, men nu tror han (Huitfeldt) maaske, at man i Kongens umyndige Aar vil have al Regimente, Lov og Ret foragtet. I saa Fald tror han fejl. Nu har han at afholde sig fra alle Trusler og Voldshandlinger og ikke foretage sig noget fjendtligt mod nogen af Kongens Undersaatter eller deres Tjenere, men udføre sine Sager med ordentligt Lovmaal og Ret. Bliver der klaget

over ham tiere, skal Kongen se at finde Midler mod ham, hvorved saadan Modvillighed een Gang for alle kan blive dæmpet, og Kongens Undersaatter blive forskaanede for saadan Ulyst. Maaske han vil være saa venlig omgaaende at meddele Regeringsraadet, hvorledes han agter at opføre sig, saa at det kan tage sine Forholdsregler derefter!

Efter den Salut har Otto Huitfeldt maaske trukket Følehornene lidt til sig. Men man forstaar meget vel, at han, da han indstævnedes til at møde for Rettertinget paa Københavns Slot d. 15. Juni, foretrak at blive hjemme selv og i Stedet sendte en vis *Jens Sørensen* over med et langt Indlæg.

Broderen Anders fra Tronstad var derimod mødt personlig. Han medførte et Brev, som *Peder Gyldenstjerne* havde overladt ham, et, som Hr. Peder i sin Tid havde faaet fra *Lauge Huitfeldt*, og hvori denne havde beklaget sig over, at hans Broder Otto ikke havde villet lade ham „bekomme“ det Gods, som han i Følge Gældsbeviser og Pantebreve havde Krav paa. Det var altsaa ikke den nu afdøde Lauges Skyld, at Sagerne ikke var bleven ordnede. Derfor henstillede Klageren, om „Otto Huitfeldt ikke burde som en ærlig Riddersmands Mand at holdé og efterkomme, hvad Forskrivninger, Breve og Segl han hannem og hans Søkende givet og gjort havde“.

Saa kom Turen til Modparten. Jens Sørensen fremlagde den anklagedes Forsvarsskrift. Det var tydeligt nok fuldt af løse Paastande: Hr. Otto mente ikke, at han nogensinde havde været til Sinds (!) at afhænde noget Gods til sin Broder. Havde denne været i „Løfte“ for ham, saa var det bleven ham afbetalt i hans „levende Liv og Velmagt“. Med Hensyn til det, som han skyldte ham selv, „formente han ogsaa, meste Parten udi hans levendes Liv at være afbetalt, som hans efterladendes

Hustru ikke skulde kunne benægte“. For Resten var han da vel ogsaa endelig selv Medarving til det omtalte Gælds-brev! Den gode Anders havde ikke Fuldmagt fra alle Arvinger til at „handle“ i denne Sag. Der var ikke gjort Skifte mellem dem, saa han kunde vide, „hvor stor hans Anpart deraf kunde findes at være“. Desuden var Sagen jo ikke bleven paadømt hverken af Herredstinget eller Landstinget. Og derfor vilde han nu skyde sig ind under disse to Instanser.

Til den sidste Bemærkning svarede Anders Huitfeldt, at den Sag, som her forelaa, overhovedet ikke hørte til de Sager, som skulde behandles af Værneting og Landsting. Og Rettertinget gav ham Medhold. Kendelsen lød kort og godt: „Otto Huitfeldt er pligtig sit Brev og Segl ærligen at holde og efterkomme, som det sig bør“.

Herren til Frøslevgaard havde tabt Slaget og har vel saa i nogen Maade bøjet sig for Nødvendigheden og betalt Krigsomkostningerne. Og dermed er vel Tingene gledet nogenlunde i Lave for ham foreløbig, hvad Arv og Gæld angik.

Men allerede Aaret efter var han igen ude for Forfølgelse, og det af en højst ejendommelig Art.

Hertil hører en Forhistorie, som kortelig er denne:

St. Mourits Aften (22. September) 1590 drev de tre Brødre, *Erik, Niels* og *Hendrik Friis*, i Følge med en af *Ove Lunges* Tjenere, ned ad Gaden i Viborg. De var aabenbart i Krigshumør, og da de først havde fordrevet en Flok Peblinger, der stod udenfor Kirsten Jensdatters Port, men saå, at der ved Porten endnu stod en Person, som ikke vilde retirere, gik de løs paa ham: Hvad tusind Pokker han var for en? — Det var mørkt, men Manden svarede meget ordentlig, at han var en god Karl (d. v. s. Adelsmand), hed *Peder Skram* og var *Iver Skrams* Søn til *Voldbjerg*. Hvem *de* var? —

Da raable den ene af dem: Jeg hedder Erik Friis i tusind Knokkers (!) Navn, og her er ogsaa Herremand for Haand!" Saa trak de tre Friiser deres Værger og gik løs paa den unge Skram, og det endte med, at de hug højre Haand af ham, ja, ikke nok med det: bag- efter saarede de ham yderligere, bl. a. i venstre Haand. — Der havde været flere Øjenvidner til Stede, bl. a. en adelig Tjener, som *Niels Krabbe* til *Vesløsgaard* havde sendt af Sted efter en Kande Øl. Og en saadan Volds- færd kunde selvfølgelig ikke gaa ustraffet hen. — Siden kom der til at gaa meget Ry af den Rettergang, der fandt Sted, da de tre Friiser stævnedes for Kongen og Rigsraadet, 30. Juni 1591. Hendrik Friis var død i Mel- lentiden. Og baade Erik og Niels var — syge! Erik sendte fire Karle, som svor paa, at den Gang, de drog fra ham, laa han paa sin Sotteseng. Men da man spurgte dem, om de ogsaa vilde sværge paa, „at han nu var saa krank og svag, at han ikke kunde møde her udi Rette“, sagde de: „Nej!“ Sært nok! For i det Brev, de bragte fra Manden selv, stod der, at han var syg og laa „under Guds Haand paa hans Sotteseng“, og Sognepræsten dør paa Stedet, Hr. *Jens Krabbe* til *Tørring* og *Heldum*, havde sammen med fire Bønder udstedt Attest paa, at Erik Friis til *Vadskjærgaard* „var krank og ikke kunde komme nogensteds at svare for sig“. Ganske lignende Erklæring forelaa fra den anden Broder. Men der var selvfølgelig ingen, der rigtig vilde tro paa denne pludselige Skrøbelighed. Og den 14 aarige Konge vovede trods sin Ungdom at foreslaa en Skærpelse af Straffen (efter Loven en Pengebøde) under Henvi- sning til, at „hver Adelsmand med adelige og ærlige Gernin- ger bør at føre og forsvare sin Stand“. Erik Friis og hans Broder dømtes da „for saadan deres slemme Ger- ning at holdes og regnes for æreløse Mænd“.

Hvorledes nu de to Brødre Friis har taget imod

den Dom, kan ikke oplyses. Men det er vel troligt, at de har følt Trang til at forandre Opholdssted. *Erik Friis* maa rimeligvis have været Ejer af een eller anden mindre Gaard paa Midtmors, hvor han kunde ty hen, og saaledes er han bleven Nabo til Otto Huitfeldt paa Frøslevgaard.

I Foraaret 1594 begyndte Hr. Erik at pløje paa *Frøslevgaard's* Mark og ligesaa paa *Jølbygaard's*. Hvad skulde det betyde? Og kort efter gav han sig til at saa paa nogle Tofter, som hørte de samme to Gaarde til, og da Engene grønnedes, drev han sit Kvæg ud paa Hr. Ottos og hans Svogers Enge og „volddrev“ dem. Det var utrolig frækt. Ikke saa mærkeligt, at de rette Ejermænd gjorde Indsigelse. Men det brød Friis sig ikke om. Truede de ad ham, saa truede han ad dem igen og brugte stor „Overvold, Modvilje og Undsigelse“ mod dem. Huitfeldt kunde til sidst ikke vide sig sikker for ham i sit eget Hus og klagede, sammen med Erik Kaas, til Regeringsraadet. Saa fik *Henrik Belov*, der fra 1592 til 96 var Lensmand paa *Hald*, hvorunder Mors hørte, Brev om at kalde Erik Friis for sig. Ja, først skal han undersøge Sagen, men da der vel næppe er Tvivl om, at Klagen er sandfærdig, skal han ordentlig læse Synderen Teksten og ikke blot alvorligt formane ham paa Kongens Vegne at høre op med sin voldelige Adfærd overfor Klagerne, men ogsaa give ham Tilhold om at holde sig borte fra Ting, Stævne og anden Godtfolks ærlige Forsamling. Bliver der klaget over ham een Gang til, vil Kongen lade ham straffe og hensætte paa et Sted, hvor han ikke kan anrette nogen Uro“.

Saa fik Otto Huitfeldt antagelig Fred for *ham*.

Men *Kreditorerne* meldte sig paany. Og denne Gang gik det saa vidt, at Hr. Otto maatte afstaa Gaarden til *Ove Lunge* til *Odden*, som tidligere havde haft den i Pant. Endnu var dog Kronens Tredjepart i Be-

hold, og Christian d. 4de, som 1596 var bleven fuldmyndig, havde derfor nogen Adkomst til at blande sig i Sagen. Det gjorde han da ogsaa — meget kønt —, idet han — i Marts 1598 — skrev til Ove Lunge og bad ham om, hvis det var muligt, at lade Huitfeldt faa hans Gaard igen. Henstillingen blev ikke taget til Følge. Og for Fremtiden maatte Hr. Otto nøjes med at dyrke Kronens Part af Gaarden, som han havde faaet Lov at beholde „i Brug og Besiddelse“. Men selv denne fattige Rest af fordums Herlighed skulde han ikke nyde uforstyrret. Kongens Part af Gaarden var nemlig ikke „afdelte“ (skilt fra), og følgelig kunde det ikke godt undgaas, at Driften medførte Gnidninger mellem de to Besiddere. Huitfeldt klagede da til Kongen: Ove Lunge gjorde ham Hinder baade med Pløjning og Udførsel af Møg paa Fællesejendommen og i andre Maader. For at faa raadet Bod herpaa anmodede Kongen, 23. Febr. 1599, den nye Lensmand paa Hald, Landsdommer *Jorgen Friis*, om at undersøge Forholdet og derefter ved uvildige Mænd lade foretage en Udskiftning, „saafremt det med Rette kan gøres, og Lejligheden er saaledes, at det kan lade sig gøre“. Om Udskiftningen virkelig fandt Sted, vides ikke. Med Ove Lunge kunde Huitfeldt i hvert Fald nok have holdt ud, for han døde i 1601. Men nu var det alligevel gaaet saaledes til Agters med Hr. Otto, at der ikke var ret meget mere at plukke hos ham. Da derfor Broderen, Hr. *Anders* paa *Tronstad*, endnu en Gang fik i Sinde at rejse et Krav paa ham, fandt han det klogest at holde sig til een af Kautionisterne, nemlig Svogeren paa Jølbygaard. Men da Erik Kaas 19. Oktober 1599 mødte for Rettertinget — rigtignok ved Fuldmægtig —, var Hr. Anders udebleven, hvorfor han dømtes til, indtil ny Stævning var udtagen, at have tabt Sagen og yderligere at betale sin Modpart for „Kost og Tæring“.

Anders Huitfeldt døde vistnok 1608. Hvornaar hans Broder paa *Froslevgaard* er død, lader sig næppe fastslaa, lige saa lidt som vi kan udrede Enkelthederne i Gaardens Historie i den følgende Menneskealder, indtil den ved Aarhundredets Midte kom i Hænderne paa den bekendte *Jens Juel*, den store Søhelts fortræffelige Broder.

-

Lidt om Oldtidsminderne paa Mors.

I Anledning af Fund af en Hellekiste i Lødderup.

Af Hans Kjær.

Forsommeren 1920 blev der eiter Meddelelse til Nationalmuseet gennem cand. pharm. *R. Olufsen* fra Morslands historiske Museum foretaget Undersøgelse af en Hellekiste i en Høj paa Dalgaard's Jord i Lødderup. Der kunde i og for sig skrives ganske kort om denne Undersøgelse. Men da der hidtil kun er skrevet meget faa Linier, som direkte omhandler Oldtidsminderne paa Mors, og da det lille Punkt, som Undersøgelsen særlig berører, kommer stærkere frem paa en mere almindelig Baggrund, maa det være naturligt her at sige lidt nærmere om, hvilken Stilling Mors i det hele indtager indenfor de Tidsrum, som den forhistoriske Oldkyndighed behandler, og da navnlig Stenalderen, forsaavidt dette kan gøres i Korthed og uden for mange Enkeltheder.

Det maa da straks siges, at vel findes der paa Mors, eller har været, op mod 1000 Mindesmærker fra Oldtiden, men kun et forbavsende ringe Tal hidrører fra Stenalderen. Vidste man ikke Besked fra andre Landsdele, vilde der ikke kunne vindes synderligt fra Mors i disse fjerne Tider. Fra det ældste Tidsrum,

hvori Danmark hidtil vides at være beboet, i „Fastlandstiden“, da store Dele af Landet laa betydeligt højere end nutildags, kendes ikke en eneste Oldsag, end sige da nogen Boplads. Og fra Sænkningstiden, den hvortil Kystbosættelsen hører, „Køkkenmøddingstiden“, er det ikke ret meget bedre. Kun ved V. Assels kendes en sikker Boplads og af ringe Omfang, en usikker ved Legind Sø, snarest yngre. Spredte Oldsager af de Former, som er særegne for denne Tidsalder, er fundne hist og her ved Kysten, og det er højst sandsynligt, at der hist og her ligger mindre Af-faldslag fra denne ældre Stenalder, Jæger- og Fiskertiden, som man plejer at kalde den, da Hunden var eneste Tamdyr, og Livet i det hele havde den usikre Karakter, som den stærke Afhængighed af Naturforholdene har medført. Men Mors har sikkert lige saa lidt som Thy været Sæde for nogen synderlig stor Befolkning den Gang. Vidnesbyrdene er overhovedet meget sparsomme i de vestlige Limfjordsegne. Helt anderledes staar det mod Øst, hvor Ertebølle-Køkkenmøddingen syd for Løgstør er en af de betydeligste, som overhovedet kendes, og hvor der ved Skive Fjord, Hjarbæk Vig o. s. v. findes talrige Bosteder, deriblandt ved Krabbesholm den som tidligst blev kendt og undersøgt, før Midten af forrige Aarhundrede.

Den yngre Stenalder er jo den store Bosættelses Tid, da Mennesker, der kendte Agerbrug og holdt Kreaturer, bredte sig ind over Landet, ikke længere bundne til Havkyst eller Søbred for at skaffe sig Næring nok. De fleste Steder kan det spores, at ogsaa denne Befolkning er begyndt nærmest ved Kysterne og derfra udbredte sig ind i Landet. Ogsaa om denne Tidsalders Mennesker er Vidnesbyrdene faatallige i Thisted Amt. Det var dem, som byggede de store Stenmændesmærker, Dyssen i dens 2 Skikkelser som *Runddysse* og *Lang-*

dysse, begge med det svære Gravkammer, i Langdyssen ofte to eller flere, som den Kerne, hvorm Jordforhøjning og Stenkrans danner Ramme, og dernæst det store, huslignende Kammer, *Jættestuen*, den store Gravstue, som helt overdækkes af Jord, og hvortil en Gang fører ind gennem Højens Jordmasse. I den vestlige Del af Thisted Amt findes disse Mindesmærker overhovedet kun pletvis, som Kolonier. En saadan har ligget ved Sennels øst for Thisted, en anden, der strakte sig temmelig langt ind i Landet vest for Thisted By, og en tredie, en ren Kystkoloni, ved Aas i Skjoldborg Sogn, syd paa, her baade med Dysser, af hvilke flere staar endnu, mere eller mindre fuldstændige, og en mægtig Jættestue, hvoraaf dog nu kun ringe Rester er tilbage. Sydligere endnu ligger derimod isoleret i Heltborg Sogn den prægtige „Lundehøj“ med sin Jættestue. Langt tættere var Stenalderens Bosættelse i Han-Herrederne; og i Syd bliver Tegnene stadig flere, som tyder paa, at ogsaa Salling var bebygget ikke blot nær Kysten, men ogsaa indefter.

Men paa Mors er Sporene, tegnede gennem Mindesmærkerne, overmaade faa. Af *Langdysser* kendes kun 2, nutildags meget mishandlede, ved Legind, i Plantagen, og ved Kaarup („Røverstuen“). Mulig har der fordem været en tredie, hvorm C. Schade 1811 skriver i sin Beskrivelse over Øen Mors. Han meddeler om denne „Kjelder“, at den var af „usædvanlig Størrelse“, 3: større end de almindelige Stenkister, som stammer fra Bronzealderen: „En svær, paa Undersiden flad Overligger hvilede paa 4 andre Stene, der stod i nogen Afstand fra hinanden. Aabningerne derimellem vare lukkede med atter andre Stene . . . Kjelderens indvendige af Vidde omtrent 4 Fod, men Højden næppe 1½ Fod . . . Bunden af Kjelderens var belagt med sandig Jord, og i Midten sad nogle faa Stene tæt sammen,

som om her kunde være sket Begyndelse med Bro-lægning.“ Oldsager fremkom altsaa ikke, men Beskrivelsen passer ganske godt paa et Dyssekammer, og Stedet var i samme Egn som de foran nævnte, i en Høj „norden for Faarup“. Naar Kamret her er bleven dækket med Jord, medens sikkert oprindelig i det mindste Dækstenen har været synlig, ligger Forklaringen sikkert i det lige forud hos Schade anførte, at der tæt uden for Kamret blev fundet en Grav fra Bronzealderen, „med Levninger af Ben og et næsten halvt fortæret Malinsværd tilligemed noget af Skeden.“ Der er altsaa

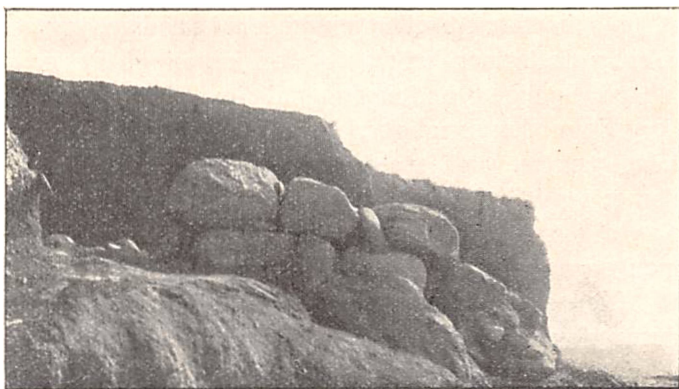

Fig. 1. Hellekiste, Dalgaard, set fra N.

senere op til Dyssekamret lagt en Bronzealdersgrav, og herved er Kamret blevet overdækket med den i denne Anledning tilførte Jordmasse.

Fuldstændig usikre er endnu de hos Schade anførte: „Troldstoue“ paa Storup Mark, „Gammelting“ paa Mollerup Hede og „Heistuén“ (Hesteovn) paa Sundby Mark.

Nogen Jættestue kendes nu ikke paa Mors; og saa svagt som den yngre Stenalder fremtræder gennem sine Mindesmærker, er det ikke sandsynligt, at der nogensinde har været mere end en ganske enkelt, eller

et Par Stykker. Men mærkeligt nok fremkom der netop ved Undersøgelsen i Dalgaards Høj tydelige Vidnesbyrd om, at der just i denne Høj en Gang har været et Anlæg af denne Art. Der blev omtrent i Højde med oprindelig Jordflade fundet Rester af en Brolægning af større og mindre Stenflager og paa disse forskellige Ravperler, deriblandt flere lange, rørformede, som er ejendommelige særlig for Jættestuernes Tidsalder. Senere

Fig. 2. Hellekiste, Dalgaard, set fra Nv.

er af Ejeren, Gaardejer *P. Therkildsen*, fundet nogle flere og derhos et tresidet, gennemboret Ravstykke, ca. 3,2 cm l., et større Ravstykke med flere tætte Længde-gennemboringer m. m. Ogsaa en lille Pilespids, omtr. som Fig. 4—5, er fundet. Hele Midtpartiet af Højen var ganske forstyrret. Jættestuen er bleven borttaget, sagtens for Stenenes Skyld, i en uvis gammel Tid. Kun en enkelt svær Sten, der var bortvæltet fra sin Plads, vidnede endnu om Kamrets utvivlsomt ganske anselige Dimensioner.

Dysser og Jættestuer er, som det er almindelig be kendt, Fællesgrave, bestemte til Gravlæggelse af flere, for Jættestuernes Vedkommende mange, Personer. Gravlægningerne er fortsat gennem lange Tider. Paa Øerne er der gjort rige Fund af Oldsager, som ogsaa af Skeletdele, der har givet vigtige Oplysninger om, hvordan Datidens Mennesker saa ud, deres Højde, Legemsbygning o. s. v. I Jylland er Fundene gennemgaaende ringere, for en Del vistnok, fordi de tidligere end paa Sjælland og øvrige Øer blev afløste af den tredje Gravform, *Hellekisten*. Denne findes i Østjylland i to Former, en ældre, større Form, der vender i N.—S. og har en bred Indgang fra Syd, samt en senere Form, der vender i Øst—Vest og ikke har nogen særlig Indgang. Disse senere Hellekister har af og til været saa smaa, at de vistnok har været bestemt til en enkelt Gravlægning. Alle disse senere Kamre er svagere byggede end Dysser og Jættestuer; de dannes af „Heller“, Stenflager, ofte udkløvede, modsat de svære Blokke, som udgør Byggematerialet i de ældre Gravformer. En saadan Hellekiste, den første i sin Art, som overhovedet vides at være fundet paa Mors, var det, der foranledigede Undersøgelsen ved Dalgaard. At det ikke var den Grav, hvorover Højen oprindelig var bygget, fremgik af to Forhold. Kisten laa ingenlunde centralt, men et godt Stykke ud i nordre Side, og heller ikke laa den paa Højbunden, men ca. 0,4 m højere. Dens Udseende fremgaar i det hele af de to her gengivne Fotografier, Fig. 1—2, som blev optagne ved Undersøgelsen. Tydeligt ses det her, at Kisten staar oppe i Højen. Kisten staar vandret (jvf. Fig. 2). Øverst ses de 3 Dæksten, som med mindre, indskudte Kiler og Flager over Mellemrum dannede en solid Overdækning. Vistnok har der oprindelig været 4 De 3 Bæresten, som ses under dem i Kistens nordre Side, er i det mindste en for

lidt. Til højre for dem ses en fjerde Sten, nemlig en af Sydsidens, som altsaa rager længere frem. Sikkert var ogsaa Endestenen bleven borttaget forud for Undersøgelsen. 4 Sten i hver Langside, en for hver af Enderne har fra først af omsluttet Gravrummet. Heller ikke ses paa Billederne de runde Sten, der støttede Kisten paa Siderne og gav den Fasthed. Saa lille den var i Størrelse, med et Gravrum, der ikke var stort mere end mandslangt, var den mærkelig solidt bygget og alle Mellemrum omhyggelig tættede med Smaasten, og det hele fast omgivet med Ler og Muldjord i Blanding.

Gravrummet var i V. n. V.—Ø. s. Ø. opr. ca. 2 m. l., Bredden i Østenden 0,42, ved Midten lidt mere, 0,58 cm. Bærestenenes Højde var lidt forskellig, mest ca. 0,6 m., men hele denne Højde var ikke udnyttet til Gravrum. Dette var kun 0,45 m. h. med et omhyggelig fast lagt eller vist endog stampet Lerlag og derover et tyndt strøet Sandlag. Over dette kunde hist og her ses en mørk Linie, selve Gravens Bundlag, dannet af opløst Skind, Tøj o l., tæt sammenpresset af Jorden.

I Fig. 2 ser man fra Nv. skraat ind i Hellekisten. Nordsiden er altsaa til venstre, den længere Sydside er fremme helt til højre. I Gravens Bund ses det faste, jævne Lerlag.

En Del af Hellekistens Indre var bleven tømt forud for Undersøgelsen. Men da Dækket i Øst borttoges, saas mod Øst alt ganske uforstyrret. Det indre var jordfyldt — med Muldjord, lidt lerblandet — tæt op under Dækket. Denne Jord var anbragt i Oldtiden, ikke gennem Aartusinderne drysset ned ovenfra; men den laa forøvrigt temmelig løst, lagt til et Dække over den Døde, da Gravlægningen fandt Sted for ca. 3500 Aar siden, men ikke til en Tyngde.

Af Skelettet var der meget lidt tilbage, men nok til, at der kan siges, at Kisten kun har været anvendt

til en eneste Gravlægning. Tydeligt saas som en lys, ca. 1 cm bred Linie, hist og her med pulverformede Benrester, Omridset af den gravlagtes *Hoved*. Det laa mod Øst, ca. 15 cm fra Endestenen. Ogsaa Underkæben kunde skelnes, med lidt Tandemaille, den mest holdbare Del af et Skelet, og det syntes, at Ansigtet havde vendt lige opefter. De sidste Rester fandtes lige paa Gravens Bund. Smaaagttagelser af ringe Dele af de lange Knogler i Armene tydede paa, at Stillingen havde været den udstrakte, som kendes fra mange sjællandske Hellekister. Mærkeligt nok plejer forøvrigt Stillingen der at være omvendt, med Hovedet mod Vest.

Som Gravudstyr var der medgivet en *Flintdolk* og 3 *Pilespidser*. Dolken er vist i hosstaaende Fig. 3. Men den er kun vist i halv Størrelse. Det hele Flintblad er næsten 32 cm l., altsaa et meget anseligt Stykke. I Formen er der intet ualmindeligt. Det er en i henimod Stenalderens Slutning over hele Landet almindelig Form. Men som det tydeligt fremgaar af den meget omhyggelig udførte Tegning, der viser alle de mangfoldige fine Slag, hvormed Stykket er dannet, er det et Arbejde, som er udført med den mærkelig sikre Haand, som udmærker mange af den sidste Stenalder's Arbejder.

Fig. 3. Dolk ($\frac{1}{2}$).

Tykkelsen er intetsteds over $\frac{1}{2}$ cm, og alle de smaa Slag er førte fra den tynde Egkant. Naar det betænkes, at Flinten er sprød som Glas, kan man ikke andet end undres over den Sikkerhed, hvormed Arbejdet er udført. Og hele Stykkets Udseende er saa frisk, som var det lavet for ganske nylig. Der er ikke et Hak eller Brud; det er næsten, som var det udført til Gravlægningen, som havde Dolken aldrig været virkelig baaret. Maaske tyder det Hul, som nu findes i Bladet i samme Retning. Det har paa det Flintestykke, hvoraf Dolken udførtes, været et tyndt Sted, i Virkeligheden et Hul, kun udfyldt med Kalkmasse. Dolken kunde vel en kort Tid se hel ud, indtil Kalkmassen løsnede sig og faldt ud, men ved Brug maatte den hurtigt tabes og Skaden vise sig. Dolkens Grebende, der paa Billedet vender nedad, har været beviklet eller haft Greb af andet forgængeligt Materiale. Endnu senere i Stenalderen fik Dolken ogsaa Grebet tydeligt udført i Flint, i Efterligning af de Metalvaaben, som da var begyndt at komme. Hvor Dolken har kunnet iagttages paa Plads, har den, som det maatte ventes, altid ligget ved Bæltstedet, som Regel skraat ind over.

Smukke Arbejder er ogsaa de 3 Pilespidser, som i Fig. 4—6 er viste i fuld Størrelse, ligeledes i en Tegning, der viser alle Enkeltheder. Netop i den Art fine Smaaarbejder har man altid beundret Stenaldermandens Haand, og Sansen for det paa én Gang nøjagtige og pyntelige. Ogsaa disse er i Formen ikke sjældne. Derimod er det mærkelig nok sjældent at finde saa mange i en enkelt Grav, skønt der jo egentlig altid snarest skulde ventes flere. De laa nu ikke sammen, men kan jo have forskudt sig. Man kunde vel ogsaa tænke sig, at den ene, den mindste, som blev fundet midt i Graven, i Syd, kan have ligget ved Buen (der jo helt var af forgængeligt Materiale, og hvoraf intet

Spor bemærkedes, medens de 2 andre er blevet lagt som en Slags Reserve paa modsat Side i Nord, med Odden i Vest; selvfølgelig har de siddet i den lange, tynde Pilstage, da de lagdes hos den Døde. Vistnok maa de mere betragtes som Vaabenudstyr end som Jagtrejskaber.

Gravudstyret i Hellekisterne er sædvanlig saa enkelt, at et Fund som dette hører til de bedste. Det daterer Graven med Sikkerhed: ikke helt ved Stenalderens Udgang, men noget tidligere; det skulde antages ved ca. 1500 f. Kr. F.

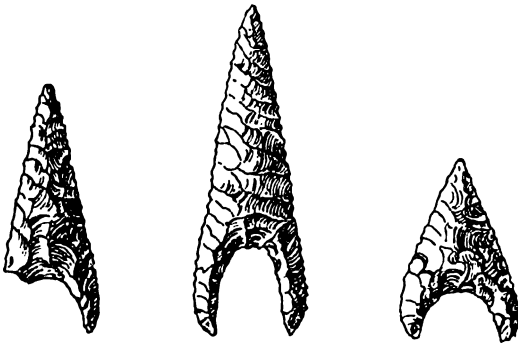

Fig. 4—6. Pilespidser ($\frac{1}{2}$).

Alt i alt er da saaledes Antallet af de anførte Stenaldergrave fra Mors saa ringe, at den, som ser de ret mange Stenalderssager fra Øen, dels i Nationalmuseet, dels paa Dueholm, med nogen Undren vil spørge, om det her anførte nu virkelig kan være rigtigt. Tillige vil den, som kender Jyllands Stenalder nærmere, stille det Spørgsmaal: Var virkelig den østdanske Stenalder, Dysse-Jættestue-Hellekiste-Stenalderen, den eneste paa Mors? Har ikke den syd- og midtjydske Stenalder, den, som ingen Stengrave byggede, men gravlagde sine Døde enkeltvis under Jordhøje, ogsaa naaet frem til Mors?

Denne nye, særlig jydsk Stenalder kender man nu ret nøje. Man ved, at den er indkommen i Landet med et rundt Tal ca. 2000 f. Kr., kommende fra Mellem-europa, at den først viser sig i Sydjylland, men efterhaanden bredte sig længere nordpaa og østpaa, og at de Folk, som bragte dem med sig, i alt Fald enkelte Steder synes at have fordrevet den gamle Befolkning. Men naaede den op til Mors?

Nogen Oplysning kan faas ved at betragte Stensagerne fra Mors lidt nærmere, nemmest ved at se paa Udstillingen paa Dueholm, der jo, som det er naturligt, næsten udelukkende indeholder Sager fra Mors. De ældre Samlinger og den nye Samling fra Højriis, Kammerherre de *Steensen-Leths* store, smukke Gave, som efter hvad han i et Brev har oplyst paa et enkelt Stykke nær udelukkende er fra Mors, viser nu ganske ensartet, at der vel kan findes enkelte Sager, som hidrører fra disse nye „Enkeltgravsfolk“, men at det kun er ganske faa og af sene Typer. Saaledes maatte det i Virkeligheden ventes. Saaledes er det i Thy, hvor Enkeltgravene tydeligt bliver færre nordefter, saaledes i Salling og i Aalborg Amt. Kun de sidste „Bølgeslag“ naaede saa langt mod Nord. Der kendes ogsaa fra gammel Tid enkelte Grave, som sikkert har været af denne Art. Schade anfører, at der ovenpaa Dækket af en Stengrav, som han ikke omtaler nærmere og som ingen Oldsager indeholdt, laa „et Stenspyd“, 12 Tommer langt, sikkert i Virkeligheden en Dolk fra en særlig, senere anlagt Grav, der ikke har været særlig betegnet, og forsøgte man en Gang en Undersøgelse af overpløjede Højrester, vilde sikkert nogle af dem vise sig at dække Stenaldersgrave. En Øxehammer fra den søndre Side af Dalgaardhøjen kunde nok se ud til snarest at være af en saadan Grav. Men alt i alt tyder Forholdene paa, at Stenalderens Folk kun i ringe Tal har

fæstet Bo paa Mors. At de dog har færdedes paa Øen, viser de mange Stensager.

Hovedmængden af de forhistoriske Mindesmærker paa Mors er da fra en senere Tid, den næste store Kulturperiode, *Bronzealderen*. Denne er til Gengæld særdeles rigeligt repræsenteret. Efter de foreliggende, dog næppe fuldstændige Efterretninger skulde Antallet opgaa til ca. 950 Høje, hvoraf for ca. 40 Aar siden ca. 370 regnedes for helt eller i det væsentlige bevarede, medens 450 var overpløjede Rester, ca. 130 nedpløjede og næsten forsvundne, kun til at se ved Forandringer i Jordsmonnet eller paaviselige gennem ældre Kort eller stedlig Tradition. Ret naturligt ser det ud til, at de ligger i en vis Tilknytning til Stenaldersbosættelsen. *Lødderup* er det Sogn, som med 54 væsentlig bevarede, 75 mere eller mindre stærkt nedpløjede naar højest i Tal af alle Sogne paa Mors, deraf alene paa Fredsø Jorder 55, Kaarup 37. Kun Sejerslev med 110, Redsted med 110 og Ljørslev 80 naar nogenlunde op mod tilsvarende Tal. Fordum har et Sogn som Lødderup langt mere end nutildags været præget af sine mange Høje. Heldigvis vil de mange fredlyste Høje i Sognet ogsaa i Fremtiden bevare i alt Fald noget af dette Billede.

At nu Højene virkelig stammer fra Bronzealderen, fremgaar af de talrige Bronzealdersfund, som gennem Aarene er komne for Dagen. I Nationalmuseet bevares 10, deraf 7 med Sværd eller Dolk. Et af de bedste fremdroges i 1915 ved Smed Jens Larsen, Fredsø. Foruden en Armbinding af dobbeltlagt Guldtraad var der fundet et Bronzesværd, en Kniv og et lille, kopformet Lerkar.

Mærkeligt nok ser det ud til, at et andet smukt Fund er fremkommen just fra den samme Høj paa Dalgaard's Mark, som nu allerede gentagende er nævnt. Højen betegnes nu „Trinddois“ ☺: Rundhøjen, modsat

en Langhøj, Långdois, længere mod Vest. Men det er vistnok den samme Høj, som tidligere kaldtes *Dalgaards østre Høj*. Herfra indsendtes 1868 ved A. H. Schade, Nykøbing, en velbevaret Klinge til et *Bronzesværd*, med den tilhørende løse Sværdknap; fremdeles en *Armring*, dannet af en enkelt *Guldtraad*, hvis Ender var ombøjede og hagede i hinanden, en anden *Guldtraad*, lagt som *Fingerring*, 2 flade *Knapper* med Øsken paa Undersiden, 6 cm br., og 3 mindre, lignende, samt en *Dobbeltknap*. Disse Sager blev fundne 1868 noget oppe i den østre Side, liggende i et her anlagt mandslangt Stenkammer. Overhovedet har Dalgaards Jord ydet forholdsvis mange Fund. I en Grusgrav vest for østre Høj er atter fundet et *Bronzesværd*. I Tomten af en Høj paa en langstrakt Banke vestligere er fundet i en mandslang Kiste *Halsring* og *Armring* af Bronze. Fundet er desværre gaaet til Grunde*). Mod Sv. for den nuv. Gaard ligger 2 næsten nedpløjede Højninge. I en af dem er fundet en *Øxehammer*, der stærkt ser ud til at være fra en Enkeltgrav, og endelig hedder det, at der i en anden Højning skal være fundet en *Guldarmring*; det hedder, at en Hest traadte ned i Graven og derved bragte Ringen frem. Skønt der fra flere Sider tales om denne Ring, som maa have vakt en vis Opmærksomhed, kan der intet nærmere oplyses om den. Den findes saavidt ses ikke i Nationalmuseet.

---

*) Oplyst ved Dalgaards tidligere Ejer, Kr. Smed Mikkelsen.

Fra Udskiftningen af Bjergby Bys Jorder.

Ved *Jakob Lykke.*

landt de mange Landboreformer, der gennemførtes i Slutningen af 18. Aarh., er der næppe nogen, der har spillet saa stor en Rolle for Landbrugets Fremgang i de følgende Menneskealdre, som Udskiftningen i Henhold til Forordningen af 23. April 1781 om Jordfællesskabets Ophævelse. Sammen med Stavnsbaandets Løsning af 1788 betød denne Reform en Frigørelse af bundne Kræfter, en Appel til den enkelte Bondes Foretagsomhed, hvis Rækkevidde slet ikke kan udmaales. Gennemførelsen af Loven krævede naturligvis, ligesom den store Matrikulering 100 Aar i Forvejen, et overordentligt stort og vanskeligt Arbejde og tog mange Aar, men Resultatet var i Virkeligheden i det hele og store meget smukt. Her paa Mors var *Mellem Jølby* og *Ø. Assels* allerede (i Flg. Schade) bleven udskiftede, før ovennævnte Forordning udkom. Men de øvrige Landsbyer fulgte kun langsomt efter, og endnu i 1805 var *Fredso*, *Storup*, *Agerø*, *Faartoft*, *Rolstrup* og *Nykøbing* tilbage.

Størsteparten af de Aktstykker, der vedrører disse Udskiftningssager, opbevares naturligvis i Arkiverne, især i Matrikelsarkivet. Men en Del findes ogsaa spredt omkring hos private Folk sammen med vedkommendes

gamle Skøder og Pantebreve. Gaardejer *Kristen Lynggaard* i *Bjergby* gemmer saaledes Udskiftningsprotokol-
len for *Bjergby* med tilhørende gammelt Kort.

For stedkendte Læsere af „Aarbogen“ kunde det mulig have Interesse at se disse gamle Aktstykker nøje efter i Enkeltheder. De giver jo udførlig Besked om mangt og meget vedrørende Landsbyens Forhold: Ejernes og Fæsternes Navne, de gamle Marknavne, Jordernes Beskaffenhed, de offentlige Veje o. lign.

I denne Forbindelse vil vi imidlertid nøjes med at fremdrage enkelte Træk vedrørende dels selve Udskiftningsforretningen og dels særlige Sager, der blev sat i Forbindelse med Udskiftningen.

Bjergby ejedes den Gang af følgende Mænd: Godsejer *Stadel* til *Ullerup*, *Steenstrup* til *Nandrup*, *Herman Graff* paa *Overgaard*, *Jakob Dalgaard* i *Flade* og Sognepræst *Lund* i *Skarum*. Paa disse 5 Herrers Vegne anmeldede Landinspecteur *Torm* under 23. Oktober 1797 Herredsfogeden, Raadmand *Hans Lorenz Spliid*, om at beskikke Taxationsmænd af Nabobyerne, og samme Dag udstedtes da Ordre til Sognefoged *Jens Aas* af *Sundby*, *Mikkel Nielsen* i *Solbjerg*, *Poul Krog* i *Øster Jølby* og *Laur Christensen* i *Alsted* (med *Thomas Sørensen* af *Ml. Jølby* og *Peder Poulsen* af *Flade* „som Reserva“) „at møde paa Aastedet til hvad Tid Hr. Requiriten (altsaa Landinspecteuren) med sin Paategning paa Udmeldelsen bestemmer og dennem dertil med Aftens Varsel lader tilsige“.

Saa travede da de fire Vurderingsmænd i Dagen fra 26. Oktober til 9. November af Sted sammen med Landmaaleren over *Bjergby Bakker* og *Dale*. De begyndte hos *Mads Smedegaard*¹⁾ og gennemgik saa, Ager for Ager og Stykke for Stykke, først „*Alsæden*“,

¹⁾ Blev ved Udskiftningen Indehaver af den Gaard, der nu ejes af *Kr. Lynggaard*.

derpaa „*Brodjorden*“, saa „*Vangjorden*“, fremdeles *Eng* og *Kær* m. m. og endelig *Fælleden*. Som rimeligt var, lagde de Jordernes Beskaffenhed i Øjeblikket til Grund for Boniteringen. Dog hedder det: „*Hvalphave Kær*“, som tilhører Agrene ved samme, blev ansat, *først* saaledes som det *nu* forefindes, *dernæst* saaledes som det formodes at blive, naar det blev udgravet“. Vurderingen blev angivet i Tal ud fra Grundtallet 8, svarende til rent ug ved Eksamen. Men Forholdstallet 8 tildeltes kun ganske enkelte af Alsædens bedste Tofter. Jo længere man kommer ud paa Sandbakkerne, des større bliver Tallet. Det kulminerer med 1000 som Taksten for „Vandstedet østen udi *Store Birkkjær*“.

„Til Slutning“, hedder det i Protokollen, „erindres, at *Skudtørvjorden* ej er kommen i Betragtning ved Kærenes og Sigenes Taxation, men alene Græsningen; — saa og: at vi ved Eng, Kær og Fælledets Taksation har taget imod Beboernes Angivelser, i Særdeleshed hvor Ejendommene stod under Vand“.

„Denne Forretning have vi undertegnede af Retten udmeldte Mænd upartisk og efter vores bedste Skønnende forrettet og tilbyder os herved samme, Tingdagen den tyvende denne Maaned, ved Ed at bekræfte“.

Lodsejerne erklærede sig alle veltilfredse med Taxationen, saa de fire Vurderingsmænd maa have skilt sig godt fra deres Hverv og har følgelig med god Samvittighed kunnet dele de 28 Rdlr., der tilstodes dem for deres Ulejlighed, efter at de den 20. Novbr. havde aflagt Ed overfor Herredsfogeden.

Men under Sagens videre Behandling opstod der alligevel en Strid, som var Taxationen uvedkommende, men som nødvendiggjorde Tilkaldelse af en Landvæsenskommission. Stridens Emne var *Anneksgaardens* Ret til at være med i Delingen af Bjergby Fælled, en Ret, som Præsten, Hr. *Lund* i Skarum, fæstholdt, men som

de øvrige Lodsejere ikke vilde anerkende. Under 30. Aug. 1798 anmodede Landinspecteuren i Henhold til en Skrivelse fra Kancelliet, hvis Mening man havde æsket, Amtmand *Ferslev* i Thisted om at beramme et Møde af Landvæsenskommissionen, „jo før jo heller“.

Allerede Lørdag den 15. September fandt dette Møde Sted hos Mads Smedegaard i Bjergby. Foruden Amtmanden selv og de to Kommissærer, Kammerraad *Tagaard*, Thisted, og Konsumtionsforvalter *Cortnum*, Nykøbing, der var udnævnte for Tilfældet i de egentlige Kommissærers Sted og under deres Forfald, var ogsaa de interesserede Parter mødt sammen med Landinspecteuren. Denne sidste forelagde Sagen:

„Samtlige Lodsejere var enige om den specielle Deling af Bjergby Mark, den Post undtagen, som angaar Fælle-Lod til Præstens Anneksgaard, hvorom der „ventileres Dispyt“ imellem Lodsejerne og Præsten, saaledes at Lodsejerne hidtil ganske har „desputeret“ Anneksgaarden Lod i Byens Fælle. Præsten, Hr. Lund, grundede sin Paastand for Anneksgaardens Deltagelse i Fælle derpaa, at Anneksgaardens Hartkorn er indbegreben under Bjergby By, og at nærværende Fæster i hans Besiddelses Tid har upaaanket betjent sig i Fælledet af Tørve-Grøft og Fædrift. Lodsejerne derimod grundede deres Nægtelse paa de Omstændigheder, dels at Anneksgaarden er med sin Agerjord ganske adskilt fra Bjergby, saaledes at samme endog under nærværende Udskiftning bliver urørt, og dels foreviste Lodsejerne et Tingsvidne af 20. Oktbr. 1727 fra Morsø Herreders Ret, hvorved et da passeret Forbud imod Anneks-Bondens Tørve-Grøft og anden Brug i Bjergby Bys Fælle har været paastævnet til lovlig Forfølgelse, men at daværende Præst, Hr. *Jacob Erslev*, har under bemeldte Tingsvidne ganske renonceret paa Anneksgaardens Deltagelse i Bjergby Fællig.

Som nu nærværende Præsî, Hr. Lund, har sat denne Tvistighed i Bevægelse i det danske Kancelli, og bemeldte Kollegium under 14. Novbr. har resolveret, at Amtmandens afgivne Erklæring skal følges, som gik ud paa, at Tvistigheden ved Landvæsenkommissionens Mægling under Bjergby Bys Udskiftning mulig og rettest kunde mundelig afhandles, — saa ventilerede Kommissionen denne Tvistighed mellem Præsten Lund og øvrige Lodsejere, og ved Kommissionens Mellemhandling blev Tvistigheden afgjort saaledes, at Anneksgaarden tillægges Fællig fra Bjergby By for dens halve Hartkorn, saa meget som den i saadan Proportion efter Maal og Taxation kan tilkomme“.

I Henhold til denne Kendelse stillede Hr. Torn Forslag om, hvilket Jordstykke der skulde tildeles Præstegaarden som Vederlag for Fællid-Retten, og begge de stridende Parter tiltraadte Forslaget.

Beskrivelsen af dette Jordstykkets Beliggenhed forudsætter unægtelig nogen Lokalkundskab og en Smule Fantasi for rigtig at forstaas: „I Sønder til Jens Handgaards Lod, i Øster til det gamle Dige, som gaar nord ved Nordøsthjørne af Vester-Toft. Fra dette Dige drages en Linie nordpaa saaledes, at den vesten samme, i Forening med en Linje, der drages sydøst paa fra Sydvesthjørne af Morten Sørensens vestre Møll-Agre over Grønningen og tæt sønden om Agrene, bliver Vederlag for benævnte Fællid-Del til Anneksgaardens halve Hartkorn; disse tvende Linier føres i et Punkt sønden for Møll-Agre“.

Efter at Striden angaaende Anneksgaardens Rettigheder saaledes var lykkelig bilagt, kunde Landinspec-teuren fremlægge den „*Convention over Biergbye Byes Marks Specielle Udskiftning*“, som Lodsejerne d. 27. Aug. havde vedtaget og underskrevet, ligeledes ved et Møde hos Mads Smedegaard. I denne „Convention“

er der visse Enkellheder, som fortjener nærmere Om-
tale.

Først hedder det:

„Efter Aftale ved Markskellets Bestemmelse imellem Tøving og Bjergby Marker bliver *Nandrups* Ejer, for-
lods for Bjergby Mark, udlagt 40 Alens Bredde langs
med Nandrup Dige, fra Ledet af sønder og øst paa,
til det saakaldte Helvigs Vaadsted“.

Saa er der *Skolelodden*. Man er enig om, at „der
fra Bjergby Mark udlægges lige saa megen Jord af
reduceret Indhold, som der fra Gullerup Mark ved Ud-
skiftningen der ¹⁾ blev udlagt til Skolen. Dette (!) Jord
udlægges i Forening med de tvende Engstykker, „*Søren
Kiellegaard i Taarup*“ og Nandrup Hovedgaard haver
paa Bjergby Mark, og skal strække sig i Øster til *Haard-
Eng*, i Vester til Faartoft Mark og i Sønder fra Gulle-
rup Mark af, efter Maal og Taxation. Herudi tildeles
Skolen for Østen, Søren Kielgaard med Nandrup Ejer
for Vesten, hvor denne tager sønderst, og hin nordst“.

Hvalphave Kær, der, som ovenfor anført, tænktes
udlørret og derfor var bleven vurderet dobbelt, fandt
man det for besværligt at lade udkaste „formedelst den
derved værende Vej“.

Angaaende *Husmændene* vedtog man, at følgende
Huse skulde hver tildeles Fællede i Forhold af en Td.
Hartkorn: *Jens Plejdrups, Christen Haves, Niels Smeds,
Ole Dals, Niels Skades, Peder Josephsens, Peder Ryt-
ters og Jens Thomasens*, „hvorimod det Hartkorn, de
nu har eller ved Udskiftningen tildeles, ej medtages
under Fælledets Repartition“. Det kan vel ikke nægtes,
at Husmændene ved denne Bestemmelse er bleven pænt
behandlede. Kun maa man jo ikke glemme, at de var
Fæstere, og at deres Ejendommers Forbedring tillige

---

¹⁾ Den fandt Sted i 1794.

kom Ejeren til Gode. Dette Forhold maa ogsaa have i Erindring, naar man videre læser følgende i Protokollen:

„Største Lodsejer Hr. Stadel til Ullerup erklærede at ville udflytte sin Fæstebondes *Morten Sørensen's Gaard*, med Hartkorn 6 Tdr. 5 Skpr., til Byens sønder og vester Mark, paa efterskrevne Vilkaar:

Byens Beboere forretter alt det kørende og Gang-Arbejde, som behøves til Gaardens Nedbrydelse og Opførelse, til Byggepladsen at rydde og til Brønd at kaste, hvorunder tillige indbefattet Klining, Lerslagning og Leræltning, samt at sy for Tækkere Ved det Gang-arbejde, som Gaardmændene i disse Tilfælde forretter, tager Husmændene lige Del. Hver af Gaardmændene under Ullerup Gods i Bjergby tilfører Udflytteren, paa hvad Sted i Lodden han det begærer, dette Aar 12 Læs Kride af sædvanlig Størrelse og Jens Handgaard 10 Læs; ligeledes tilføres Udflytteren et dobbelt Antal „Læsser“ af deres egen Gødning, af forsvarlig Størrelse og Godhed“. — Den omhandlede Gaard er nu *P. Sandals*.

„Ligeledes erklærede største Lodsejer at ville udflytte det Hus af 1 Td. Hartkorn, som *Jakob Nør* haver i Fæste, paa de saakaldte „*Bundbroe*“ Agre ¹⁾). Dette Huses Nedbrydelse og Opbygning, samt Byggepladsens Rensning forrettes ligeledes af Byens Beboere.

Endvidere begærede største Lodsejer, at hvad nye Bygningsmaterialer, der behøves til disse Bygninger, skal Byens Gaardbeboere hente i Nykøbing eller lige lang Vej.

Disse Vilkaar lovede alle vedkommende at opfylde“.

I „Conventionen“ beskrives endvidere „*Jens Handgaards* Udstykning af Nandrup Gods“: Hans nordre Linje fastsættes paa nordre Side af *Jakob Nørs* nordre

---

¹⁾ Længst mod Vest i Bymarken.

Krogtoft-Ager, drages derfra vesterpaa til Nordøsthjørne af *Vestertoft*. Fra dette Hjørne drages Linjen nordvestpaa til Nordøsthjørnen af *Bækhøj-Fald* og til Anneksgaardens Dige, som gør Skel for Jens Handgaards Lod, fremdeles vesterpaa til Overgaards Mark. — Den søndre Linje fortsættes 30 Al. sønden for det sydøst Hjørne af hans Kaalgaard, drages derfra vesterpaa over søndre Side af *Gaas-Agre*, over *Plov-Røgel* og *Vrangel-Ender* til Overgaards Mark. Denne Mand beholder sit Skudtørv-Skifte i Solbjerg Kær og tildeles sin Fælled-Andel fra Øster af paa *Grundholm*, hvor dog Husmanden *Jens Plejdrup* tildeles sin Del for Østen“. Samme Husmand faar tillige ved Mageskifte Toften omkring sit Hus reguleret. Ogsaa *Annekshuset* i Bjergby, som beboedes af *Johannes Andersen*, fik hyttet noget af sin Toft hort med et Stykke af *Mads Smedegaards*. Og Hr *Graff* paa Overgaard fik den Ager, han ejede paa Bjergby Mark, udlagt „norden for hans saakaldte *Madses Have*“.

Saaledes var den egentlige Udskiftning tilendebragt. Tilbage stod kun at træffe Bestemmelse om det Fællesskab, der endnu blev tilbage, dels *Vejene*, hvis Retning og Bredde udførlig beskrives i „Conventionen“, og dels de fælles *Lergrave*. Om disse sidste hedder det:

„Til fælles Gødeler for hele Byen aftages 22,000 □ Al vesten for *Christen Nørs* Gaard og norden *Vejen*. Ligeledes aftages 1500 □ Al sønden for Anneksgaarden og 5000 □ Al østen *Lilletoft* til fælles *Væggeler* for hele Byen. Til andet Brug end *Lertagning* maa disse aftagne Stykker ej benyttes, ej heller maa de ved samme værende *Veje* ved *Lertagningen* beskadiges eller graves for nær, hvormed *Sognefogden* skal have Opsigt og desuden nøje paase, at ingen Uorden ved at tage *Gødeler* sker. Men dersom nogen ved denne *Lertagning* foraarsager vanskelig *Kørsel* eller farlige *udstaa-*

ende Brinker, da udpantes denne eller de skyldige 2 Rdlr. til Sognets Fattige. Græsningen paa ovenmeldte til Ler aftagne Stykker skal uden Vederlag tilhøre de Mænd, i hvis Lodder samme ligger“. —

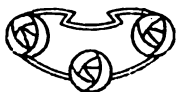
„Hvad *Vandsteder* eller *Kilder*, som ere paa Marken eller i Byen, tillades enhver vedkommende fri Fart til og Brug af“.

„Det tillades enhver af Byens Beboere at tage *Sand* i Gadejorden vest for Søren Bundgaards Gaard.

Endnu aftages til Grund for hele Byen 5000 □ Al af Vester Kjølbjergs Bakke“.

Ja, nu er der gaet et Stykke over hundrede Aar, siden den store Udskiftning foregik. Mange Ejendoms handler, Mageskifter og Udstykninger har fundet Sted siden, og Fæsterne blev til Ejere. De gamle Bønder gik i deres Grave, og deres Børn og Børnebørn efter dem. Men det vilde være sørgeligt, om den nuværende og den kommende Slægt skulde tabe Sansen for de Minder, der knytter sig til Fædrenes Jord, selv om de kan synes fattige nok.

Dueholm og Mors.

idlig virkede Palæstina og navnlig Jerusalem med de fra evangeliernes beretninger minderrige steder dragende på de kristne i Europa, og talrige var da også de pilegrimme, som drog derhen. Da Palæstina i begyndelsen af det 11te århundrede var blevet erobret af muhamedanere, kunde man have ventet, at de kristne valfarter var hørt op, men i almindelighed forbød kaliferne dem ikke, og pilegrimmene strømmede til, talrigere end nogensinde.

Imidlertid blev naturligvis forholdene for disse vanskelige, navnlig for dem iblandt dem, som kun havde lidt at betale med. Der blev da 1048 i Jerusalem med kalifens tilladelse oprettet et kloster med tilhørende gæstehjem, helliget Johannes døberen, og kort efter et kloster og gæstehjem for kvindelige pilegrimme, helliget Maria Magdalena. Disse stiftelser udrettede meget godt ved at modtage og bespise fattige pilegrimme og ved at pleje de syge.

Men deres stilling blev en helt anden, da Jerusalem blev indtaget af korsfarerne 1099. Nu blev klosterbrødrene til en særlig orden, Johanniterne, som de hyppigst kaldes, og disse deltes lidt senere i tre klasser: de kæmpende brødre, Johanniterridderne, som sikkert kun optog riddere i sine rækker, og hvis opgave det var at kæmpe mod de vantro, præsterne eller de egentlige munke og de tjenende brødre, som skulde fortsætte klostrets oprindelige opgave. Denne orden påtog

sig i særlig grad kampen mod de vantro. Da Jerusalem gik tabt, satte de sig fast på Cypern, senere på Rhodus og tilsidst på Malta, men overalt fortsat de kampen. Hertil krævedes der imidlertid penge, og for at skaffe disse dannedes der rundt i landene underordnede klostre, som skulde virke i hovedklostrets ånd, men hvis væsentligste opgave dog var at sende dette penge.

Ogsaa her i landet blev der stiftet st. Hans klostre, først det i Viborg fra ca. 1160, lidt senere Andvordskov, derefter det i Slesvig, Odense og Lund, Dueholm og det i Horsens.

Dueholm kloster er oprettet ca. 1370 af biskop Sven i Børglum, som dertil skænkede en grund på den holm, som lå lige syd for Nykøbing, samt st. Clemens kirke, der var sognekirke i Nykøbing, og det levede som kloster til reformationen. Endnu 1536 styredes det af sin prior, men 1539 fik Niels Lange til Kærgård pantebrev på klostret og dets bøndergods, og det er fra da af et rent verdsligt gods, om end munkene blev boende der og fik føde og klæder til deres død.

Den kundskab, vi har om klostret og dets forhold til sine omgivelser, navnlig på Mors, stammer væsentligst fra det såkaldte Dueholms diplomatarium, hvilket sidste ord betyder dokumentsamling, idet ordet diplom i denne forbindelse simpelthen betyder et dokument. Klostrets originale diplomer eksisterer vel ikke mere, idet de gik til grunde under en ildebrand 1628, men vi har heldigvis bevaret afskrifter af de fleste af dem, og disse er sammen med en del andet steds fra hentedede 1872 samlet og udgivet af magister Oluf Nielsen, som tillige har forsynet udgaven med en fortrinlig indledning og et omhyggeligt register.

Det er ganske vist et meget ensidigt stof, idet det næsten udelukkende består af gavebreve, skøder og tingsvidner, og det er derfor også meget ensidige op-

lysninger, det giver. Vi lærer at kende navnene på en mængde mennesker, men vi vilde med glæde ofre største delen af disse navne, hvis vi til gengæld fik noget rigtigt at vide om resten, hvorledes de tænkte og hvorfor de handlede, som de gjorde. Imidlertid må vi være glade for stoffet, som det er; det er jo i det hele meget sparsomme efterretninger, vi har om vor middelalder, så ethvert bidrag er af værdi.

Først og fremst giver diplomatariet naturligvis oplysning om selve klostret og dets forhold. I spidsen for det stod en prior. Af ordenens tre klasser var den første, de kæmpende brødre, som rimeligt er, neppe repræsenteret. Den næste klasse, de egentlige munke, fandtes derimod og var ordentligvis tilstede i et antal af 12. De kaldes stadig præster og var altså ikke simple munke, men ret fornemme personer. En af dem var stadig præst ved st. Clemens kirke. De øvriges arbejde bestod i at føre tilsyn med klostrets gods og de stiftelser, der var knyttet til det, samt med at læse de sjælemesser, som klostret havde forpligtet sig til at udføre for dertil skænkede gaver af jordegods. Sådanne sjælegaver var overordentlig almindelige. Vi læser f. eks.:

Alle men thette breff see eller høræ læses helser jegh Erick-Kij i Jørsbod ewyndeligh met Gut och kwndgiør alle nw ære och komme skulle met thette myt opne breff, at jegh met berad hwøff og frij wili skiøther och wp lather och mech och mynæ arwingher aldels affhender hetherligh man och regelbonden priær och alt brøder skab i Døholm i Morsø och theres æffter komme een myn gard liggendes i Seyærsloff by, huilken nw iboer Jes Thybo, og skyldher to pund korn til arligh skyld met alle synæ til leggelsæ, ager och ængh, wthmark och indmarck, inthet wntaghen, met øgh och holtz korn och affgift, met so dan wilkor, at fornæffnde priær och hans brøther skab och

*theres æffter komme skulle holde een mæsse i hwær
 wge til ewigh tijd for Per Pethersen Bangs siæl, hwil-
 ken Jes Michelsen Mwnck i hiæl slo; then fornæffnde
 gard ath frij och frælsæ fornæffnde priær och hans
 brotherskab for hwar mantz til tale met rætte, tilbin-
 der jegh megh och mynæ Arwinger met myt incegel
 hængendes for thette breff met fleræ gode mentz, som
 ære prouest Pallys, hær Staffens i Flade och Per
 Magnsen i goldrup aff waben. Giuet och skrewet aar
 æffter gutz byrd Mcdxxxix then fredagh nest for
 sancti Michels dagh.*

Dette brev viser ikke just, hvorledes datidens sprog lød, men i hvert fald, hvordan det skreves. For dem, hvem forståelsen falder svær, hidsættes her en oversættelse: Alle, der ser dette brev eller hører det læses, hilser jeg, Erik Kiith i Jørsby evindeligt med Gud og kundgør alle, som nu er til, og dem der skal komme, med dette mit åbne brev, at jeg med beråd hu og fri vilje skøder og oplader og for mig og mine arvinger fuldstændig afstår til hæderlig mand og regelbunden prior og hele broderskabet i Dueholm på Morsø og deres efterfølgere en mig tilhørende gård, beliggende i Sejerslev by, som nu beboes af Jes Thybo og som står for 2 pund korn i årlig skyld, med alt hvad der hører til den, ager og eng, udmark og indmark, uden undtagelse, med øg og holdskorn og afgift, på den betingelse, at fornævnte prior og hans broderskab og deres efterfølgere skal holde en messe i hver uge til evig tid for Peder Pedersen Bangs sjæl, hvem Jes Mikkelsen Munk ihjelslog; at fri og frelse den fornævnte gård for fornævnte prior og hans broderskab overfor hver mands påtale i retten forpligter jeg mig og mine arvinger med mit segl hængende på dette brev sammen med flere gode mænds, nemlig provst Palles, hr. Staffens i Flade og væbner Per Magnussens i Galtrup.

Givet og skrevet år efter Guds fødsel 1439 den fredag næst før st. Mikkelsdag.

Om den tredje ordensklasse, de tjenende brødre, hører vi ikke meget, men der har sikkert været en hel del af dem til at udføre alt det egentlige arbejde, pasning af landbruget, det huslige arbejde og endelig pasning af de gamle og syge.

Men foruden disse regelbundne klosterbrødre fandtes i og ved klostret endnu en klasse, de såkaldte indgivne. Det var naturligvis godt, at der jævnlig blev læst en messe for en, når man var død, det lettede sikkert sjælens gang gennem skærsilden. Men endmere betryggende var det at tilbringe sine sidste år i klostret eller i hvert fald på dets hellige grund for endelig at lægge sine ben til hvile i klostrets jord. Derfor var der mange, der valgte det, enten således, at klostret påtog sig helt at sørge for dem, eller således, at de fik et stykke jord overladt, hvor de kunde bygge et hus og leve der med tyende til at passe dem. Undertiden underkastede de sig klosterreglen, og for det meste bar de ordenens dragt, en lang sort kappe med et hvidt otteoddet kors på venstre side af brystet. Efter dette kaldtes ordenen her i landet mest korsbrødre, og indtrædelse i ordenen kaldtes at tage kors; den fejredes ved et gilde, som kaldtes korsøl. Medens der ingen egentlige nonner var i klostret, var der blandt de indgivne både mænd og kvinder, og disse korsøstre havde deres eget konventshus ved klostret. Det var naturligvis ikke småfolk, disse indgivne, for der måtte jo ydes et ordentligt vederlag. Det var i virkeligheden for en betydelig del adelige; dog modtoges også ufri, når blot de kunde betale. Lad mig som eksempel paa et gavebrev for indgivelse nævne det, hvorved: . . . jeg Johanne Andersdatter af Asdal, hr. Niels Eriksens efterleverske, skøder og oplader . . . til Dueholm kloster

. . . en mig tilhørende gård i Vendsyssel i Sejlstrup sogn, den sønderste gård i Smidstrup by, som giver 1 1/2 pund korn, endnu en gård, som giver 1 pund korn, i Sundberg by, den gård, som jeg købte af Knud Jensen og Daaen Jensdatter, og som jeg har til fælles med Jep Baggi, på det vilkår, at min mø, Karin Madsdatter for hendes tro tjeneste og penge, jeg er hende skyldig, skal igen have af forskrevne kloster, efter min død, så længe hun lever, hvert år 3 fjerdinge kokød, 1 fedt svin, 3 får til Mikkelsdag og 4 gæs, 1 fjerding smør, 1 fjerding ål, imod faste 3 ol sild, imod advent 100 hvidlinger, 3 tørfisk, 1 fjerdingtønde gryn, 1 tønde øl, 1 fjerding salt og hver 14. dag 5 læs tørv og 4 læs lyng, 3 brød om dagen og en ko at føde, hendes hus at holde færdig og gårdsrum til kål, tørv og lyng, og hvis hun bliver syg og sengeliggende, mad fra gården, en fersk ret, som koges, og en stegt, og ordensdragt, og klostret skal så være hendes arving efter hendes død . . .

Man ser altså, at klostret virkede som alderdoms- og sygehjem for velhavende. Også på anden Vis virkede det dog for ordenens oprindelige opgave. Før klostrets stiftelse lå der på Dueholmen et asyl for spedalske, st. Jørgenshus; det overtog klostret, dog således, at dets ejendom til at begynde med holdtes adskilt fra klostrets. På den tid var spedalskheden imidlertid i stærk aftagen, og det varede derfor ikke længe, før st. Jørgenshus ikke mere virkede efter sin bestemmelse, og dets ejendomme, deriblandt st. Jørgensmølle eller, som den nu kaldtes, Klostermølle, gik helt over i klostrets besiddelse.

Omkring ved 1440 oprettedes i Nykøbing en ny stiftelse, helligåndshuset, hvor fattige og syge mennesker skulde optages og plejes, men også det søgte klostret at faa i sin magt. Det byggede lige ved siden

af helligaandshuset et kapel, hvis kapellan skulde have det åndelige tilsyn med stiftelsens beboere. Derved tiltog klostret sig imidlertid efterhånden hele styret med det resultat, at de fattige og syge næsten forsvandt fra stiftelsen. Borgerne kæmpede haardt for at bevare deres ret over den, men først, da ved den begyndende reformation kirkens magt begyndte at vikle, lykkedes det ved Frederik den førstes hjælp at få helligaandshuset tilbage.

Endnu en halv gejstlig stiftelse stod i forbindelse med klostret, et præstegilde. Også lægfolk kunde dog blive medlemmer af det, men de har vel nok måttet betale godt for sig, Vi ved således, at Jes Povlssen af Tødsø, der adledes 1452, var medlem. Måske er det ham, der har skænket gildet det jordstykke i Tødsø, som endnu den dag i dag bærer navnet Gilding. Vi finder det liggende lidt vest for Øxenhøje, og det er også fra det, at det endnu brugelige slægtsnavn Gilding stammer.

Som vi ser, har Dueholm kloster været en meget omfattende indretning. Det, der er tilbage af klostrets bygninger, er jo kun lidt. På tegningen i Resens atlas fra 1677 findes endnu en hel del bygninger, men i dets velmagts dage har der sikkert været betydelig flere. Og så ejede det jo en mængde jordegods, spredt over øen, samt en del i Salling, Thy og Vendsyssel.

Angående klostrets forhold til beboerne af dette jordegods hører vi så godt som intet. Der er kun undtagelsesvis tale om hoveri, som regel omtales kun ydelse af landgilde og af og til af lidt småredsel.

Derimod hører vi noget mere om forholdet til den umiddelbart tilstødende by, Nykøbing. Og her var forholdet alt andet end godt. Som vi allerede har set, søgte klostret at bemægtige sig alt, hvad byen havde oprettet af velgørende stiftelser, medens byen værgede

sig, så godt den kunde. Så længe den katolske kirke endnu stod i sin fulde magt, kunde byen dog intet udrette, og det var først senere, at kronen vovede at støtte den mod det før så mægtige broderskab. Et andet stridspunkt var græsningsretten på den gamle landsby Vettels mark, nord for byen. Denne bymark skænkede Kristian d. første 1460 til Nykøbing, men klostret hævdede, at gården Rolstrup fra gammel tid havde græsningsret i Vettels mark; og her maatte byen vist høje sig. Ligeså i en strid om skellet imellem Vettels og Rolstrup.

Når klostret interesserede sig herfor, var det fordi, Rolstrup gård 1407 var skænket til brødrene af fru Elene, hr. Ebbe Strangesens enke, mod at de ugentlig afholdt 2 messer for hendes sjæl, samt 1 gang om året en fest, ved hvilken 12 fattige mennesker skulde hæderlig beværtet med mad og drikke „som herrer“. Om gårdens tidligere historie ved vi, at den har tilhørt den bekendte Niels Bugge til Hald. Den fulgte derefter hans søsterdatter Katrine som medgift ved hendes giftermål med hr. Sakse Pedersen; da hun var blevet enke, solgte fru Katrine gården til hr. Ebbe Strangesen. Klostret drev ikke selv gården, men gav den som len eller pant til forskellige adelsmænd.

Vi lærer, som sagt, navnet at kende på en mængde mennesker, der nævnes dels som udstedere af gavebreve og skøder, dels som vidner ved disses udstedelse eller ved tidligere tingsforhandlinger. Om de bønder og borgere, der nævnes, kan vi intet som helst oplyse udover navnet, og det samme gælder som regel præsterne. Om den flere gange nævnte hr. Staffen i Flade har vi et vidnesbyrd andet steds fra, idet der i Flade kirkes mur findes indsat en mindesten over ham med indskriften: Ste: pha: nus: sa: cer: dos — obiit MCDL

(præsten Stephanus døde 1450), og han må da antages at have været en mer end almindelig anset mand.

Om de nævnte adelsmænd kan vi undertiden få lidt mere viden. Vi ser, hvem der den gang ejede de endnu bevarede herregårde og også dem, der nu ikke mere regnes som saadanne: Overgård i Fårtoft, Dissing i V. Jølby, Jølbygård, Frøslevgård, Votborg m. fl. Men desuden finder vi nævnt en mængde adelsmænd rundt i byerne, uden at deres gård nævnes. Denne lavadel, diplomadelen, som den kaldes i modsætning til den gamle slægtsadel, skyder i denne tid frodig frem, og det er tydeligt, at kongerne ivrig støtter denne fremvækst; den håbede sikkert i denne ny stand at finde støtte i sin kamp mod den mægtige slægtsadel. Denne kronens plan mislykkedes imidlertid fuldstændig. Lavadelen, som ikke rigtig anerkendtes af den gamle adel, nødtes derved til at slutte sig til sine gamle ligemænd, de ufri bønder; hyppig indgik de ægteskab inden for denne stand, og deres efterkommere sank derved igen ned blandt de ufri. I bondekrigen, hvor morsingboerne får en så lidet hæderlig omtale i folkevisen, deltog sikkert mange af lavadelen paa bøndernes side. Det samme var tilfældet i grevens fejde, og de fik efter nederlaget lige som bønderne et hårdt knæk. En del vedblev vel nok senere at hævde sig som selvejere på enstedgårde, men som stand fik de ved deres ringe tal og magt ingen betydning.

Det var imidlertid fra folk af denne stand, at klostret fik sine fleste gavebreve, og nogle af dem træffer vi på gentagne gange. En af dem, vi hyppigst træffer, er Svenning Andersen fra Vodstrup af familien Winter. Han har som ung sammen med sin broder Mikkell stået i tjenesteforhold til ridder Anders Offesen til Bjørnsholm, for det var paa hans anbefaling, at Erik af Pommern 1418 gav dem adelsbrev; de har også

været lidt i slægt med ham, og han tillod dem derfor at føre hans moders hjelm og skjold. Senere blev det udstedte adelsbrev fundet ikke at være helt i orden, men kong Kristiern fornyede det i 1454. Vi træffer Svenning i 1431, da han af sin broder Mikkel får tilskødet en gård i Tødsø med det mærkelige navn *Dætterbarnhave* samt en otting jord i Tødsø og en otting jord i Bjørndrup. Næste gang, vi træffer ham, er 1439, da han, åbenbart som afslutning på en længere strid, overdrager sin farbroder Harald Assersen af Vodstrup en ager jord i Nørtoft, idet han samtidig på sin faders og egne vegne eftergiver ham alt, hvad der har været dem imellem til denne dag. Året efter pantsætter han Las Borre gården Vestergård i Vodstrup. Senere er han kommet i strid med prior Jens Brun, idet han har bygget et hus på fælleden mellem Vodstrup og Rolstrup. Striden blev 1450 forligt således, at Svenning måtte beholde huset, men ikke bygge mere på fælleden, hvorimod det skulde stå klostret frit for at bygge et hus ved sin agers ende. Og 2 år efter tilskøder han klostret 2 gårde i Vodstrup, hvoraf den ene er Vestergård, som prioren i mellemtiden har indløst fra Las Borre for 60 mark lybsk. Disse gårde giver han: *for Kost og fordeel, iegh och myn drænggh skal have i fornæffnde Kloster i myn dawe.* 1454 tilskøder han atter klostret en øde gård, som hedder *Kroghsgård* og to ager jord, som ligger på *Godhen* ager, samt al sin rettighed i *Monens tofft* og 10 læs eng, som dog skal indløses af pant. Alt det skænker han, for at klostret skal: *indh taghe myn kiære søn Pcwel Swenninghsson i theris brøtherskab och giwe hannem kors och eth goth par nyth klæær och giøre hans kors øøl och introyæ vm han siælff wyl, fyrst han kommer til skiels oldær. Item wyl fornæffnde Powel Swænninghsson ey bliwæ i theræ brødher-skab, fyrst han kommer til lawe older, tha skal priær*

och fornæffnde brodherskab i thet samme kloster lade celebreer for woor frvæ altær een mæsse hwar othensdagh in til dom for megh, myn kiære husfrvæ och alle myn foreldær. At Povl er blevet i klostret, fremgår af, at vi 1481 træffer ham som prior for det. 1458 er der atter strid mellem Svenning og prior Jens Brun om jord og gæld, og et voldgiftsnævn bestemte, at enten skal prioren forsværge, at han skylder Svenning otte mark og 2 skilling lybsk, eller også skal han betale dem. Hvorledes udfaldet blev, ved vi ikke, men 2 år efter pantsætter han klostret den gård, hvori han bor, for 200 mark lybsk, således at den skal være klostrets ejendom, hvis den ikke indløses inden 4 år: til gengæld skal klostret: *holle megh kost upp, oll och madh hws och warm i mynæ daffwe och giwe megh nu strax sancti Johannis ordens kledher.* Han underskriver sammen med sin ældste søn, Anders, og to svigersønner, Thyggerd Owessen og Severin Nielsen, og dermed tager han altså bolig ved klostret som korsbroder.

Nogle af diplomerne er skrevne på latin, men langt den største del er på dansk og har derfor naturligvis også betydning som sprogmindesmærke. Man tager dog fejl, hvis man venter af dem at se, hvorledes der den gang taltes her på Mors. Der var allerede den gang og havde længe været uddannet et rigsskriftsprog, som blev anvendt af alle, uanset hvilken dialekt de talte. Men netop fordi det var et tillært sprog, gjorde de fleste skrivere mange fejl, og af disse fejl kan man drage mange slutninger om, hvorledes det talte sprog var. Hvad stavfejlene i diplomatariet angår, da viser de med stor tydelighed, at skriverne var jyder. Et af de sikreste kendetegn på jysk er jo, at ethvert e i slutningen af ord er bortfaldet. Og det finder vi her i mængder af tilfælde, navnlig er slutnings-e næsten altid stumt i tillægsordenes bestemte form: *beskeden men,*

thette forsaffd jord o. s. v. At det særlig er vestjyder, vi har med at gøre, mærkes især på, at de ikke har rede på ordenes køn, de er tilbøjelige til at bruge fælleskøn i alt for stor udstrækning, og når de endelig anvender intetkøn, er det hyppig forkert: *then skøde, myn liff, thet bygningh*.

For stedordenes oprindelige form er diplomatariet en udmærket kilde. Rigtignok har stednavnene i det 15. århundrede gennemgående haft den nuværende form, og det er da også den hyppigst skrevne, men en del skrivere har dog brugt de overleverede former, som tit gengiver en flere århundreder gammel udtale.

Når man vil søge at finde et stednavns betydning, er det af overordentlig vigtighed, at man kender det i så gammel en form som mulig; den, der kun kender den nutidige form, vil være udsat for store fejltagelser. Når man tager navne som Tødsø, Fredsø og Elsø, vil så godt som alle være sikre på, at sidste led i dem er — sø; der findes rigtignok ikke nogen sø ved nogen af disse byer, men så trøster man sig med, at det har der nok en gang været. Når man imidlertid undersøger formerne i diplomatariet, så finder man for Elsø ikke nogen form, som er ældre, men for Tødsø finder man formen *Thyffzhoff* og for Fredsø formen *Frethshogh*. Det er derefter tydeligt, at sidste led ikke er — sø, men — *hogh*, — høj. Det er iøvrigt gennemgående for hele landet, at endelsen — sø stammer fra — *hogh*. Ligeledes vil vist alle føle sig overbevist om, at sidste led i Sindbjerg er — bjerg og sidste led i Jørsby — by. Ikke desto mindre er det galt, som det let ses, når man betragter de gamle former *Synbyrkia* og *Jorsbod*. Det vilde ej heller være let af et gårdsnavn som Dissing at finde en rimelig betydning, hvorimod betydningen er ganske klar, når man ser den gamle form *Digisendæ*.

Hensigten med ovenstående er at henlede morsingboernes opmærksomhed på det kildekrift til deres historie, som de har i diplomatiet. De, der kunde ønske specielle oplysninger, henvises til selv at læse dette kildekrift; det vil maaske kræve lidt anstrengelse i begyndelsen, men det lønner sig, og man vil snart opdage, at det i virkeligheden ikke er så svært.

Jens Lund.

Naturdyrkelse.

De hellige Kilder paa Mors.

Af *Marius Dahlsgaard.*

aa Mors findes der flere hellige Kilder, som man ved har været Genstand for religiøs Dyrkelse. Beretningerne om dem lever endnu i Folkemunde. Enkelte Sagn er optegnede; men der findes sikkert endnu flere, hvis man kunde faa dem fundet hos de gamle; den yngre Slægt er ikke saa lydhør overfor den mundtlige Overlevering, som den ældre var.

Beretninger om hellige Kilder og den Dyrkelse, de gennem Tiderne har været Genstand for, findes overalt i vort Land og da forresten ogsaa i vore Nabolande, Sverige, Norge og Tyskland.

Mest kendt af alle danske Kildesagn er vel nok det om St. Helenes Kilde i Tisvilde. Det er gennem Skolernes Læsebøger blevet kendt af hvert Barn i Landet; og det er næppe for meget sagt, at det har faaet Plads i dansk Literatur.

Her paa Mors har vi ogsaa en Kilde med en fast Sagnkreds, nemlig *Margrethe-Kilde* i Flade, som man ved har været Genstand for omfattende lokal Dyrkelse. Det vil derfor være af Interesse at gøre denne ældgamle

religiøse Kultus til Genstand for en Undersøgelse, saa den kan forstaaes af Nutidsmennesker.

Men for at faa det rigtige Overblik er det nødvendigt at se lidt paa hele den Baggrund, hvorpaa Kildedyrkelsen hviler.

— — —

I den første primitive Kultur betegner *Agerdyrkingen* en uanet Omvæltning. Derved fremkommer Betingelserne for, at et Folk kan fæste Bo, og for at et ordnet Samfund kan opstaa. Ligeledes bliver det kun det bosiddende Samfund, som er i Stand til at kunne frembringe yderligere kulturelle Fremskridt.

Det var denne revolutionerende Nyhed, Agerbruget i det første afgørende Skridt i Kulturudviklingen, som ved Begyndelsen af den yngre Stenalder af indvandrede Germaner indførtes i vort Land. Samtidig kommer Kundskaben til et virkeligt Husdyrhold. Maaske var Hunden allerede den Gang Husdyr; men den følger Jægerne og er nok Menneskets første firbenede Tjener. Ganske vist skulde det tage Aarhundreder, før dette Jordbrug udvikledes fra sit første ufuldkomne Trin.

Ogsaa med Hensyn til Danneise og Religion betegner Overgangen til en Levevis, som hviler paa Jordens Dyrkning, en Omvæltning. Baade det religiøse og sociale Liv vinder Fasthed og Styrke. Kulturcentre — for at bruge et højmoderne Ord — kan først opstaa, naar Menneskene fæster Bo, danner et Samfund.

Jægeren eller Nomaden kan betragte en Klippe, en stor Sten, et mærkeligt formet Træ eller et andet Naturfænomen som Sædet for aandelige (overnaturlige) Kræfter. Han kan frygte et saadant Sted, og paa sine Vandringer kan han bringe det Ofre; men en virkelig religiøs Dyrkelse opstaa først, naar Folkene fæster Bo for bestandigt og har Helligdommen i Nærheden.

Agerdyrkingens Evne til at danné fast Form for

religiøs Dyrkelse viser sig i Ordningen af de periodisk tilbagevendende Dyrkelsestider eller Fester. — Dog kan ogsaa nomadiserende Folk fejre religiøse Fester paa bestemte Tider. Et Fiskerfolk fejrer sine Højtider ved Fiskeriets Begyndelse eller ved dets Slutning. Et Hyrdefolk fejrer sine ved Foraarstide, naar Dyrene drives paa Græs, eller naar de om Efteraaret drives hjem igen.

Men det er Agerdyrkingen, som skaber Rækkefølge i de aarlige Fester. Tiderne for Jordens Behandling følger i endnu højere Grad end Dyrene Aarstidernes Veksling og medfører særlige Arbejder og dermed en særlig Dyrkelse.

For at forstaa Agerdyrkingens Betydning for religiøse Forestillinger fra et psykologisk Standpunkt — altsaa ud fra det almenmenneskelige Sjæleliv — maa man i nogen Grad sætte sig ind i det primitive Menneskes Forestillingskreds. Man maa gøre sig klart, at det, som driver Mennesket til Dyrkelsen af en Gud eller en højere Magt, ganske enkelt betragtet gaar ud paa at faa, at erhverve noget af denne. Dyrkelsen har altsaa et rent praktisk Formaal; man vil nemlig ved magiske Midler forskaaffe sig Guddommens eller de overnaturlige Kræfters Bistand under Livets vekslende Kaar.

Mer end noget andet sætter Agerdyrkingen Mennesket i Forbindelse med Naturkræfterne, f. Eks. Solskin og Regn. Disse ansaa det primitive Menneske som foraarsagede af en overnaturlig Kraft, af en Gud, ligesom overhovedet alt, det være sig godt eller ondt.

Man forstaaer derfor, at det er naturligt for Mennesket, om Afgrøden slaar fejl, da at søge at formilde den vrede Guddom med Ofre eller gennem religiøse Ceremonier. Paa denne Maade vil man se, at der opstaaer en Række agrariske, religiøse Skikke, som i tilsvarende Former findes overalt paa Jorden, og som stadig hos Kulturfolkene lever i Folkeskik og Folke-

fester den Dag i Dag, selv om mangt og meget for Danmarks Vedkommende er i Uddøen.

Den Naturkraft, som den agrariske Dyrkelse særlig søgte at vinde til Gunst for Mennesket, var Kraften til Vækst, Spirekraften; om man vil: *Frugtbarheden*.

Denne mystiske Kraft, som virker i hele den organiske Verden, som faar Saften til at stige op i Træerne, som faar Bladene til at grønnes, Blomsterne til at spire frem og Frugten til at rundes og rødme, ligesaavel som den gør Dyrene drægtige og velsigner Kvindens Skød, denne Kraft har været dyrket over hele Jorden baade opfattet som en upersonlig og en individuel Gud.

Det var over Frugtbarheden, at det primitive Menneske vilde gøre sig til Herre ved magiske Midler, og ved disse forstaar vi saadanne, hvor Kraften virker blindt uden nogen personlig Vilje. Man plejer sædvanlig at skelne mellem to Slags Magi eller Trolddom. Den ene grundes paa, at hvad man faar til at ske med en Afbildning, det sker ogsaa med selve Originalen, i dette Tilfælde Guddommen; den anden hviler paa, at hvad man foretager sig med en enkelt Del, det sker ogsaa med det hele.

Den først nævnte Form findes i en hel Række af religiøse Ceremonier, som alle har til Hensigt at fremstille Gudens eller Gudindens Frugtbarhed ved — figurligt talt — at afbilde „det himmelske Bryllup“ i en jordisk Bryllupsfest.

Vi kender alle den gamle Majsik med Majbrud og Majbrudgom. Vi kender den da i det mindste fra den lidt ældre Litteratur, f. Eks. fra Blicher. Det er en afbleget Rest af det Ridt, hvormed vore Fædre i Hedenold fremstillede Frugtbarhedsgudens Formæling; ved en saadan Fest lokkedes Guden til Frugtbarhed.

Men Voksekraften kunde ogsaa fremkaldes ved

andre Midler. Det primitive Menneske saa tydeligst Væksten hos Træet. Deraf kommer den hos alle Folkeslag forekommende Dyrkelse af Træer. I en lille Gren af Træet boede jo dens Vokseevne, selve Væksten. Brød man den af, kunde man f. Eks. overføre Kraften til det, som voksede paa Bondens Ager — ja, selv til Mennesket.

Dette er maaske snarest det principielle i det hele.

Herfra stammer de uendelig mange endnu levende Folkeskikke, som gaar ud paa, at man smykker sig med Grønt eller pynter Husdyrene. Denne Skik er f. Eks. stadig i Brug i Vendsyssel, hvor Hyrdedrengene den Dag i Dag paa St. Hans pynter den bedste Ko med grønne Kranse og driver den hjem i Gaarden. Det er da god Husbondsskik at give Drengen en Gave.

Man kender ogsaa Skikken fra Majridningen og fra at ride Sommer i By, som det bruges mange Steder i Jylland. En Form er da ogsaa levende i visse Sogne i Nørreherred paa Mors. Rejsningen af Majstangen kendes fra de sydlige Øer, fra Skaane og fra Blekinge. Denne Stang pyntes ogsaa med Løv, Blomster og grønne Kranse.

Mange af disse Skikke er nu saa langt borte fra det oprindelige, at man næppe kan tro, at det, som har været Drivfjederen i dem alle, er en religiøs Ceremoni, som har til Hensigt at overføre Frugtbarheden.

Et Eksempel paa den klassiske Oldtid kan maaske tjene som Illustration. For omtrent halvtredie Tusinde Aar siden omtales i Grækenland en saakaldt Eiresione, en Olivengren, som behænges med Frugter og Vin i smaa Flasker, i hvilke man ved Høstens Slutning mente, at Voksekraften boede. Den plantedes ved Husdøren og fik Lov at staa, til den næste Aar erstattedes med en ny. Noget lignende omtales fra Tyskland og Frankrig — endog i vore Dage.

Skønt der egentlig nu er fremført Materiale nok til Forstaaelse af Kildedyrkelsen, kan det maaske nok tillades at føre Udviklingen en Smule længere frem, inden Princippet for denne Kultus behandles.

Vi har forresten ganske de samme Forestillinger her i Skandinavien, og de blomstrer den Dag i Dag. — Baade i Sverige og i Danmark er det Folketro, at *Lykken* — det vil sige Voksekraften eller Frugtbarheden — har sit Sæde i det sidste Neg i Aarets Høst, og det bliver saa Genstand for særlig Opmærksomhed.

Det er imidlertid ikke blot Voksekraften, som for-dres for Sædens Trivsel; men Forudsætningerne for, at alt skal komme frem, er Regn og Solskin.

Den primitive Landmand kendte imidlertid Raad for begge Dele ved sin Magi.

Man har f. Eks. her i Danmark fundet en Legetøjsvogn fra Bronzealderen, som bærer en Hest, der trækker en rund Skive — et Symbol for Solen. Meningen er selvfølgelig, at man vil trække Solen frem, hvis den udeblev.

Fra den svenske Oldtid kender man Vogne, der bestod af en Underdel, hvorpaa der stod en Skaal, som fyldtes med Vand. Man lod saa Vognen køre hen over Marken som Tegn paa, at man ønskede Regn. Det er Princippet i Illustration. Guden skulde lokkes til at gøre, hvad man selv gjorde.

En anden mere bekendt Skik at lokke Solen frem paa, var at tænde Ild; thi Ilden er jo Solens jordiske Billede. Det er denne Soldyrkelse, som endnu lever i vore Dages Valborg Blus, Pinseild og St. Hans Baal.

Intet hilsendes af den hedenske Nordbo med større Jubel end Solens Tilbagevenden, efter at man havde gennemlevet Vinterens endeløse Mørke. Derfor er det ikke noget Under, at Soldyrkelsen indgik som et vigtig Led i de religiøse Fester, og det er ej heller noget

Under, at en Kultus, som bunder saa dybt i Menneskehedens Bevidsthed, ogsaa kan vedblive at leve i Folkeslagene, efter at Kristendommen er bleven indført, og at Sporene kan vedblive at holde sig til vore Dage.

— — —

Man vil maaske synes, at Fremstillingen af Naturdyrkelsens Grundformer har været for lang, og at den ikke ligger denne Afhandlings egentlige Emne, Kilde dyrkelsen, synderlig nær.

Men det er imidlertid saadan, at den ældgamle Kildekultus staar i den nøjeste Forbindelse med de primitive religiøse Forestillinger, og at den er et Led i de samme Bestræbelser, som er skildret i det foregaaende, nemlig at erhverve *Frugtbarheden* eller — ført et Skridt videre — *Kraften*.

Grundlaget for Betragtningen er simpel og ligetil.

Omkring en Kilde er der altid en frodig Vegetation. Allerede i det tidlige Foraar, mens det graa og visne Vintergræs endnu ikke er smuldret bort, begynder det at spire grønt om Kildevæddet. I den tørre Sommertid holder det sine Omgivelser fugtige, og der kommer frodig Vækst, som altid vil gøre sig gældende blandt Omgivelserne.

Dersom man f. Eks. har set en Kilde, som har sit Udspring mellem øde Hedebakker, vil man indrømme, at den danner en lille Oase i Ørkenen.

Altsaa maa der i Kilden bo en særlig Kraft, som giver Frugtbarhed, og det er den, som det primitive Naturmenneske gennem sin rigtige Sansning har opdaget, og som det gennem sin Dyrkelse og sin Magi ønsker at gøre sig til Herre over.

Omkring Kildevædd vokser der ofte Elletræer, Pilebuske o. s. v., hvorved Kilden skjules. Dette øger Stedets Mystik og gør det bedre egnet til Udøvelsen af religiøse Ceremonier. Meget ofte findes Oldtidens Offer-

lunde i Nærheden af Kilder. De mange Oldsagsfund — for det meste Offergaver — taler et tydeligt Sprog i saa Henseende.

I det foregaaende omtales, at Julen, Vintersolhverv, har været en Fest fra de allerældste Tider. Paa samme Maade har man ved Midsommertide, da Solen stod højest paa Himlen, fejret en Fest for *Solen*, for Frugtbarheden, for Kraften.

Og netop ved Midsommertid staar den nordiske Natur i sin rigeste Fylde og Herlighed, og netop da er Vegetationen om Kilden i sit fuldeste Flor. Der finder vi Aarsagen til Kildefesterne St. Hans Nat.

Man har fremsat den Formodning, at Oldtid-Folket skulde have haft Kendskab til visse Kilders helsebringende Egenskaber. Lægedomsbrønde med forskellige mineralske Stoffer er jo ogsaa velkendt inden for den moderne Lægekunst. --- Men det er næppe rigtigt.

Dyrkelsen finder kun Sted den ene Gang om Aaret, ved St. Hans, og den maa derfor kun udlægges, som det den er, nemlig en Bestræbelse for at blive delagtig i Kildens frugtbringende Kraft.

Denne Forestilling har været meget grundfæstet i Menneskesindet. Hverken Asatro eller Kristendom har kunnet overvinde den før efter Aarhundreders Forløb. Den højere Hedningetro tog Kildedyrkelsen i sin Tjeneste; Kristendommen gjorde ligesaa.

Den katolske Kirke er som bekendt i Besiddelse af en vis Elasticitet. Den kommer f. Eks. ofte til Syne i den politiske Historie; men den giver sig ogsaa andre Udslag. Det er saaledes ikke uden Grund, at mange danske Kirker er byggede paa de gamle Gudehavs Plads. Traditionen blev ikke brudt. Folket samledes stadigt paa det kendte Sted. Ligeledes bar Kirken sig ad i sit Forhold til de hellige Kilder.

Den ældgamle Kultus var ikke saadan at faa

udryddet. Man maatte saa se at faa den givet et kristeligt Præg, og man greb saa til det nemme Husraad at „indvi“ Kilden til en af de utallige Helgener.

Saaledes helligedes Kilden ved Tisvilde til St. Helene. Og vi behøver ikke at gaa saa langt. Dragstrup har sin „Marie-Magdalene Kilde“ og Flade sin „Margrethe Kilde“. — Beviserne kan næppe være tydeligere.

Den katolske Kirke knæsatte paa en Maade den oldhedenske Kildedyrkelse. — Det var praktisk og let at komme over Sagen paa den Maade; men Navneforandringen kunde ikke i nogen Grad ændre de oprindelige hedenske Forestillinger. De holder sig usvækkede i Folkesindet, og først en højere Kultur med mere Kendskab til Naturkræfterne, til Aarsag og Virkning, kan afsvække den ældgamle Opfattelse, som — ja, nu bruges der et kraftigt Udtryk — gennem Aartusinder har præget Folkets Livsopfattelse og Tankegang. —

Paa Mors findes der ikke saa faa hellige Kilder, som man ved har været Genstand for Dyrkelse og Kilderejser. Til en enkelt af dem, *Margrethe Kilde*, Flade, er der knyttet en hel Sagnkreds.

Malerinden, *Frk. Ane Villadsen*, Tødsø, skriver i „Morsø Folkeblad“ for 26. Septbr. 1918 flg.:

„ . . . Margrethe Kilden ligger i nordøst Flade paa Anders Nørgaards Ejendom Men da denne til for 7½ Aar siden har tilhørt min Fader og før ham min Bedstefader, kender jeg Stedet nøje

Hvor Margrethe Kilden findes, er nu kun en Trætønde sat ned i Jorden, og der gror nogle Nælder om den; men min Bedstemoder, Johanne Mikkelsdatter, har fortalt, at der før har været Have omkring Kilden, og at Masser af Mennesker kom St. Hans Nat for at hente Vand af Kilden til Lægedom Ja, min Fader

kunde ogsaa huske, at han som Barn stod paa Kjeldbjerg St. Hans Nat for at se paa de Fremmede ved Kilden.

Flade Kirke hedder jo Margrethe Kirke, og jeg husker, at Pastor Riis fortalte, at Kilden og Kirken havde Navn efter samme hellige Margrethe, og at Levninger af hende ligger indsvøbt i rødt Silke i Kirkens Alter.

Men til Kilden knytter der sig et Sagn: En Mand og en Kone fra Hanstholm gik til Flade Kirke for at komme til Alters; da de kom dertil, hvor Kilden er, fik Konen Opstød, og Manden skældte ud, da han mente, hun havde spist, før hun gik hjemmefra (Katolikkerne maa ikke spise, før de gaar til Alters). Konen nægtede det; men Manden blev mere vred og slog hende ihjel. Manden gik da ene til Flade Kirke; men da han gik tilbage, fortrød han sin Gerning og tog sig selv af Dage paa samme Sted, og disse to skal ligge begravet vest for Kilden. Min Bedstefader føjede til: noget mystisk er der, for naar vi tøjrer Hestene der om Aftenen, er de altid løse om Morgenen“.

Samme Sagn findes i to Opskrifter i Tang-Christensens „Danske Sagn“ III, Nr. 1120—21. Det ene er fortalt af Købmand A. H. Schade, Nykøbing. Han fortæller om „Mærgolskilde“ og gør opmærksom paa, at paa Tryk hedder den Margrethe Kilde, men det Navn kender Bønderne ikke. Manden fra Hanstholm stikker sin Kone ihjel paa Vej til Kirke paa den firkantede Plads vest for Kilden, som fik Navn efter ham. (Navnet nævnes ikke). 2 Alen vest for Kilden er der en firkantet Ophøjning paa 3 Alen, som kaldes Graven. De syge, der kom her St. Hans Nat, laa rundt om denne Forhøjning og fik 1, 2, 3 Glas Vand, og for hvert Glas Vand kastedes der en Sten hen paa Graven. Disse Sten laa i 1855 neden for Kilden og i den. — At man samlede Sten i Hob bekræfter det gamle Mordsagn. Paa et Sted, hvor en var bleven myrdet, kastede man altid Sten.

I *Pontoppidans Danske Atlas*, V, 565 hedder det:

„Iblant Flade Bakker i en Dal norden for Kirken findes en hellig Kilde, kaldet St. Margrethe Kilde, som fordmulig engang skal

have hjulpet mange, straks derved skal den St. Margrethe være begravet, som paa sin Kirkevej der skal være ihjelslagen. Formentlig har og Kirken fordem hedet St. Margrethe Kirke“.

I Schades Beskrivelse af Mors hedder det ogsaa St. Margrethe Kilde (S. 109).

I Flade Kirkes Protokol findes følgende Beskrivelse af Pastor H. F. I. H. Vesterbo (cir. 1858):

„I den øverste Del af den tilhugne Kampestensmur lidt syd for Bindestenen og noget lavere end denne, altsaa udenfor den gamle Taarnmur, er to i Kampesten udhugne saakaldte Mandehoveder, efter Sagnet Afbildninger af Prinsesse Merete eller Mærte eller Martha, efter hvem hellig Marthas Kilde i Marthas Dal paa Præstelodden benævnes, og i forrige Aarhundrede skal syge have rejst til den St. Hans Nat ligesom ved St. Helenes Kilde ved Tidsvilde i Nordsjælland for at vaske og bade sig i den ligesom i Bethesdas Dam og derved faa Helbredelse igen. Det andet Mandshovede skal være en Afbildning af ovennævnte Meretes Bejler, der af Skinsyge dræbte hende paa hendes Gang fra Flade Kirke efter Paaske-Fromesse, og hvor hendes Hjertes Blodkilde har udvældet paa Vejens haarde Grus, indtil hun blødt sig ihjel af Hjertebanesaaret, sprang Kilden den klare af den haarde Sten- og Grusbund, heldredet mange Troende i den katolske Tid, hvorfor hun skal af Paven være bleven canoniseret; og Luther jog Pavens Overtro af Morsland, men hellig Mærtes Kilde besøgte endnu Aarhundreder efter af værkbrundne o. s. v. blandt Almuen. Nu har Tidsaanden den oplysende jaget Overtroens Mørke af Folkets Hjærter, men Mærtes Kilde rinder endnu med sit blaa Vand og driver frodigt Græs frem af den paa det Sted ellers noget tørre Jordbund“.

Den kendte Folkemindesamler, Lærer S. Ditlevsen, Elsted pr. Snedsted, har i sine Samlinger følgende Opskrift af Sagnet efter Grdm. Niels Bukh, Flade:

„Ude paa Hanstholm i Sejerslev Sogn boede en Mand, som hed Mergo. En Søndag vilde han og hans Kone til Alters, og det var Skik, at de absolut skulde gaa fastende til Alters. Da de var kommen et Stykke hen ad Vejen, fik Konen en slem Hikke. Mergo troede, at hun havde spist, inden hun gik hjemmefra, og han blev saa vred derover, at han slog hende ihjel; men med det samme fortrød han det, og han dræbte sig selv paa det samme

Sted. Men der, hvor det skete, udsprang der kort efter en Kilde, som havde lægende Kraft, og det er ikke længere end godt et halvt Hundrede Aar siden, at Folk valfartede dertil for at søge Lægedom mod alle Slags Sygdomme. Kilden findes endnu og kaldes Mergos Kilde“.

Som man ser, er der en endda meget fast Sagnkreds om den hellige Kilde i Flade.

— — —

Om *Marie-Magdalene Kilde* i Dragstrup findes der ikke andre Beretninger, end at den har været brugt som Lægedomskilde. Men den har faaet fornyet Interesse, fordi Pastor Riis Vestergaard i Sommeren 1918 foretog nogle Undersøgelser i dens gamle Leje under Vejledning af den firsaarige Friskolelærer Morten Jensen, som for mere end et halvt Hundrede Aar siden sammen med Anders Svendsen Houmøller havde undersøgt Stedet. Han havde da arbejdet efter Anvisning af en meget gammel Mand, som havde hørt om Kilden i sin Ungdom.

Dens Plads er ved Kirkegaardens nederste Hjørne, og Grunden til, at den er tørret ind, skyldes Vandmøllens Nedlæggelse i Slutn. af 18. Aarh.

Ved Udgravningen i 1918 fandt man en flad Sten og under dennes forreste Kant en anden lignende Sten og foran disse, der altsaa dannede en Trappe, var Jorden af sammenblandet Masse, ligesom der i denne fandtes en Del sorte Potteskaar. Disse stammer fra de Kar, som de Folk, der søgte Kildens Kraft, har drukket af, og som de saa har kastet i Vandet som Offer.

I søndre Side af Dragstrup Kirkes Mur findes et udvendigt, nu tilmuret Hul, som er hugget ind i de store Granitkvadre. Det er i udvendigt Maal 10 Tommer højt og 4 Tommer bredt og sidder i et Par Alens Højde. Det aabner sig tragtformigt indadtil til en Aabning paa ca. 1 Alen i Højde og en halv Alen i Bredde.

I Folkemunde hedder det „de spedalskes Lydhul“. Det kan nok tænkes, at de spedalske har kunnet staa her og høre Messen.

Maaske har denne Kirke, fordi den hellige Kilde laa i Nærheden, været meget søgt af de spedalske, som ventede, at Vandets Kraft kunde rense dem fra deres frygtelige Sygdom.

Efter at Kilden var udgravet, fattede Sognets Beboere den smukke Tanke ved et synligt Minde at bevare dens Plads for Fremtiden.

— — —

I *Skallerup* har der ifl. „Danske Atlas“, V, været en St. Hans Kilde, der laa under Bakken ved Stranden. Der sad en Kone og skænkede Vand af Kilden, „der kom op igjennem en Tønde“, som var sat ned i Sandet.

— — —

I „Danske Sagn“, III, 1068 hedder det: I Heden mellem *Outrup* og *Møllerup* er en saakaldt St. Hans-Kilde (C. Schade). Det er vel nok efter den, at Kjeldgaard har faaet Navn. Man mener, at den i sin Tid har heddet St. Annas Kilde. I hvert Tilfælde meddeler „Danske Atlas“ V, 558, at „Kirken i Møllerup kaldtes fordem St. Annas Kirke“.

— — —

I *Sillerslev* fandtes ogsaa en hellig Kilde. Den hedder „*Helligbrønd*“, som ogsaa er Navnet paa den Ejendom, paa hvis Mark den laa.

Fhv. Gaardejer Henrik Nielsen (Helligbrønd) tidligere af Lødderup, nu boende i Nykøbing Mors, fortæller, at Kilden i hans Faders og navnlig Bedstefaders Ungdom var Genstand for en hel Valfart St. Hans Nat. Man ansaa dens Vand for meget sundt, skønt det var gult og leret.

Nu er Kilden udtørret.

— — —
 Vest for Lægind Skole, til vensfre for Landevejen, som fører til *Lægind*, ligger et ganske smalt Engdrag, som skærer sig ind mellem Hedebakkerne. Det hedder *Riskjær*. Her findes en Kilde med kraftigt Væld. Ved Aftentide er her ret skummelt, og Stedet var tidligere Genstand for overtroisk Frygt.

Hertil kommer, at der i Skraaningerne overfor Kilden findes tydelige Spor af en firkantet Indhegning med lave Jordvolde, om hvis Oprindelse ingen har kunnet give Besked. Maaske er det kun et Indelukke fra Fællesskabets Tid, hvor man om Natten har samlet Kvæget, der græssede paa Engene ved Søen.

Men der er paa den anden Side akkurat lige saa megen Sandsynlighed for, at man staar overfor en gammel Offerplads, hvor Kilden har spillet en fremtrædende Rolle. Den stedlige Befolknings overtroiske Forestillinger kan maaske være et Bevis herfor.

— — —
 Ved den gamle Gaard „*Frysbrønd*“ i Lødderup findes et Kildevæld, som har været Genstand for Dyrkelse. Alene Navnet *Frysbrønd* viser det. Vi staar her overfor et Sted, hvor Freys Dyrkelsen, der er Aarhundreder ældre end Asatroen, har haft et Sæde. I Mosen findes ofte Træ, Eg og El, som andetsteds i Danmark. Det er maaske Levningerne af en Offerlund. — Ifl. Gudmund Schüttes Værk „Hjemligt Hedenskab“ (1919) var Freysdyrkelsen forbundet med Ofring af baade Dyr og Mennesker.

Et andet morsingsk Bynavn, *Froslev*, viser ogsaa, at Freys Dyrkelsen har været udbredt her paa Øen.

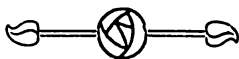
— — —
 Ogsaa ved Nykøbing Mors minder Navnet *Thorsdal* om Hedenskabets Dage, og ogsaa her findes der en hellig Kilde, som Fædrene søgte Lægedom ved. Sag-

nene herom er ikke helt uddøde; men det er kun afblegede Minder, der er tilbage.

Af ovenstaaende Fremstilling ses det, at Kildedyrkelsen er af urhedensk Oprindelse, og at den har holdt sig i Live omtrent til vore Dage. Det skulde slet ikke overraske, om der endnu i St. Hans Nattens lette Sommerdis hist og her ved de gamle Helsebrønde lister en ensom Skikkelse af Sted, ængstelig maaske for at møde andre Mennesker, men endnu med Hjertet fyldt af Tro paa Kildevældets underfulde Kraft.

Aartusinders Sæd, Skik og Tro slaar dybe Rødder i Folkesindet, og der kan gaa Aarhundreder hen, inden de sidste Rester bleges og forsvinder.

Sæder og Skikke i Nykjøbing

i min Barndom i Halvtredserne.

Ved I. Østergaard.

en aarlige *Fugleskydning* afholdtes i Juli Maaned ude i Plantagens østre Udkant. Ved Siden af Langelinie, omtrent ud for den nuværende Pavillon, var oprejst en høj Stang, paa hvis Top Fuglen, der var af Træ, var fastgjort. Medlemmerne, udelukkende Borgere og Embedsmænd og dermed ligestillede, samledes om Morgenen i Klubben „Harmonien“, „Den sorte Klub“, paa Algade og drog saa i Procession, med forrige Aars Fuglekonge i Spidsen, ud til Skydepladsen. — Fugiekongen havde om Halsen et bredt grønt Baand, hvori en Sølv-Fugl var anbragt. Ude paa Pladsen var der rejst et Skydetelt og et stort Beværtningstelt, hvor Klubbens Restauratør leverede Spise- og Drikkevarer, da Skydningen gjerne vedblev indtil om Aftenen, naar Fuglen var nedskudt, og det kneb undertiden med at faa den skudt ned, naar Snedker Nielsen havde lavet den altfor solid. Naar man saa om Aftenen, med den ny Fuglekonge i Spidsen, i en løftet Stemning og med Musik, marscherede hjem til Klubben, blev der afholdt et Festmaaltid. Damer kunde ogsaa være Medlemmer af Fugleskydningen, men der var saa naturligtvis Herrer, der skød for dem. Og det var ret morsomt at høre Majoren

(Lorents Eltrup) raabe: „Line Beyer skyder!“ Jeg erindrer dog ikke, at en Dame er bleven Fuglekonge. Uhrmager Beyer, der ogsaa var Bøsemager foruden mange andre Ting, holdt Geværerne i Orden, og i en 8 Dages Tid før Fugleskydningen havde han travlt med at støbe Kuglerne, som vare af Bly. — Min Fader var ogsaa Medlem, og en Dag vi vare ude paa Marken for at stække Hø, kom der Bud til ham, at han var bleven Fuglekonge. Beyer havde skudt Brystpladen ned for ham. Han maatte saa i en Fart hjem og klæde sig om og afsted ud paa Skydepladsen. Han fik som Præmie 6 Sølv-Spiseskeer.

Sankt Hans Aften blev der af en Korøgtter trukket en festlig smykket Ko gennem Byens Gader. Den var behængt med Krandse og Markblomster, og om Aftenen samlede en Del Mennesker ved Sankt Hans Kilde, som laa under Bakken ved Stranden, omtrent neden for Veirmøllehøi. Der sad en Kone og skjænkede Vand af Kilden, der var en Tønde, som var sat ned i Sandet umiddelbart under Bakken. Denne Skik er for mange Aar siden ophørt, og Kilden forsvunden.

Tiggerie var meget almindeligt. Hver Lørdag mødte der endel Tiggere ved Dørene Gamle Folk og Børn, i Reglen Fattiglemmer, med en Pose i Haanden. De fik saa et Stykke Brød, Kjød eller Flæsk eller andet lignende, som saa kom i Posen. Ugen før Jul gik Byens to Vægtere fra Dør til Dør og ønskede Folk en glædelig Jul og et lyksaligt Nytaar. De havde i Haanden en lang Snor med en Knap i Enden, og derpaa hang der et Tællelys, og hvert Sted, som de kom, fik de et eller flere Lys, ligesom Folk havde Evne eller Villie til, og trak dem paa Snoren gennem den øverste Ende af Vægen. De kunde paa den Maade samle flere Lispund Lys, og man kunde, naar man var i Betryk, gaa hen til Vægteren og købe Lys. Efter Nytaar kom

Trommeslageren med begge Trommestokkene bundne over Kryds paa Brystet, og gik Dør for Dør og ønskede glædeligt Nytaar, og saa fik han nogle Skillinger. Saa kom Postbudet, vi havde kun een, og Avisbudet og maaske Flere.

Efter Helligtrekongerdag kom „*Manden med Stjernen*“. Det var altid om Aftenen. Det var en gammel Mand, som havde taget en hvid Skjorte uden paa sin Dragt. Han havde paa sin Dragt en stor Stjerne af Papir, prydet med bibelske Billeder. Stjernen kunde dreies rundt, og inden i den brændte der et Tællelys. Med ham fulgte 2 Børn, en Dreng og en Pige, og naar de saa kom ind i et Hus, og alle Beboerne og navnlig Børnene vare blevne forsamlede, saa sang de en eller anden Julesalme, f. Ex. „Et Barn er født i Betlehem“, eller „Dejlig er den Himmel blaa“, og saa fik de nogle Skillinger, og med mange Taksigelser og med Ønsket om et lykkeligt Nytaar gik de saa ind til Naboen. Det var en stor Begivenhed for os Børn, naar „Manden med Stjernen“ kom, og vi ventede ham med Længsel, naar vi hørte, at han var i Nabolaget.

Til *Fastelavn* kom der en Mængde fattige Børn med Fastelavnsris i Haanden og tiggede. *Fastelavns-Søndag* slog Gaardskarlene „*Katten af Tønden*“ nede paa Havnepladsen, og der var mange Mennesker dernede for at se derpaa. Paa en Stang hang en lille Tønde, og inden i denne var et sammenrullet Katteskind. Karlene, der alle vare til Hest, vare smukt pyntede med røde og hvide Baand og havde en Knippel i Haanden til at slaa paa Tønden med, og den, der var saa heldig at knuse Tønden, saa at Katten faldt til Jorden, han var Kattekonge og fik overrakt Katteskindet som Seierstrofæ og han red med det igennem Gaderne. - Naar Katten var slaaet af Tønden, red Karlene omkring i Byen og hilste paa deres Hus-

bonder, som saa trakterede dem med et Glas Vin, som de nød paa Hesten, og derfor fik Vedkommende saa et Hurra. Om Aftenen var der „Kattebal“, og naar vi om Morgenen Fastelavns Mandag var staaet op, kunde vi i Keglen se Karlene og deres Damer vandre hjem fra Ballet.

Fastelavns Mandag kom „Baaden“ ud. Det var en stor, festlig udpyntet Baad med Mast, der var bleven anbragt paa en Vogns Underdel og blev kjørt af et Par Heste. Paa Baaden var der endel Søfolk, udklædte som Officerer og Orlogsmatros. „Admiralen“ havde trekantet Hat og Epauletter paa Skuldrene og et vældigt forlorent Skjæg. Nogle Musikanter vare ogsaa ombord, samt en Baadsmand med sin Fløite. Foran og bagved Baaden gik der en hel Del Søfolk i Skjorteærmer og smukt pyntede med røde og hvide Baand, to og to og hver med et stort vaiende Dannebrogflag paa en Stang i Haanden. Det var i det Hele et smukt Optog, naar det langsomt bevægede sig henad Gaden. Kl. 8 om Morgenen bevægede Toget sig fra Havnepladsen igjennem Gaderne hen til Borgmesterens Bolig, hvor „Admiralen“ med stor Værdighed rejste sig op og udbragte et Leve for Borgmesteren, som saa fik et tredobbelt Hurra, ledsaget af Trompetstød. Naar saa Borgmesteren havde lagt sin Skjærv i Bøssen, drog Skaren op i Dueholm Gaard, hvor Scenen gentog sig. Der bleve de, ligesom flere andre Steder i Byen, trakterede med Vin og Kage. Saa begyndte Turen igjennem Byen fra Hus til Hus, og alle Steder fik de en Skjærv, stor eller liden, ligesom Vedkommende havde Evne eller Villie til, og alle Steder reiste „Admiralen“ sig og udbragte et Leve for Giveren, som saa fik det sædvanlige Hurra, og naar saa Aftenen kom, og Byen endelig var gjennemgaaet, var „Admiralen“ ogsaa saa hæs, at han næppe kunde tale. Det var ogsaa en anstrengende Tur

for alle Deltagerne. Ofte var det streng Vinter, saa Folkene frøs meget, og havde det ikke været hærdede Søfolk, saa kunde det let have faaet slemme Følger for en Del af dem. Udbyttet var i Reglen godt, der kom gjerne en 3 à 400 Rbd. ind, og de gik i „Bombøbøssen“, en Understøttelsesforening for trængende Søfolk. Om Aftenen var der Fest og Bal for Deltagerne og deres Damer. I min Barndom kom Baaden hvert Aar.

Fastelavns Tirsdag var der altid Hestemarked, men dette Marked var i Reglen ubetydeligt. Vi havde mægen tysk Mønt, preussiske Dalere vare meget almindelige. Saa havde vi danske og schleswig-holsteinske Specier, $\frac{2}{3}$ og $\frac{1}{3}$ Specier og 1-Dalere, men navnlig havde vi en stor Mængde nordtysk Smaamønt, de saakaldte Lybekkere, Lybskskillinger. Det var 1-Schillinger, og de vare fra Hamborg, Lybek og Meklenborg-Schwesin. De gjaldt for $3\frac{1}{5}$ Skilling Rigsbank, lidt over 6 Øre. Dem var der en umaadelig Mængde af, og da de omsider bleve forbudte, fik vi 3-Skillinger af Sølv og nogle smaa $\frac{1}{5}$ -Skillinger af Kobber. Disse tyske Penge kom for en stor Del ind i Landet for Stude. Man røgtede ikke den Gang sit Korn op, men sendte det til England og de magre Stude til Marsken paa Slesvigs Vestkyst, hvor de bleve fedede og saa sendte til Hamborg eller længere ind i Tyskland for at slagtes. Studedriverne kom ridende hjem med store Poser fulde af tysk Mønt, som saa oversvømmede Jylland. Da Rigmønten blev indført, vistnok i Midten af Halvtredserne, bleve disse tyske Penge forbudte; Kjøbmændene samlede store Mængder af disse Mønter og sendte dem til Hamborg for Varer, og snart forsvandt de aldeles.

Vi havde en *Bedemand*, som hed Knackergaard. Han var egentlig Rokkedreier. Til Begravelser, Bryllupper og Barnedaab gik han omkring og bad Folk.

Ved Begravelser mødte han og ordnede Følget og sørgede for, at Alt gik ordentlig til. Han var ogsaa i en Del Aar Kirkesanger, da den egentlige Kirkesanger ikke kunde synge. Ved Begravelser blev Følget trakteret med Vin og Kage og Cigarer, og det blev baaret omkring til dem, der ikke kunde faa Plads i Huset, men maatte staa paa Gaden. Naar der var Begravelse, skulde Lærerne Søegaard og Yde i Reglen med, og saa fik Skolen fri, og vi Børn mødte saa i Reglen ved Sørgehuset og fulgte med Følget til Kirkegaarden, som var omkring Kirken. Det var Skik, at Børn bleve baarne til Graven af Skoledrenge, og jeg har ofte været med til at bære. Vi bleve da trakterede med Vin, Kaffe og Kage.

Dagen efter Konfirmationen gik *Konfirmanderne*, Drengene og Piger, i store Klynger omkring i Byen og gratulerede hinandens Forældre, og vi bleve da trakterede med Vin eller Kaffe og Kage.

Vi havde i Reglen *strænge Vintre* og megen Sne, og Fjorden var ofte tillagt i et Par Maaneder, saa vi kunde ofte kjøre med Hest og Slæde over til Salling og Fuur, ja endog til Livø efter Brænde. Flere Gange var der reist Telte paa Fjorden ud for Klosterhavnen med Beværtning, og om Søndag Eftermiddag vare disse besøgte af mange Mennesker.

Aalestangen var fortrinlig og mange Mennesker, ikke blot Søfolk, men ogsaa Borgere og Bønder deltog deri og bragte store Masser af Aal hjem, og man kunde kjøbe dem for otte Skilling Pundet. Man kaldte disse Folk Stangkarle.

I Begyndelsen af vor Frihedstid efter Trearskrigen, blev der flere Gange afholdt store *Grundlovsfester* paa Sallingssunds Bakker ovenfor Færgegaarden. Der var den Gang ingen Beplantning paa Bakkerne. Det var først mange Aar efter, at Eieren af Færgegaarden,

Søren Seiersen, begyndte at plante der, og efter hans Tid fortsattes Plantningen af Aktieselskabet „*Legind Bjerge*“, som i 1906 lod Skovfogedhuset opføre.

Efter den ovenfor gengivne Omtale af Sæder og Skikke i Nykøbing i 50'erne vender Forf. sig til sin Slægts Historie og dvæler navnlig ved Mindet om sin Fader. Vi har her med Forf.s Tilladelse udeladt, hvad der ikke kunde antages at have Interesse for andre end Slægten. Det Afsnit, som Østergaard selv har givet Overskriften „Hvorledes vi levede“, gengives derimod uden nævneværdig Forkortelse som et levende Kulturbillede fra en svunden Tid.

I Frøslev By paa Morsø ligger der en Bondegaard, som hedder *Østergaard*, og som fordem var Fæstegods til Frøslevgaard. Der levede i Slutningen af 1700'erne og i Begyndelsen af 1800'erne en Mand, som hed *Hans Østergaard*. Hvad Aar han døde, ved jeg ikke. Han efterlod sig en Enke, som hed Inger. Hun havde flere Børn, og hun eller hendes Mand maa have været gift to Gange, thi Børnene var ikke alle Helsøskende. Om denne *Inger Østergaard* fortæltes der, at hun tilsyneladende sad i stor Armod og havde meget ondt ved at betale de ubetydelige med Fæstegaarden forbundne Afgifter. Der fortæltes, at Eieren af Frøslevgaard, Kancellieraad *Fredr. Juul*, havde Besvær med at faa den aarlige Fæsteafgift, „Landgilde“ som den kaldtes, af hende. Han maatte i Reglen selv afhente den, og hver Gang jamrede Inger sig over, at hun havde saadan en Besvær med at faa disse Penge skrabet sammen og i det hele taget med at klare sig. Saaledes kom Kancellieraad Juul en Dag ind til hende og skulde have Afgiften. Han blev saa bænket ved Bordet og fik sig en Bid Brød og en Dram, som Skik og Brug var den Gang, og Inger klagede sig som sædvanlig og mente, at hun nok kom til at opgive Gaarden, da hun nok ikke kunde holde det gaaende længere. Kancellieraaden fik nok at se at

faa en Mand til at overtage Gaarden, „for A kan saamænd ett blyv ved den længer“, sagde Inger. „A kan ett ved, hva Hosbond vil forlang' for den, hvis der no kom Jen og vild' ha den?“ Kancellieraaden, som ikke havde tænkt videre over den Sag, og som forøvrigt havde Gaarde nok, da der hørte flere Landsbyer til Frøslevgaard, nævnede en ubetydelig Sum, nogle faa hundrede Daler, som forresten var mange Penge dengang, men dog godt Kjøb for Gaarden. „Vil Hosbond virkelig sæl æ Gaard for det?“ — „Ja, saamæn vil jeg saa“, sagde Kancellieraaden, „naar der kommer en Kjøber, som har Pengene“. Inger gik da hen til Sengen, ledte lidt i den og kom saa med en Strømpe, fuld af Specier og Dalere, og talte til Kancellieraadens store Forbavselse Summen op paa Bordet og sagde:

„Væsegue, Hr. Kancellieraad, her er æ Peng, aa saa er æ Gaard min!“ Man fortæller, at Kancellieraaden senere, naar man talte om Inger Østergaard, sagde: „Den Satans Kjælling, hun snigløb mig, det var alt for lidt for den Gaard, men jeg var jo slet ikke forberedt paa at sælge den og havde ingen Anelse om, at hun havde Pengene!“

Inger havde flere Børn, og en af Sønnerne, *Jens Hansen Østergaard*, fik en Gaard i *Skallerup*, og han blev min Faders Fader.

Min Fader, *Peder Jensen Østergaard*, lærte Uhrmagerprofessionen hos den bekendte Uhrmager *Lars Worm* i *Thorup*. Fader flyttede først i Maj 1835 til *Oddense* i *Salling* og nedsatte sig der som Uhrmager. Hans Skudsmaalsbog er forevist til Afgang fra *Skallerup* d. 8. Maj 1835 og forevist i *Oddense Præstegaard* d. 11. Maj samme Aar. Han har mødt paa Sessionen i *Nykøbing* d. 16. Septbr. 1836, hvor han blev udskreven til Soldat ved det 2det jydsk Infanteriregiment, og d. 9. Juli 1837 mødte han paa Infanterikasernen paa *Chri-*

stianshavn. Han havde altsaa opholdt sig noget over 2 Aar i Oddense, og han vandt sig mange Venner under sit Ophold der, og de besøgte ham ofte, efter at han var bleven bosat i Nykøbing. Især om Markedsdagene vare vi sikre paa at faa Besøg af nogle af hans gamle Venner fra Salling, og vi fik det Indtryk, at det havde været en lykkelig Tid.

I Optegnelsen følger nu en Omtale af Peder J. Østergaards Soldatertid, der varede i fem Aar, fra 9. Juli 1837 til 21. Juni 1842. Dygtig i sit Fag og vellidt af sine Overordnede, navnlig Major Suckow, fik han Lov til at gøre Uhre i Stand i sin Fritid trods Uhrmagerlavets Indsigelse. Saa hedder det videre:

I 1848 var Major Suckow her i Byen i Anledning af Sessionen, og min Fader, som da var Borger heri Byen, gik naturligvis op og hilste paa ham.

I Kjøbenhavn blev min Fader kjendt med min Moder, og det gik saaledes til: Det var en meget stræng Vinter, og Soldaterne, som stode Vagt paa Volden, led meget af den strænge Kulde. Nu traf det sig saaledes, at min Moder tjente hos en høi Embedsmand, en Konferensraad, som boede paa Christianshavn i Nærheden af Volden. Han havde ondt af Soldaterne i den strænge Kulde og gav Pigerne Ordre til at varme Øl og bringe det op paa Volden til Soldaterne. Ved denne Lejlighed blev min Fader kjendt med min Moder, og de bleve forlovede. — Mærkeligt var det, at min Moder ogsaa stammede fra Mors og havde mange Slægtninge der.

Et lille Digt, som min Fader i sin Forlovelsestid skrev til min Moder i Anledning af hendes Fødselsdag, gengives her:

Bedste Veninde, jeg Dig monne ønske,
 At du med Glæde maa skue den Dag,
 Paa hvilken Herren Dig først lod beskue
 Dette vort syndige jordiske Lys (Lag?).

Gid denne Dag maa Begyndelse være
 Til mange flere fornøielige Aar!
 Stedse Du leve Gud Herren til Ære,
 Dig selv og mig til Velsignelse stor.
 Med dette jeg slutter og lægger min Pen:
 Evig jeg bliver Din trofaste Ven!

Den 11. December 1841.

Peder Jensen Østergaard

Efter altsaa at have opholdt sig 5 i Aar i København som Soldat uden dog, navnlig i de sidste Aar, at have været synderlig besværet af Tjenesten, reiste min Fader hjem til Morsøe og derfra over til Oddense igjen, da det var hans Agt atter at nedsætte sig der som Uhrmager. Det var den Gang Skik, at Soldaterne kaldtes ved deres Bynavn. Mens min Fader var Soldat, kaldtes han derfor Skallerup, og i de Bøger, som han i den Tid anskaffede sig, stod dette Navn. Min Fader agtede altsaa at nedsætte sig i Oddense, hvor han havde mange gode Venner og Bekjendte fra sit 2 Aars Ophold der. Men den Gang maatte Uhrmagerie ikke drives paa Landet uden særlig Bevilling, og den lykkedes det ham ikke at faa trods flere Ansøgninger. Tilsidst gav man ham Tilladelse til at reparere gamle Stueuhre, men det var han naturligvis ikke tilfreds med, og han besluttede sig saa til at etablere sig i en Købstad, og han valgte Nykjøbing.

Min Fader kom hertil først i Oktober 1842 og leiede sig ind hos Gjørtler *Soelberg* i Nørregade. Han kjøbte saa et Stykke Jord af Soelbergs Have ved Siden af, og Soelberg skulde derpaa bygge et Hus til Fader. Soelberg blev imidlertid uklar med Bygningskommissionen, og Fader maatte saa træde til og selv bygge Huset. Det er det samme Hus, hvori jeg nu boer.

D. 5. Maj 1843 blev han i Frue Kirke i Kjøbenhavn viet til min Moder. Brylluppet stod hos en god Ven af

mine Forældre, en Portner *Petersen* ved Kreditkassen i Stormgade i Kjøbenhavn. Brylluppet skulde egentlig have staaet den 2. Maj, og Kagen var bagt, og alle Forberedelserne vare gjorte, men der manglede en Ting, og det var Brudgommen.

Min Fader var i god Tid reist fra Nykjøbing og kjørt med Posten tværs igjennem Jylland til Aarhus. Herfra skulde han saa seile med Paketten til Kallundborg og saa kjøre med Posten til Kjøbenhavn. Men da han kom til Aarhus, var det en Storm, saa Baaden ikke turde vove sig ud, og saa maatte han vente i Aarhus et helt Døgn, til det blev roligt Veir, saa Skibet kunde gaa. Han kom da omsider til Kjøbenhavn, og Brylluppet blev holdt med et Par Dages Forsinkelse. Min Moder, der var en Del altereret over Udeblivelsen, blev da atter i godt Humør.

Nogle Dage derefter seilede mine Forældre med Skipper *Hans Jepsen* her til Nykjøbing. Portner *Petersen* og Hustru vare trofaste Venner af mine Forældre, og da jeg Aaret efter blev født, foretog Mad. *Petersen* den lange og besværlige Reise her til Nykjøbing for at bære mig i Kirke, og hun var altsaa min Gudmoder. Forbindelsen imellem *Petersens* og mine Forældre vedvarede, saalænge de levede. Skipperne *H. Breum* og *P. Baadsgaard*, som seilede mellem Nykjøbing og Kjøbenhavn med Stykgods, havde stadig Bud mellem dem, og mange Gange sendte min Gudmoder mig Legetøi, ligesom mine Forældre til Gengæld af og til sendte dem en Sødælks-Ost, 1 Gaasebryst og lignende.

Mine Forældre havde altsaa grundet sig et Hjem her i Nykjøbing, hvor de skulde forblive, indtil de døde, og hvor vi tre Brødre bleve fødte og voksede op. Mærkelig nok fik min Fader først Borgerskab som Uhrmager 1845.

Den 6. Oktober 1847 blev han overflyttet til For-

stærkningen. Han var saa heldig ikke at komme med i Krigen 1848, endskjøndt der kom Bud efter flere af hans Aargang, og vi da ogsaa gik i stadig Angst for, at hans Indkaldelsesordre skulde komme. Vi holdt den Gang „Randers Avis“, der kom 3 Gange om Ugen, og jeg kan huske, hvorledes vi flokkedes om Fader, naar han høit oplæste af Avisen Navnene paa de Faldne og Saarede og Savnede.

D. 7. November 1851 fik han sit Afskedsbevis. Min Fader var dog Medlem af Borgervæbningen, der navnlig i Treaars-Krigen flittig øvede sig ude paa Ørødden. Han havde en vældig Muskedonner med Flintelaas og Bajonet, samt et Tornyster. Disse Genstande opbevarede vi i mange Aar oppe paa Loftet, men da Østerrigerne i 1864 besatte Øen, blev det os under streng Straf paabudt at udlevere alle Vaaben til den østerrikske Kommandant. Geværet blev da tilligemed mange lignende udleveret og af Fjenden nedsænket i Havnen. Da Fjenden var draget bort, fiskede Havnefoged *Chr. Poulsen* dem op og bekendtgjorde, at man kunde faa sine Geværer igjen imod at betale 1 Rbd. for Stykket. Da Geværet naturligvis var ødelagt af Rust, lod vi ham beholde det.

Hvorledes vi levede.

Min Fader, der var opfødt paa Landet og havde levet sin meste Tid der, havde stor Lyst til Landvæsenet, og det varede da heller ikke længe, inden han fik kjøbt og leiet nogle Stykker Jord paa Indmarken og fik et Par Køer.

Vi havde dengang endnu ingen Stald og Lade, hvorfor han maatte leie saadant ovre hos Kjøbmand C. M. Smilth, og min Moder gik saa derover og malkede Køerne. Først i Halvtredserne blev saa det 2-Etages Baghus bygget og indrettet til Stald og Lade, og ved

min Faders Død havde vi 6 Køer og 12 Tdr. Bygsædeland. Han var en af de første her i Byen, der dyrkede Runkelroer, og vi avlede gjerne en 100 Tdr. om Aaret ude paa Kjærlodden. Vi solgte daglig Mælk og Fløde, og om Somren, naar vi ikke kunde faa det solgt altsammen, saa kjærnede Moder Smør og lavede af og til en Ost. Vi havde i Reglen en Gris, som blev slagtet til Jul, og det var jo en ren Svir for os Børn at skulle have Pølser og Finker. Pølserne kunde knap blive kogte, før vi begyndte at hugge i os. Vi slagtede ogsaa et Par Faar hvert Efteraar, og der fik vi saa Tælle, som Moder støbte Lys af.

Vi vare i Reglen 10 à 11 Folk til daglig: Mine Forældre og 3 Børn, 1 Karl og 1 Pige, 2 à 3 Læredrenge og min Moders Fader, som i Reglen spiste hos os. Der skulde altsaa ikke saa lidt til, til saa mange Munde. Men vi fik den Gang meget mere for Pengene end nu. En stor Rødspætte kostede 2 Skill., 1 Pund store Aal 8 Skill., 1 Pund Oksekød 8 à 10 Skill. Hestekjød spistes ikke. Naar en ung, fed Hest kom til Skade, blev den skudt, Huden taget af og Kroppen gravet ned i Jorden. Fisk var der meget af, og der blev ødslet gruelig dermed, da der ingen Kontrol eller Fredningslove var, og man kunde fiske, som man vilde. Jeg har ofte set et Vognmandslæs smaa Rødspætter, knap saa store som en Haand, blive solgt for 1 Rbd. Vor Gjenbo, Snedker *Jens Smith*, købte ofte et saadant Læs til sine Svin. De bleve lagte i nogle Tønder, som stode i hans Gaard, og saa tog han af dem hver Dag. De sidste lugtede rigtignok slemt, men det gjorde ikke noget. Bemeldte *Jens Smith* havde stadig et Par Grisesøer. Naar en saadan om Vinteren fik en halv Snes Grise, var det for koldt til dem i Grisehuset, og *Smith* samlede dem saa ind i sit Sovekammer, puttede dem i Sengen, indtil de bleve alt for sultne, saa skulde

de en Tur ud til Moderen og saa ind i Sengen igjen. — En Skjeppe *Østers* kunde man faa for en Marks Penge eller for slet ingen Ting, naar man snakkede godt med en Fisker. *Østersfiskeriet* var vel forpagtet bort til Agent *Stenberg* for en Ubetydelighed, men han gjorde ikke noget videre ved det. De første *Østers* fiskedes ovre under Glyngøre 1851.

Der kunde da ogsaa en Gang blive Dyrtid. Jeg kan saaledes huske, at Rugen en Gang kostede 12 Rbd. Tønden. Da maatte der spares paa Brødet, og om Aftenen sadde vi saa om Bordet og spiste kogte Rødspætter med Kartoffler og Meldyppelse med Pedersillie, og det syntes vi var en Herreret.

Vore Maaltider indtog vi i Butikken. Der stod et Bord, som havde to Fløie til at slaa ud, og der sad vi saa Alle og spiste, med Undtagelse af min Møder og Pigen, som spiste i Køkkenet.

Mikkelsaften holdt vi *Lysegilde*. Vi fik da Risen-grød og kogte Rødspætter og Kartoffler og Meldyppelse, og næste Aften begyndte vi saa at arbejde ved Lys paa Værkstedet. Vi brugte Olielamper at arbeide ved. Vi fik hvert Efteraar med Skipperne Breum eller Baads-gaard et Anker raffineret Lampeolie fra Kjøbenhavn. Derfra fik vi ogsaa vort Brændevin. Fader drak en Snaps til sin Mad, og Bønderne bleve ofte trakterede med en Snaps og et Krus Øl. Paa Bordet i Butikken stod i Reglen et Krus Øl samt et Glødefad og en Tobaks-daase. Naar en Bonde saa havde stoppet sin Pibe, blev Glødefadet fyldt med klare Gløder, og han tog saa forsigtig en med Fingrene og puttede den i Piben ovenpaa Tobakken. Dog snart kom Svovlstikkerne mere og mere i Brug, og saa forsvandt Fyrfadene. Min Moders Fader vedblev dog at bruge sin Fyrtønde med Tønder i. Han slog Ild med et Stykke Staal mod en Flintesten, saa at Gnisten fløi ned i Daasen og an-

tændte det let fængelige Tønder Saa blæste han lidt paa det og hældte saa Ilden i Piben.

Mortensaften fik vi Gaase- eller Andesteg efter at have spist Risengrød, ligeledes Jule- og Nytaarsaften.

Moder bryggede selv det Øl, som vi brugte, og det gjorde de Fleste, kun Smaafolk købte Øl hos Bryggeren. Der var forøvrigt kun to, der solgte Øl, nemlig *Johnsen* og *Madam Seiersen*.

Vi avlede selv vor Rug og lavede selv vort Brød. Vi havde et Deigtrug som en Barneseng, og deri blev om Aftenen lagt 4 Skpr. Rugmel, og næste Morgen blev det saa godt æltet igjennem, og Brødene slaaet op og kjørt op til Bager *Jepsen*, og om Aftenen hentede vi saa de varme Brød hjem. Vi brugte ene Rug, men mange blandede det med Bygmel, fordi Bygget var noget billigere. Saadant Brød smagte noget sødligt og blev hurtigere tørt end rent Rugbrød. Vi bagte en 12 Stykker store 12 *Us* Brød ad Gangen, og de kunde i Almindelighed vare en Maanedstid. De sidste bleve jo rigtignok noget tørre, og der var ogsaa mange, der bagte dem om igjen. — Finbrød fik vi kun til de tre store Højtider, og der blev da bagt et Dusin Stykker ad Gangen.

Der kom hvert Efteraar en Humlemand fra Fyen med et vældigt stort Læs Humle, og af ham købte vi da vor Humle. Skipper *Larsen* fra Langeland kom to Gange hvert Efteraar med en Ladning Frugt, og saa havde han en Del Hvedemel med, som han laa og solgte fra Skibet. Ligeledes kom der hvert Aar Skippere fra Bornholm med Stentøi, Fade, Kander, Kopper o. s. v., som de ligeledes solgte fra Skibet, og der kom jævnlig en Mand fra Grydeegnen i Midtjylland med et Parti sorte Gryder, som han kørte omkring og solgte. Vi kogte nemlig al vor Mad i sorte Gryder. Kaffebonnerne

kjøbte vi hele og brændte dem selv og malede dem saa paa en Kaffe-kværn.

Mine Forældre levede ikke meget selskabeligt, dog kom de sammen med en Del jævne Borgerfolk. Jeg kan her nævne Bager *Nik. Jepsen*, Hattemager *Christoffersen*, Skipper *Henrik Brun*, Skipper *P. Baadsgaard*, Snedker *Jens Smith*, Snedker *Jens Præstgaard*, Avlsbruger *Niels Johnsen*, Jomfruerne *Lovise* og *Juliane Smith*, Madam *Filtensborg*, *J. P. Voidemann*, Havnefoged *Bertel Holm*, Skræder *Bisserup*, Hattemager *Rasmussen*, Gjørtler *P. Solberg*, Jomfru *Thrane* og Flere. Kun en Gang om Aaret havde vi et stort Gilde. Det var vort Julegilde hen i Januar Maaned. Naar det var ondt Veir, bleve Gjæsterne hentede i lukket Vogn, „Wienervogn“, som den kaldtes. Der fandtes kun en saadan i Byen, og den tilhørte Slagter *Jantzen*. Han var tillige Vognmand og kjørte Posten til Thisted. I Reglen blev der ved dette Gilde serveret med stegte Ænder, som bleve bragte hele ind paa Bordet og der skaarne i Stykker. De vare fyldte med Svedsker. Derefter Kaffe og saa en Bolle Punsch, og saa ud paa Natten koldt Bord med Snaps og Øl. Lampe havde vi ikke, men paa Bordet stod Tællelys i Messing-Stager og en Lysesaks laa ved Siden af, samt Fidibusser, som vi Børn havde lavet til at tænde Piberne med. De sidste Aar min Fader levede, var han Medlem af „Krandsen“ „*Nordstjernen*“. Den bestod af 6 Herrer, som kom sammen hver 14. Dag og spiste til Aften. Vin og Kortenspil var forbudt. Derimod drøftedes Dagens Nyheder og kommunale Anliggender. „Krandsen“ bestod efterhaanden af følgende Medlemmer: Bogtrykker *Henr. Christensen*, Bager *Nik. Jepsen*, Kæmner *P. Schourup*, Farver *Struntze*, Gartner *A. Lassen*, Forligsmægler *P. Dvhr*, Kjøbmand *A. C. Faartoft*, Kjøbmand *K. Knudsen* og min Fader og maaske et Par Stykker til, som jeg

i Øjeblikket ikke kan huske. Naar et Medlem døde, blev der optaget et nyt i hans Sted. Nogle Aar efter min Faders Død ophørte „Krandsen“ at bestaa, af hvad Grund ved jeg ikke, og mange Aar efter opstod den igjen fra de Døde*).

De to sidste Dage i Juli Maaned havde vi Examen i Borgereskolen, og saa havde vi Ferie hele August Maaned, og denne Maaned tilbragte vi Børn den meste Tid i Marken, hvor vi passede Køerne, naar Karlen høstede eller havde andet at bestille, samt hjalp til, hvor vi kunde.

Min Fader havde mange Bøger, og om Vinter-aftenerne læste vi en Del i vor Fritid. Der var den nyeste „Aftenpost“, „Morskabslæsning for Almuen“, forskellige Penningmagasiner, „Vademecum“, „Reyneke Foss“ o. fl. Især læste vi i „Magasin for Natur- og Menneskekundskab“, en deilig Bog, som jeg har læst igjennem mange Gange, og som jeg endnu læser med Fornøielse. Min Fader abonnerede paa denne Bog i 17 Aar, saa at vi nu har 17 indbundne Aargange.

En Gang hver Sommer spadserede vi Børn til *Skallerup* og besøgte vor Farbroder *Mads Østergaard*. I *Alsted* havde min Fader en Del gode Venner, og der kom jeg af og til op til Bryllupper, Barnedaab og Begravelser, navnlig hos *Hans Vestergaards*. Han havde en stor Have med mange Frugttræer og Buske, og der spadserede vi op hver Sommer, naar Bærrene vare modne.

Efter at have omtalt sin første Læretid som Uhrmager, sin Faders Lærlinge og sin Konfirmation, hvortil Bogtrykker Christensen sendte ham en Sølv-Halskæde og et smukt Vers, fortsætter Forf. den smukke Skildring af sin Fader.

---

*) I Flg. Optegnelserne : paa Forf.s Initiativ.

Min Fader interesserede sig meget for offentlige Anliggender, og da han var en kundskabsrig Mand, havde en god Forstand og talte og skrev godt for sig, samt havde et behageligt og vindende Væsen, varede det ikke længe, inden der blev betroet ham en Mængde kommunale og politiske Hverv, langt flere, end han kunde taale, da han derved forsømte sine egne Anliggender, hvoraf Følgen blev, at hans økonomiske Forholde altid vare daarlige. Min Fader var vel personlig nøisom og sparsommelig og brugte ikke meget til sig selv, og vi levede da heller ikke flot; men den hyppige Fraværelse fra Forretningen havde naturligvis uheldige Følger, og da han døde, var Gjælden saa stor, at min Moder saa sig nødsaget til at søge Akkord med Kreditorerne for at kunne blive i Eiendommen.

Allerede i Begyndelsen af Halvtredserne, 1852, blev min Fader Medlem af „*Borgerrepræsentantskabet*“, som det dengang kaldtes, og ved hans Død i 1859 var han dets Formand. Borgerrepræsentationen, der havde afløst „De eligerede Borgere“, bestod af 7 Medlemmer og valgte selv sin Formand. By- og Herredsfogden mødte i sin Egenskab af Byfoged som Regjeringens Repræsentant. Dette Forhold vedvarede, indtil vi fik de nuværende Byraad. Der var snart ikke et offentligt Hverv her i Byen, som min Fader ikke havde med at gjøre. Han stod paa en meget venskabelig Fod med By- og Herredsfoged, Kancellieraad Kofod.

Min Fader virkede med stor Kraft for at faa en Avis her i Byen. Det var, før Næringsloven kom, og det var ikke saa let en Sag at faa en saadan Bevilling, især da der mærkeligt nok ogsaa var Modstandere af Sagen, saaledes Amtmanden, Kammerherre Baron *Rosenkrands* og By- og Herredsfoged, Justitsraad *Rummelhoff*. Efter megen Anstrengelse lykkedes det dog omsider Typograf Henrik Christensen af Odense at faa

Bevilling til at udgive en Avis her i Byen, og „*Morso Avis*“ udkom første Gang d. 9. Oktober 1855.

En Dyr læge manglede vi ogsaa, og omsider lykkedes det at faa en ung Dyr læge *Hansen* til at flytte hertil, mod at man sikrede ham en aarlig Understøttelse, som vistnok blev udredet i Fællesskab af Kjøbstaden og Sognene paa Landet.

Den ny *Borgerskole* i Nørregade blev ogsaa opført ved min Faders Medvirken 1855.

Han blev flere Gange opfordret til at stille sig til Folketinget og havde vistnok ogsaa Udsigt til at blive valgt, men han maatte af Hensyn til sin Forretning afslaa det, endskønt han sikkert havde stor Lyst til at modtage Valg og vistnok ogsaa egnede sig godt dertil.

Han var Medlem af *Thisted Amts Skoleraad*, og maatte som saadan 4 Gange om Aaret rejse til Thisted, hvor Raadets Møder holdtes. — Ogsaa Private henvendte sig ofte til ham om Raad og Hjælp, og han afviste dem ikke, men hjalp dem, saa godt som han kunde, og paa den uegennyttigste Maade, og mange ere de, der ere blevne hjulpede til Rette ved hans Hjælp.

Min Fader var en kraftig Mand med et godt Helbred og et godt Humør, saa man skulde tro, at han maatte blive en gammel Mand. Dog led han af og til af et Halsonde, en Byld i Halsen, som kunde være ret besværlig, saa der maatte skjæres Hul paa den, og saa var han rask omtrent med det samme. Min Moder frygtede for, at det en Gang skulde blive hans Død. Det blev dog en ganske anden Sygdom, han døde af. Han fik en Dag en ubetydelig Kynde eller Filipens paa Overlæben, han mente at være bleven stukken af et Insekt. Det blev værre i Løbet af et Par Dage, og Lægen blev kaldet, men intet hjalp. Distriktslægen fra Skive blev pr. Telegraf kaldt herover den sidste Dag, men forgjæves. Det var en Brandbyld, og hele Hovedet

svulmede op, og inden 8 Dage døde han. — Det var d. 1ste Sept. 1859, og han blev kun 46 Aar gl.

Hans Død vakte megen Deltagelse. Han var sikkert en af Øens bekendteste og populæreste Mænd, og mange Beviser modtog vi paa Folks Deltagelse. Han blev begravet d. 7. Sept. fra Kirken, hvorhen han var bleven bragt Aftenen forud, og en meget stor Mængde Mennesker fra By og Land fulgte ham til Graven. Amtmand, Kammerherre, Baron Rosenkrands, som ellers var hans politiske Modstander, var forhindret i at møde til Begravelsen, men han sendte som sin Repræsentant By- og Herredsfoged *Gad* i Thisted.

Hans sidste Ord til os Børn vare følgende:

„Vedbliver, kjære Børn, at være ærlige og gode, gjør stedse vel imod Alle, saa gaar det ogsaa Jer vel.“

Følgende Sange bleve afsungne ved Begravelsen:

Før Talen:

• „Naar vi vort Øje lukke til“.

Efter Talen.

Hver Form skal forgaae,
Hvert Øie skal lukkes!
Lad Dødstimen slaae,
Lad Livsstjernen slukkes,
En Ting dog bestaar:
Den Godes Minde,
Mens hisset Maalet han naar.

Det var kun Din Id
At gavne Din Næste
og fremme med Flid
Det almene Bedste;
Du elsked de Smaa,
Dit Øjes Solgliint
Belyste Armodens Vraa!

Og Du, som paa Jord
 Har elsket hver Broder,
 Din Løn vorder stor
 I lysere Kloder!
 Med funklende Skrift
 Staar der optegnet
 Hver from og ædel Bedrift!

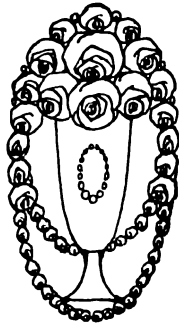
I „Morsø Avis“ for d. 3. September 1859 omtales min Faders Død saaledes:

Nykjøbing d. 2. September: I Aftes afgik ved Døden en af Nykjøbings hæderligste og dygtigste Mænd, Uhrmager og Formand for Borgerrepræsentationen *P. I. Østergaard*, kun 46 Aar gml. Efterretningen herom vil ikke blot vække almindelig Deltagelse her i Byen, men ogsaa i en videre Kreds; thi med en for hans Stilling ualmindelig Oplysning, omfattende Indsigt og sjælden Begavelse forbandt han en ligesaa ualmindelig Interesse for at fremme enhver saavel for det Almene som for Kommunen gavnlig Sag. — I en Række af Aar valgtes han derfor næsten udelukkende som Medlem af de forskellige Udvalg til Udførelse af ethvert Hverv, der var af nogen Vigtighed med Hensyn til Byens Tarv. Uden Tilbageholdenhed vedkendte han sig stedse sin Overbevisning — thi hans Formaal var Ret og Sandhed —, fremsatte den med Styrke og Klarhed, hævdede den med Grunde, hvorved han erhvervede sig sine Modstanderes Agtelse.

Som han var den Redelige i sin Færd, saaledes var han den uegennyttige i Ordets sande Betydning. Han var en oprigtig Ven, en trofast Raadgiver, Enkers, Faderløses og den Fortryktes Talsmand, og i sin huslige Kreds en elsket, omhyggelig og lykkelig Familiefader.

Nogle Maaneder senere meddeler „Morsø Avis“:
 Ved Byraadsvalget d. 2. Januar 1860 valgtes Snedker

Nielsen med 31 Stemmer, istedetfor afdøde Uhrmager Østergaard, hvis mange og flersidige Fortjeneste af Kommunen, og hvis Stræben efter at fremme Sandhed og Ret, samt at udvikle og befæste sand borgerlig Frihed Hr. Cancellieraad Koefoed i en hjertelig Udtalelse bragte en smuk og værdig Hyldest.

Smaatræk

fra Sagn og Virkelighed.

Af P. Kr. Bjerregaard.

Idt udenfor Sindbjerg By er der en temmelig dyb Sænkning i Jorden, en nogenlunde regelmæssig Firkant, vel ca. 100 Alen paa hvert Led, som kaldes *Kvalsted*. Om denne Sænkning gaar der i Egnen følgende Sagn:

Hvor *Kvalsted* nu er, laa en Gang en Borg.

En Aften, da Borgherren og hans Hustru ikke var hjemme, tog deres Tjenere et Svin og lagde det i Borgfruens Seng, gav det Fruens Kappe paa Hovedet og sendte saa Bud til Præsten med den Besked, at Fruen var meget syg og ønskede, at Præsten vilde komme straks og give hende Nadveren. Præsten kom med sin Bibel under Armen. Da han rakte den formentlige Frue Brødet, snappede Svinet ham det ud af Haanden. Men i samme Øjeblik gav det sig til at knage i alle Borgens fire Hjørner, og den begyndte at synke. Præsten skyndte sig ud og kom ogsaa godt nok uden for Borgens Omraade. Men da han vendte sig om, var hele Borgen forsvunden, og der var en Sø, hvor den havde staaet. Men en Stol, paa hvilken Præsten havde lagt sin Bibel, kom sejlene med Bogen hen til Bredden, hvor han stod.

Sindbjerggaard havde naturligtvis ligesom andre større Gaarde sine smaa Spøgelsehistorier.

En Bro over en lille Aa, som løber forbi Gaarden, hedder Jomfrubroen. Her saas nemlig af og til om Natten en hvidklædt Jomfru, som spadserede over Broen.

Røgteren havde sit Kammer i Nærheden af Kreaturstalden. Om Natten kunde han vaagne ved, at der var et svært Spektakel i Stalden. Naar han saa kom derind, stod alle Kreaturerne op og var urolige, og i Grebningen gik der eet, som altsaa var løst. Røgteren tog da et Stykke Reb og bandt om Hornene paa det for at faa det paa Plads, men nu viste det sig, at der var ingen Plads til det: Alle Baase var fulde! Trak han det saa hen til Døren for at se, om han kunde kende det, havde han ingenting i Rebet.

En Aften, en Pige havde malket, mødte hun Manden i Stalddøren, men da hun kom op til Stuehuset, saa' hun ham sidde indenfor Vinduet og synge en Salme. Hun blev meget bestyrtet og turde ikke gaa ind og lukke Døren, som hun havde ladet staa aaben, da hun saa Manden gaa ind. Manden var min Faders Farbroder.

Engang i forrige Aarhundrede pløjede en Mand i Sindbjerg paa sin Mark, paa et Sted, hvor der havde været en Kæmpehøj, der efterhaanden var bleven jævnet ud. Han mærkede da, at Ploven gled hen over en større, flad Sten. Saa tog han Plovstangen, som hørte til de gamle Hjulpløve af Træ, fik den stukket ind under Stenen og opdagede derved, at det var Overliggeren over en stensat Grav. Om Aftenen, efter at Solen var gaaet ned, gik han op til Graven med en Greb, som han satte i Jorden ved Graven, og sagde saa: „Der-som der er nogen, der har noget imod, at jeg aabner denne Grav, saa skal Greben være flyttet i Morgen!“ — Greben stod der om Morgenens, som han havde sat den, og han aabnede saa Graven. Jeg har traadt paa den flade Sten mange Gange.

For 50—100 Aar tilbage var der ikke saa mange *Smede* omkring i Landet som nu. Der behøvedes heller ikke saa mange; thi der brugtes meget lidt Jærn. Men naar der skulde laves noget, gik man til Smeden og fik „Stævne“, d. v. s. man fik aftalt med Smeden at faa smedet en bestemt Dag. Smeden mødte saa om Morgenen og fik sin Davre. Middagsmaden og Mellemmaden blev siden bragt til Smedjen, — Brændevin ligesaa, ikke at forglemme. Det var en almindelig Tale, at der var Lægedom ved den Brændevin, der kom tilbage fra Smedjen, — der kom nemlig ingenting.

Manden skulde gerne med til Smedjen for at sige, hvad der skulde laves og for at „slaa“ ω : bruge Forhammeren. Der skulde saa gerne den Dag smedes, hvad der skulde bruges Aaret rundt: Hestesko, Hesteskosøm, Plovjærn og andet. Den, der fik smedet, mødte selv baade med Jærn og Kul.

En Smed her paa Øen havde købt sig en større Hedelod, hvortil han manglede Gødning. Naar nu en Mand kom og vilde have „Stævne“, sagde Smeden: „Nu kan du først komme med et Læs Gødning, saa kan vi tale om det.“ Og Manden maatte pænt komme med Gødningen, thi smedes skulde der, og der var ingen anden Smed saa meget nær. Det var i Tiden 1840—50.

Min Fader, som var født 1815, fortalte, at han i sine unge Dage var til et Gilde, hvor der ogsaa var en gammel Kone fra „Tornhøj“, en Bydel af Sindbjerg. Ved Gildet blev der serveret Risengrød, som den Gang kaldtes „Risblomme“. Da den gamle Kone saa Risengrøden, spurgte hun, om det var det, man kaldte Kaffe. Nu om Stunder kan gamle Koner nok kende Forskel paa Risengrød og Kaffe.

Til Læserne!

Da vi i de følgende Hæfter af „Historisk Aarvog for Mors“ gerne vilde bringe nye, gode Bidrag til Belysning af Livet her paa Øen i de sidste hundrede Aar, bedes de, som mulig maatte sidde inde med gamle Breve og lign. eller med personlig Viden om Forhold i gamle Dage, som kunde tænkes at have Interesse i denne Forbindelse, venligst give mig et Vink derom ved første Lejlighed.

Ogsaa andre Bidrag til „Aarbogen“ modtages med Tak efter nærmere Forhandling med Red., ligesom Rettelser og Tilføjelser til tidligere frenkomne Artikler og Afhandlinger.

De første 4 Hæfter tænkes at skulle udgøre et Bind, hvortil der, naar det foreligger, kan udarbejdes et fælles Register.

Prisen pr. Aargang er — trods den stadige Stigning i Udgifterne ved Fremstillingen — uforandret. Men saa venter vi ogsaa, at Aarbogens Venner vil skaffe den mange nye Abonnenter.

Jakob Lykke.

Indhold.

	Side
Michael Mikkelsen: <i>Af Redsted og Hvidbjerg Sognes Historie</i> (Slutning)	3—25
Jakob Lykke: <i>Hr. Otto Huitfeldt til Frøslevgaard</i>	26—40
Hans Kjær: <i>Lidt om Oldtidsminderne paa Mors</i>	41—53
Jakob Lykke: <i>Fra Udskiftningen af Bjergby Bys Jorder</i>	54—62
Jens Lund: <i>Dueholm og Mors</i>	63—75
Marius Dahlsgaard: <i>Naturdyrkelse. De hellige Kilder paa Mors</i>	76—90
I. Østergaard: <i>Sæder og Skikke i Nykjøbing i min Barndom i Halvtredserne</i>	91—112
P. Kr. Bjerregaard: <i>Smaatræk fra Sagn og Virkelighed</i>	113—115
Red.: <i>Til Læserne</i>	116

